

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Petra Maroša

Mentor: prof. dr. Bojko Bučar

**KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA V
BOSNI IN HERCEGOVINI – PRIMERI IN PRAKSA
MEDNARODNEGA SODIŠČA ZA JUGOSLAVIJO**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2003

KAZALO

SEZNAM KRATIC	5
UVOD	6
1 RAZVOJ MEDNARODNOPRAVNE ZAŠČITE ŽRTEV VOJNE	8
1.1 Čas pred 19. stoletjem	8
1.2 Od 19. stoletja do druge svetovne vojne	12
1.3 Obdobje po drugi svetovni vojni	14
2 ŽENEVSKE KONVENCIJE IZ LETA 1949 IN DOPOLNILNA PROTOKOLA IZ LETA 1977	17
2.1 Konvencijam na pot	17
2.2 Ženevske konvencije in kategorije zaščitenih oseb	19
2.3 Protokol I iz leta 1977	21
3 OBOROŽEN SPOPAD V BOSNI IN HERCEGOVINI TER KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA	23
3.1 Nekaj besed v uvod	23
3.2 Protipravno pridrževanje civilnega prebivalstva v nehumanih pogojih	24
3.3 Prisilni transfer in deportacije	31
3.4 Jemanje civilistov za talce	34
3.5 Posilstva in druge oblike spolnih zlorab	37
3.6 Ubijanja	45
3.7 Pretepanja in mučenja	50
3.8 Uničevanje in plenjenje lastnine	54
3.9 Uničevanje kulturne lastnine	57
3.10 Nediskriminatorna uporaba sile	60
3.10.1 Obleganje Sarajeva	60
3.10.2 Napadi na medicinsko osebje	63
3.10.3 Oviranje in napadi na humanitarne konvoje in osebje	63
3.10.4 Napadi na novinarje	65
3.11 Prisilno delo	66
3.12 Prisilna mobilizacija	67
4 MEDNARODNO KAZENSKO SODIŠČE ZA HUDE KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA NA OZEMLJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE IN NJEGOVA PRAKSA	68
4.1 Ustanovitev sodišča	68
4.2 Sestava sodišča in pravila postopka	69
4.3 Pristojnosti sodišča	70
4.3.1 Hude kršitve Ženevskih konvencij iz leta 1949	71
4.3.2 Kršitve prava in običajev vojne	72
4.3.3 Zločin genocida	73
4.3.4 Zločini zoper človeštvo	74
4.4 Praksa v doslej obravnavanih primerih	75
4.4.1 Zločin genocida	76
4.4.2 Zlorabe, ki se nanašajo na javno ali zasebno lastnino	77
4.4.3 Zlorabe, posledica katerih je smrt	78
4.4.4 Mučenje	78

4.4.5 Druge zlorabe, posledica katerih ni smrt	80
4.4.6 Pregarjanja na politični, rasni in verski osnovi	83
4.4.7 Posilstva in druge oblike spolnih zlorab	84
4.5 Kritike in dosežki	86
ZAKLJUČEK	90
VIRI	92
PRILOGA	100

SEZNAM KRATIC

BiH	Bosna in Hercegovina
EU	<i>European Union</i> – Evropska unija
GS	Generalna skupščina
HVO	<i>Hrvatsko vijeće obrane</i> – Hrvaški obrambni svet
IFOR	<i>Implementation Force</i> – Sile za implementacijo
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
MORK	Mednarodni odbor Rdečega Križa
MKSJ	Mednarodno kazensko sodišče za Jugoslavijo
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i> – Organizacija severnoatlantskega sporazuma
OZN	Organizacija Združenih narodov
RS	Republika Srbska
SDS	Srbska Demokratska Stranka
UL	Ustanovna listina
UNCHR	<i>United Nations High Commissioner for Refugees</i> – Visoki komisariat Združenih narodov za begunce
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation</i> – Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo
UNPROFOR	<i>United Nations Protection Force</i> – Misija OZN v BiH
VJ	Vojska Jugoslavije
VRS	Vojska Republike Srbske
VS	Varnostni svet
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija

UVOD

Ko sta Slovenija in Hrvaška leta 1991 razglasili samostojnost, so bili storjeni prvi koraki v smeri dokončnega razpada nekdanje skupne države. Kmalu je postalo jasno, da namerava po isti poti kreniti tudi Bosna in Hercegovina (BiH). Toda če se je Slovenija srečno izognila spopadu večjih razsežnosti, je bilo že tedaj jasno, da takšnega relativno mirnega razpleta niti za Hrvaško, še manj pa za BiH, ne gre pričakovati. Kot izrazito multietnična republika, na ozemlju katere so se križali interesi Hrvaške in, v težnji po združitvi etničnih Srbov v enotno državo, Srbije, je slednja predstavljala pravo tempirano bombo, ki je eksplodirala, ko je marca 1992 tudi ta republika nekdanje Jugoslavije razglasila samostojnost. Da bodo posledice katastrofalne, je bilo pričakovati, toda več tisoč mrtvih, okoli milijon beguncev, nekaj deset tisoč posiljenih žensk in nešteto žrtev drugih zlorab, presega najbolj črne napovedi. V osrčju Evrope so se pred očmi mednarodne skupnosti dogajali zločini, za katere smo mislili, da so s koncem druge svetovne vojne za vedno postali del zgodovine.

Bosna je velika človeška tragedija, ki jo bo mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, odgovornih za resne kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije (MKSJ – mednarodno kazensko sodišče za Jugoslavijo), s kaznovanjem odgovornih za zločine morda omililo – s tem, ko bo prineslo zadoščenje preživelim žrtvam in sorodnikom umrlih – in hkrati dalo jasno vedeti, da takšne kršitve obstoječega mednarodnopravnega reda ne bodo ostale nekaznovane. Nikoli pa je ne bo povsem izbrisalo iz zavesti tistih, ki so te grozote doživeli in preživeli.

V nadaljevanju diplomske naloge bomo skušali dokazati, da je, gledano z zgodovinske perspektive, razvoj mednarodnega humanitarnega prava šel v smeri širitve kategorij zaščiteneh oseb in predvsem v zadnjih 50-ih letih v smeri ustrežnejše in izpopolnjene zaščite civilnega prebivalstva. Ravno civilisti in civilno prebivalstvo pa so bili glavne žrtve bosanskega konflikta, dokazujemo v nadaljevanju. Ob tem nas bo zanimalo še, do kršitev katerih določil mednarodnega humanitarnega prava je prišlo v spopadih na območju BiH, o katerih kršitvah in kako je doslej razsojalo MKSJ in ali lahko rečemo, da praksa MKSJ v nekaterih primerih nakazuje tudi prihodnji razvoj mednarodnega humanitarnega prava.

Naloga je razdeljena na štiri poglavja. V prvem poglavju se bomo z zgodovinsko analizo posvetili razvoju ideje o mednarodnopravni zaščiti žrtev vojne in nato v drugem poglavju posebno pozornost posvetili Ženevskim konvencijam iz leta 1949 in Protokolu I iz leta 1977 kot temeljnimi dokumentom obstoječe mednarodnopravne ureditve. V tretjem poglavju bomo predvsem s pomočjo osebnih pričevanj žrtev, v manjšem obsegu pa tudi ob opiranju na drugo obstoječo dokumentacijo, kot so časopisni članki, dokumenti MKSJ ali poročila v različne namene ustanovljenih komisij, predstavili primere kršitev mednarodnega humanitarnega prava, do katerih je prišlo na ozemlju BiH. Pravne zahteve IV. haške konvencije o zakonih in običajih vojne na kopnem in njej dodanemu Pravilniku (1907), Listine mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu (1945), Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida (1948) ter Ženevskih konvencij iz leta 1949 – za vse te dokumente velja, da so po mnenju generalnega sekretarja Organizacije združenih narodov (OZN) postali del občega mednarodnega prava – o ravnanju s kategorijami oseb in lastnine, ki jih ščitijo, bomo soočili s prevladujočo prakso v spopadih v BiH, da bi ugotovili, pri katerih določenih prihaja do nespoštovanja in kršitev. Zadnje poglavje bo namenjeno MKSJ, njegovemu nastanku, strukturi in pristojnostim, skozi podrobnejši pregled doslej izrečenih sodb pa predvsem praksi, ki jo je v letih od nastanka uveljavilo glede razsojanja v dokazanih primerih kršitev mednarodnega humanitarnega prava. Čisto ob koncu bomo nekaj besed spregovorili še o morebitnem vplivu, ki bi ga judikatura MKSJ utegnila imeti na nadaljnji razvoj mednarodnega humanitarnega prava.

1 RAZVOJ MEDNARODNOPRAVNE ZAŠČITE ŽRTEV VOJNE

1.1 Čas pred 19. stoletjem

Sodobno pravo oboroženih spopadov je ena najbolj razvejanih in kompleksnih vej mednarodnega prava, njegov namen pa je pravno uravnati odnose v primerih oboroženih spopadov. V ta namen so se oblikovala pravila, ki jih lahko v tradicionalnem smislu razdelimo na tri velike sklope, in sicer na t. i. haaško pravo (njegova osnova so haaške konvencije), ki se ukvarja predvsem z omejevanjem dovoljenih metod in sredstev vojskovanja ter vrst orožja, na t. i. ženevsko pravo, katerega temelj predstavljajo Ženevske konvencije iz leta 1949 in pri katerem je izpostavljena predvsem njegova humanitarna dimenzija (od tod tudi njegovo pogosto enačenje s humanitarnim pravom) in slednjič na t. i. pravo New Yorka, ki je novejšega izvora in ki s svojimi določili uravnava uporabo nekaterih vrst orožja, izpostavlja potrebo po zaščiti žrtev vojne in spoštovanju temeljnih človekovih pravic v primerih oboroženih spopadov ter pozornost namenja tudi instrumentom za razsojanje o kršitvah obstoječega prava oboroženih spopadov. Kljub temu, da se ta delitev pogosto pojavlja, pa mnogi avtorji (med njimi Bugnion, Lauterpacht in Schindler) hkrati poudarjajo, da je takšna delitev preživela in v marsičem umetna ter da meja med temi kategorijami prava ni neprepustna.

V nadaljevanju diplomske naloge bomo v ospredje postavljali predvsem zaščito žrtev vojne, torej tistih, ki so se iz kakršnihkoli razlogov znašli *hors de combat* (izven boja). Ker pa je zaščita žrtev vojne poglobljena naloga mednarodnega humanitarnega prava, se bomo seveda osredotočili predvsem na njegova določila. Mednarodnega humanitarnega prava pa ne bomo enačili z zgoraj omenjenim ženevskim pravom, pač pa ga bomo razumeli kot pravo, ki se delno prekriva tudi s preostalima omenjenima kategorijama. Pictetova definicija (v McCoubrey, 1990: 1) pravi, da

z mednarodnim humanitarnim pravom, ki se uporablja v oboroženih spopadih Mednarodni odbor Rdečega križa razume mednarodna pravila, oblikovana preko pogodb ali običaja, katerih specifični namen je reševati humanitarne probleme, do katerih pride v mednarodnih ali nemednarodnih oboroženih spopadih in ki iz humanitarnih razlogov omejujejo strankam v spopadu pravico, da bi po lastni izbiri uporabile metode in sredstva vojskovanja ter ki ščitijo osebe in lastnino, ki jih je ali bi jih lahko ta spopad prizadel.

Definicija se zdi zelo kompleksna in uporabna za naše potrebe. Izhajajoč iz Statuta MKSJ pa lahko sklepamo, da tudi sodišče mednarodno humanitarno pravo razume na podoben način. Med kršitve mednarodnega humanitarnega prava Statut namreč uvršča tako določila o metodah in sredstvih vojskovanja kot tudi določila o zaščiti žrtev vojne in lastnine.

Zgodnja določila o zaščiti žrtev vojne – torej tista, ki izvirajo iz mednarodnega običajnega prava in so nastala, preden je stekel proces njihovega unificiranja in univerzalizacije – so se med različnimi civilizacijami seveda razlikovala, odražajoč pri tem njihovo ekonomsko in politično organiziranost ter seveda religijo, ki je pri oblikovanju pravil nedvomno odigrala pomembno vlogo. Navkljub razlikam pa lahko že takrat zasledimo nekatera, tem civilizacijam skupna, prepričanja o tem, katerim kategorijam oseb velja v spopadih nameniti posebno zaščito in pred čim jih je treba še posebej obvarovati.

V Aziji so humanitarne omejitve pri vodenju sovražnosti, ki jih je v svojem delu *The Art of War* v 6. stoletju pr. n. št. predpisal kitajski bojevnik Sun Tzu, med drugim prepovedovale pretirano nasilje in zahtevale spoštovanje vojnih ujetnikov (Beigbeder, 1999: 4). *Manujev zakonik*, ki je nastal na področju južne Azije okoli leta 200 pr. n. št., ravno tako uvaja nekatera načela civiliziranega vojskovanja in v ta namen prepoveduje ubijanje vojakov, ki so se predali, ranjenih vojakov in neborcev (McCormack, 1997: 32-36).

Afriški kontinent je v predkolonialnem obdobju kontinent velike pestrosti tako glede oblik družbene organiziranosti kot glede odnosa družb do spopadov ter do pravil, ki naj v teh spopadih veljajo. Stične točke glede temeljnih norm humanosti, ki jim je v času spopadov treba zadostiti, da bi vsaj do neke mere zaščitili človeško življenje, pa razlikam navkljub obstajajo in jih lahko razumemo kot odraz tradicionalnega afriškega verovanja v svetost človeškega življenja. V luči tega verovanja so ne samo omejili sprejemljive metode vojskovanja in zato, na primer, prepovedali uporabo preveč nevarnega orožja, pač pa so zahtevali tudi zaščito in spoštovanje neborcev ter določili ravnanje z vojnimi ujetniki. Tri kategorije neborcev so posebej izpostavljene, ko je govora o njihovi zaščiti, in sicer otroci, ki so zaščiteni zaradi svoje nedolžnosti, ženske, ki se jih spoštuje zato, ker predstavljajo vir življenja, ter starejši, ki jim gre zaščita

zaradi dejstva, da so že blizu duhu prednikov. Zaščita pa ni namenjena samo osebam, ampak tudi raznim svetim krajem, ki so tesno povezani z njihovo religijsko prakso (Njoya, 1988: 7). Če v odnosu do omenjenih kategorij lahko zasledimo določeno stopnjo uniformnosti, pa o odnosu do vojnih ujetnikov tega ne moremo reči, saj praksa med družbami zelo variira in je v veliki meri odvisna od družbenega statusa vojnih ujetnikov in funkcij, ki jih imajo znotraj skupine. V nekaterih primerih jih obredno žrtvujejo, lahko jih izpustijo proti odkupnini ali pa jih zaslužnijo in jih s poroko postopoma integrirajo in asimilirajo v družino, v katere lasti so (Njoya, 1988: 6-8).

V islamskem svetu so morali muslimani v vojni med *Dar Al-Islam* in *Dar Al-Harb*¹ spoštovati pravice nemuslimanskega prebivalstva, tako borcev kot civilistov (Green, 2000: 22). Pravila, ki jih prinese islam – ta se pojavi okoli 7. stoletja – naj bi izboljšala razmere iz 4. in 5. stoletja, ko je na teh področjih prisotno vojno uničevanje, ne da bi bile ob tem katere kategorije prebivalstva ali objektov posebej zaščitene. Ta pravila so sestavni del pravnega reda, ki ni sekularnega značaja, ampak je božjega izvora, in temeljijo na usmiljenju, blagosti in sočutju. Določajo, da se pri vojskovanju ne sme prekoračiti mej pravice, hkrati pa je treba ohranjati dostojanstvo in integriteto človeka, zaradi česar so prepovedane določene prakse, kot je pohabljanje, mučenje in nespoštljivo ravnanje s sovražniki. Pravila tudi določajo, da je treba vedno ločevati med borci in neborci in zaščititi civiliste (Sultan, 1988: 32-38).

Stare neevropske civilizacije so torej že poznale številne omejitve vojskovanja in zahtevale zaščito neborcev, posebej nekaterih kategorij, ter tudi kazenske sankcije v primeru kršitev teh pravil. Evropska celina pa seveda ni bila nikakršna izjema. Zahteva po humanitarnih pravilih, ki bi urejala vodenje sovražnosti, se je v Evropi pojavila v zibelki evropske kulture in civilizacije, antični Grčiji, ko so tam okoli 5. stoletja pr. n. št. izbruhnile številne sovražnosti. Ekspanzionistična politika Rimskega imperija pa je ravno tako vodila v številne spopade, tako da so bila humanitarna pravila še kako pomembna.

¹ *Dar-Al-Islam* je "hiša islama", kjer odnose obvladujejo islamski zakoni pravičnosti. *Dar-Al-Harb* je "hiša vojne", ki v nasprotju z islamom ne ponuja osebne in družbene varnosti. Cilj je prenesti načela islamske pravičnosti tudi izven meja "hiše islama" (Debeljak, 1995: 58).

Stoletja kasneje so v Evropi vojne zadeve uravnavala pravila viteštva ter predvsem nacionalni vojaški pravilniki ali bilateralne pogodbe. Še posebej v srednjem veku je bila praksa izdajanja pravilnikov o vojni zelo pogosta. Ti pravilniki so bili prostorsko in časovno omejeni, saj so se nanašali predvsem na vojaške pohode, v katere so bili posamezni vladarji trenutno vpleteni. Kljub temu ti pravilniki niso nastajali v nekem praznem prostoru, pač pa so v več primerih pomenili ponovno formulacijo pravil običajnega *jus armorum* (Meron, 1998: 1). Njihov namen je bil zaščititi različne kategorije prebivalstva in njihovo lastnino pred objestnostjo vojakov, ki jih je v primeru kršitev pogosto čakalo sojenje pred različnimi sodišči. Gre za več različnih pravilnikov, ki govorijo o zaščiti žensk, predvsem pred posiljevanjem, in vsebujejo določbe, ki prepovedujejo ropanje trgovcev, zaseganje čred in drugih dobrin kmetov ter požiganje hiš, njihov prvotni namen pa je bil predvsem zaščititi cerkve pred plenjenjem in ropanjem ter kler pred zlorabami (Meron, 1998: 2-9).²

Do poznega 16. in zgodnjega 17. stoletja so tudi druge evropske države sprejele pravila, ki so regulirala vodenje oboroženih spopadov in so vključevala kazni v primeru kršitev (McCormack, 1997: 42).³ Še pred časom Ludvika XIV. lahko iz raznih dokumentov razberemo, da se posebni položaj namenja bolnišnicam in zdravstvenemu osebju, hkrati pa se skuša v nekem obsegu zaščititi bolne in ranjene. Konec 17. stoletja se pojavijo prvi sporazumi o vzajemni skrbi in spoštovanju ranjenih (Green, 2000: 26). Razcvet humanitarnega prava in s tem razvoj določil o zaščiti žrtev vojne pa se nadaljuje tudi v 18. in nato še v 19. stoletju. Po mnenju J. Stonne-a (v Avramov, 1980: 358) je na to vplivalo več dejavnikov. Izpostavlja predvsem oblikovanje velikih nacionalnih držav, vzporedno s katerimi so se oblikovale tudi nacionalne armade, napredek v vojaški organizaciji, ki je za seboj potegnil zahtevo po večji vojaški disciplini, ekonomski napredek, ki se je odrazil v spremenjenih načinih vojskovanja, končno pa tudi humanizem, ki se je pojavil v Franciji v 18. stoletju in je postopoma zajel tudi druge dele evropskega kontinenta. Best (1994: 21) pa omenja še en dejavnik. Gre namreč za obdobje, ko so državam v Evropi vladale elite, ki pa jih je bilo mogoče hkrati najti tudi v vseh drugih porah družbe, med drugim tudi v oboroženih silah. Te elite, posebej

² Omenimo naj t. i. Ordinances of War (1385) Richarda II., pravilnik Henryja V. (1419) in impresiven pravilnik Charlesa VII. (1439) (Meron, 1998: 2-9).

³ Med njimi The Articles of War, sprejet na Nizozemskem in Articles of Military Lawwes to be observed in the Warres, ki jih je sprejel švedski kralj Gustavus Adolphus (McCormack, 1997: 42).

njihov aristokratski del, so bile precej svetovljanske, hkrati pa zavezane spodobnemu in častnemu obnašanju. Njihovih navad niso prevzeli samo meščanski sloji, pač pa tudi poklicni stanovi, predvsem vojaki višjega čina, ki pa so bili hkrati vezani tudi s strogimi kodeksi vojaške časti.

1.2 Od 19. stoletja do druge svetovne vojne

V 19. stoletju nastanejo prva dela s humanitarno vsebino tudi na področju Latinske Amerike. Avtorji Andrés Bello, Carlos Calvo, Gregorgio Perez Goman in drugi govorijo predvsem o zaščiti in prepovedi ubijanja žensk, otrok, starejših, ranjenih in bolnih ter vojnih ujetnikov (Ruda, 1988: 41-44). Na ameriški celini pa nemški emigrant dr. Franz Lieber leta 1863 spiše t. i. Lieberjev kodeks (Gasser, 1993: 7), ki med drugim pravi, da je treba spoštovati čast in lastnino neoboroženih državljanov ter prebivalcev okupiranega ozemlja ter preprečevati vsakršno nasilje nad temi prebivalci (Green, 2000: 29). Kljub pomembnosti pravil – Lieberjev kodeks npr. služi kot model za kasnejše dokumente – pa so to še vedno pravila, ki se od vojske do vojske razlikujejo in niso nekaj univerzalnega. To za seboj potegne določeno mero zmede in nepredvidljivosti, zaradi česar se pokaže potreba po enostavnem in razumljivem mednarodnem sporazumu. Do prvega koraka v tej smeri pride na evropskih tleh, v precejšnji meri pa gre zasluga Henryju Dunantu, čigar zbornik "Un Souvenir de Solferino"⁴ je vzpodbudil oblikovanje MORK-a (Mednarodni odbor Rdečega Križa oziroma ICRC – *International Committee of the Red Cross*)⁵ kot tudi nacionalnih društev Rdečega križa. Ena od pglavitnih nalog, ki si jo je zastavilo gibanje Rdečega križa, je bil tudi progresivni razvoj mednarodnega humanitarnega prava (Degan, 2000: 826). Ta proces se začne s sprejetjem Ženevske konvencije o izboljšanju položaja ranjencev v kopenski vojski leta 1864, s tem pa se sproži tudi proces kodifikacije mednarodnega humanitarnega prava na univerzalni ravni.⁶ Konvencija je zahtevala nepristransko nego ranjenih in bolnih pripadnikov kopenskih oboroženih sil. Pod zaščito pa so bili umeščeni tudi objekti, v katerih so te vojake negovali (npr. poljske bolnišnice in

⁴ V tem zborniku opisuje svojo izkušnjo iz bitke pri Solferinu leta 1859, kjer je predvsem za posledicami izkrvavitve umrlo okoli 30.000 ljudi in kjer ni bilo organizirane nobene sanitetne službe (Degan, 2000: 826).

⁵ Ob ustanovitvi se je današnji MORK imenoval International Standing Committee for Aid to Wounded Soldiers (Beigbeder, 1999: 6).

⁶ Leta 1864 je Konvencijo podpisalo 12 držav (Beigbeder, 1999: 6).

ambulante) ter material in sanitetno osebje, ki je bilo zadolženo za nadzor, zdravstveno nego, administrativna dela in prevoz ranjenih in bolnih (Degan, 2000: 826 in Vučinić, 2001: 265).

Vse do haaških mirovni konferenc na prelomu stoletja ni bilo sprejetih pomembnejših določil, ki bi neposredno govorila o zaščiti žrtev vojne.⁷ Leta 1868 so sicer skušali zaščito, kot jo nudi Konvencija iz leta 1864, razširiti tudi na ranjene in bolne pripadnike oboroženih sil na morju, vendar prizadevanja niso prinesla rezultata, tako da so šele na prvi haaški konferenci leta 1899 sprejeli konvencijo (t. i. 3. haaška konvencija), s katero so določila Ženevske konvencije iz leta 1864 prilagodili vojskovanju na morju.⁸ Leta 1906, leto pred začetkom druge haaške konference, je bila sprejeta še Konvencija o izboljšanju položaja ranjencev in bolnikov v kopenski vojski, ki nadomesti konvencijo iz leta 1864, in ki poveča zaščito obolelih pripadnikov kopenskih oboroženih sil. Druga haaška konferenca, leta 1907, je bila, v primerjavi s prvo, bolj uspešna, saj je bilo sprejetih kar 13 konvencij in ena deklaracija. Med temi velja omeniti Konvencijo o prilagoditvi pomorskega vojskovanja načelom Ženevske konvencije iz leta 1906 (X. haaška konvencija) ter IV. haaško konvencijo (Konvencija o spoštovanju zakonov in običajev v vojni na kopnem), ki ji je dodan še Haaški pravilnik.⁹ Pravilnik prvič jasno določi kategorije borcev, ki so v primeru zajetja upravičeni do statusa vojnega ujetnika. Prvi člen tako pravi, da se vojni zakoni, pravice in dolžnosti ne nanašajo več samo na pripadnike rednih oboroženih sil, pač pa tudi na milicijo in prostovoljne enote, kadar te izpolnjujejo sledeče štiri pogoje:

- a) da jim poveljuje oseba, ki je za svoje podrejene odgovorna,
- b) da nosijo na daljavo viden razpoznavni znak,
- c) da odkrito nosijo orožje in
- d) da svoje operacije izvajajo v skladu z vojnimi zakoni in običaji.

Status borca Haaški pravilnik prizna tudi prebivalstvu neokupiranega ozemlja, ki se ob približevanju sovražnika prostovoljno upre napadu z orožjem in ni imelo časa, da bi se

⁷ Omeniti velja morda le Deklaracijo o prepovedi uporabe eksplozivnih izstrelkov lažjih od 400 gramov (t. i. Petersburška deklaracija), ki vsebuje načelo prepovedi nepotrebnega povzročanja bolečine (Avramov, 1980: 383).

⁸ Poleg omenjene Konvencije so sprejeli še Konvencijo za mirno reševanje mednarodnih sporov in Konvencijo o zakonih in običajih vojne na kopnem, ki so ji dodali tudi Pravilnik ter tri deklaracije (Avramov, 1980: 383).

⁹ T. i. Regulations Concerning the Laws and Customs of War on Land.

organiziralo, pod pogojem, da odkrito nosi orožje in spoštuje vojne zakone in običaje (gre za t. i. *levee en masse*).¹⁰ Pravilnik tudi razlikuje med borci in neborci, ki so v sestavi oboroženih sil, vendar neposredno ne sodelujejo v sovražnostih. V primeru zajetja pa imajo oboji pravico, da se z njimi ravna kot z vojnimi ujetniki, ki jim Pravilnik namenja celotno drugo poglavje in s katerimi se nadaljujejo liberalne tendence glede ravnanja z njimi, začete že v 18. stoletju, ko se v Evropi uvede praksa izmenjave vojnih ujetnikov po zaključku sovražnosti in ki jih kasneje povzamejo tudi različni dekreti iz časa francoske revolucije (Pilloud, 1988: 167). Vsebuje pa tudi nekatera določila o zaščiti civilistov, kot so določila o prepovedi bombardiranja nebranih mest in vasi, zaščita prebivalstva okupiranih ozemelj, zaščita lastninskih pravic, verskih prepričanj in prepoved plenjenja (Green, 2000: 230 in Umozurike, 1988: 189).

Kljub velikemu pomenu, ki ga imata haaški konferenci v procesu kodifikacije mednarodnega humanitarnega prava, pa je treba povedati, da je bilo pravilom o zaščiti človeka v spopadih namenjeno le malo prostora. Do neke mere je to razumljivo, če vemo, da so bile človekove pravice v tistem času še vedno izven dometa mednarodnega prava, ki se je še vedno ukvarjalo z državo kot edinim subjektom mednarodnega prava. Poleg tega pa so posledice vojne še vedno nosili predvsem vojaki, veliko manj pa civilno prebivalstvo. Tudi obdobje med obema vojnama je bilo obdobje zatišja. Leta 1929 sta bili sprejeti le Konvencija o izboljšanju položaja ranjenih in bolnih v vojni na kopnem, s katero je zaščita te kategorije žrtev vojne še povečana, ter Konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki, ki pa ni izpodrinila IV. haaške konvencije (Draper, 1988: 76). S koncem druge svetovne vojne, grozote katere pokažejo na obstoječe pomanjkljivosti, pa zahteve po nadaljnjem oblikovanju in izboljšanju zaščitnih določil spet postanejo glasnejše.

1.3 Obdobje po drugi svetovni vojni

V tem obdobju človek s svojimi pravicami že prihaja v ospredje, zato je v nastajajočem pravu poudarjen predvsem princip humanosti. To nastajajoče pravo je odgovor na neregulirane situacije, ki si jih v času oblikovanja predhodnih konvencij ni bilo mogoče

¹⁰ Haaški pravilnik s temi določili v veliki meri potrdi odločitve, ki so bile sprejete na konferenci v Bruslju leta 1874 (Vučinić, 2001: 149).

zamisliti in do katerih je v največji meri pripeljal tehnični napredek, ki je omogočal nove načine in metode vojskovanja, s tem pa tako pred borce kot pred tiste *hors de combat* postavljal nove nevarnosti, ki so zahtevale dopolnjeno obliko zaščite.¹¹

Članice mednarodne skupnosti zato na različnih forumih – vse pomembnejšo vlogo prevzema tudi OZN – razpravljajo o pomanjkljivostih obstoječe pravne ureditve ter sprejemajo številne dokumente, s katerimi vedno več svojih aktivnosti na bojišču podrejajo pravni regulaciji in se trudijo, vsaj na idejni ravni, lajšati posledice vojne in omejevati njen uničevalni učinek ter na tak ali drugačen način zaščititi osebe in lastnino, ki se na posreden ali neposreden način znajdejo v navzkrižnem ognju.¹²

Med vsemi dokumenti sprejetimi v tem obdobju, pa najbolj obsežna določila o zaščiti žrtev vojne gotovo vsebujejo štiri Ženevske konvencije, podpisane leta 1949, ki postavijo temeljna pravila obstoječega mednarodnega humanitarnega prava in ki jih leta 1977 z razširitvijo kategorij zaščiteneh oseb in lastnine, dopolnitvijo seznama hudih kršitev in nadgradnjo 3. člena, skupnega vsem štirim Ženevskim konvencijam, dopolnita še dva Protokola,¹³ sprejeta na Diplomatski konferenci o ponovni potrditvi in razvoju mednarodnega humanitarnega prava. Leta 1949 sprejete konvencije so: Ženevska konvencija (I) za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov oboroženih sil na kopnem, Ženevska konvencija (II) za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev oboroženih sil na morju, Ženevska konvencija (III) o ravnanju z vojnimi ujetniki ter Ženevska konvencija (IV) za zaščito civilnih oseb med vojno. Prve tri so

¹¹ Omenimo naj razvoj orožja za množično uničevanje, še posebej pa jedrskega orožja, ob uporabi katerega je razlika med borci in neborci težko potegniti, civilno prebivalstvo pa je zato še toliko bolj izpostavljeno nevarnostim. S številnimi podpisanimi dokumenti naj bi sicer omejili razvoj in uporabo tega orožja. Do izrecne prepovedi njegove uporabe – prepoved naj bi bilo mogoče izpeljati iz Martensove klavzule, 35. čl. Protokola I in določil UL (Ustanovna listina) (Avramov, 1980: 405) – pa doslej še ni prišlo.

¹² Na pobudo UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation* – Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo) je leta 1954 podpisana Konvencija o zaščiti kulturne lastnine v vojni. Generalna skupščina (GS) potrdi tudi resolucijo Rdečega križa iz leta 1965 o zaščiti civilne populacije pred nevarnostjo nediskriminatorne vojne (Green, 2000: 47). Resolucija o spoštovanju človekovih pravic v oboroženih spopadih, sprejeta na konferenci o človekovih pravicah leta 1968 v Teheranu, izpostavlja, da pravica vojskujočih do uporabe sredstev, s katerimi bi prizadeli nasprotnika ni neomejena, da je prepovedano napadati civilno prebivalstvo in da je treba razlikovati med borci in civilno populacijo (Gasser, 1993: 51-52). Leta 1970 GS sprejme še resolucijo, s katero potrdi temeljne principe o zaščiti civilnega prebivalstva v oboroženih spopadih. V skladu z dikcijo tega dokumenta se določila o temeljnih človekovih pravicah, kakršna so sprejeta v mednarodnem pravu, v polni meri uporabljajo tudi v primerih oboroženih spopadov (Green, 2000: 47-49). S tem se nakaže tendenca k vzporednemu razvijanju humanitarnega prava in prava človekovih pravic.

¹³ Sprejet je Protokol o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Protokol I) ter Protokol o zaščiti žrtev spopadov, ki niso mednarodnega značaja (Protokol II).

pokrivale že znana področja in so nadomestile konvencije iz leta 1929 ter delno tudi IV. haško konvencijo, zadnja (IV.) konvencija pa je predstavljala nov pomemben korak k ustrežnejši zaščiti žrtev vojne, saj je povsem na novo vpeljala zaščito civilnega prebivalstva, za katerega lahko rečemo, da se v oborožene spopade vključi preko dveh zgodovinskih razvojov: (1) uvajanje demokracije pripelje do tega, da o ključnih vprašanjih v državi, torej tudi o napovedi vojne, ne odločajo več samo absolutni vladarji, pač pa ljudje preko svojih predstavnikov in (2) napredek v vojaški tehnologiji, ki je zmanjšal stopnjo zaščitenosti civilistov – civilisti niso več ogroženi samo tedaj, kadar se preveč približajo bojnemu polju ali kadar so žrtve objestnosti vojakov, ki po bitki iščejo zatočišče v njihovih domovih.

Že ob sprejetju Konvencij so se zavzemali za čim večje število ratifikacij, tako bi namreč Konvencije v vseh bodočih konfliktih zavezovale veliko število strank v spopadih. Jasno definirane pravice in dolžnosti sodelujočih v spopadih pa bi preprečile, da bi si stranke pravila humanitarnega prava poljubno razlagale (Beigbeder, 1999: 6). V končni fazi naj bi spoštovanje teh Konvencij pripeljalo do humanizacije vojne (Degan, 2000: 828).¹⁴

Ker predstavljajo Ženevske konvencije skupaj z Dopolnilnima protokoloma iz leta 1977 temelj obstoječe mednarodnopravne humanitarne ureditve, je prav, da si v drugem poglavju nekoliko podrobneje pogledamo proces njihovega nastajanja, novosti, ki jih prinesejo, ter več pozornosti namenimo določilom, ki govorijo o kategorijah zaščitениh oseb.

¹⁴ Cilj humanizacije vojne je preprečiti nepotrebno trpljenje in krutosti, zaščita civilistov, ki niso aktivno udeleženi v spopadih ter zaščita njihove lastnine (Degan, 2000: 830).

2 ŽENEVSKE KONVENCIJE IZ LETA 1949 IN DOPOLNILNA PROTOKOLA IZ LETA 1977

2.1 Konvencijam na pot

Ideja o oblikovanju konvencij, oziroma njihovi nadgradnji se je zaradi grozot storjenih v drugi svetovni vojni, rodila že februarja 1945 (*Le demi-siècle des Conventions de Genève*). Formalni začetek, kot se izkaže kasneje, dolgotrajnega procesa nastajanja novih konvencij je predstavljalo pismo, ki ga je februarja 1945 predsednik MORK-a Max Huber poslal vladam držav in nacionalnim društvom Rdečega križa. V pismu jih je zaprosil za pomoč pri zbiranju dokumentacije in načrtal okvirni program. Odzivi držav na pobudo MORK-a so bili različni. Medtem ko so ZDA (Združene države Amerike) takšno iniciativo že pričakovale in se jim je v luči preteklih dogodkov zdela nekaj normalnega, se je London na začetku izkazal za precej nekooperativnega.¹⁵ Septembra 1945 je Huber na ZDA, Veliko Britanijo, Francijo, Sovjetsko zvezo in Kitajsko naslovil še pismo, v katerem je predlagal sestanek vladnih strokovnjakov, ki naj bi ga izvedli v najkrajšem možnem času. Sovjetska zveza je z argumentom, da gre za preliminarno fazo razprav, zavrnila sodelovanje, druge štiri pa so odgovorile pozitivno, čeprav s precejšnjo zamudo, zaradi česar do sestanka ni prišlo tako hitro, kot je to želel MORK. Leta 1948 je prišlo najprej do konference v Stockholmu, rezultat katere je bil osnutek teksta bodočih konvencij, glede katerega pa so se stališča držav spet razlikovala, tako da je tekst doživel še nekatere spremembe. Še istega leta je MORK namreč v Ženevi sklical majhen odbor strokovnjakov, ki je (pre)oblikoval osnutke nekaterih členov, med drugim tudi člene o hudih kršitvah (Best, 1994: 92-93).¹⁶ Po omenjenih pobudah in pripravljanih srečanjih je bila diplomatska konferenca leta 1949 vendarle sklicana. Predstavniki 48 držav so se na povabilo švicarske konfederacije 12. avgusta 1949 zbrali v Ženevi.

Kljub ozračju hladne vojne, ki se začinja, negotovosti glede sodelovanja Sovjetske zveze ter vprašanja glede prisotnosti Japonske in Nemčije, sodelovanje katere so slednjič preprečile ZDA, ter dvomov o tem, ali je tekst iz Stockholma dovolj dobra

¹⁵ V Veliki Britaniji so se spraševali predvsem, ali je MORK primeren organ, da vodi proces.

¹⁶ V sestavi odbora so bili Hersch Lauterpacht, Jean Graven, Martinus Mouton, Henry Phillimore in Max Huber (Best, 1994: 93-94).

osnova za nadaljnje delo, pričakovanja ob začetku konference niso bila skromna. Začetni optimizem pa je nekoliko splahnel, ko zaradi nasprotovanja nekaterih držav, predvsem ZDA, ni bilo mogoče obravnavati vprašanj, povezanih z vodenjem sovražnosti, predvsem kar zadeva zračne napade in uporabo jedrskega orožja (Gasser, 1993: 12).¹⁷ Rezultat dolgotrajnih pogajanj, v katerih je aktivno vlogo igral tudi MORK, je bilo sprejetje štirih Ženevskih konvencij, ki poleg uvedbe mednarodnopravne zaščite civilnega prebivalstva prinesejo še nekatere pomembne novosti.

Prva novost je ukinitve klavzule *si omnes*, ki jo je vključevala še IV. haaska konvencija.¹⁸ Ženevske konvencije v 2. členu v nasprotju s to klavzulo določajo, da morajo sile podpisnice v medsebojnih odnosih upoštevati določila Konvencij, čeprav ena od sil v spopadu ni podpisnica. Hkrati pa jih Konvencija v odnosu do take sile obvezuje tudi, kadar le-ta sprejema in uporablja njene določbe, s čimer se je želelo zagotoviti spoštovanje Konvencij v čim širšem obsegu.

Druga pomembna novost je bolj natančno opredeljena zaščita, ko gre za spopade, ki niso mednarodnega značaja. To so spopadi, ki se odvijajo na ozemlju ene države, in sicer med vladnimi silami na eni ter uporniškimi skupinami na drugi strani. Tradicionalno gledano so bili takšni spopadi izven dometa mednarodnega prava, saj se je nanje gledalo skozi suvereno pravico države do nevmešavanja v njene notranje zadeve (Green, 2000: 317). Realnost je kaj kmalu pokazala, da znajo biti državljanske vojne ravno tako prežete s trpljenjem in uničevanjem kot spopadi med državami, zato so se – pa tudi zaradi razvijajočega se mednarodnega prava človekovih pravic, ki se namerno vmešava v notranje zadeve držav (Gasser, 1993: 67) – odločili, da bodo v mednarodni dokument vnesli določila o minimalnih standardih, ki naj veljajo v vseh prihodnjih nemednarodnih oboroženih spopadih. To je po burnih razpravah uresničeno z oblikovanjem 3. člena, skupnega vsem štirim Ženevskim konvencijam, v katerem preberemo, da mora vojskujoča se stran v oboroženem spopadu, ki ni mednarodnega značaja, pa se začne na ozemlju ene od visokih pogodbenic, z vsemi osebami, ki

¹⁷ Še posebej Sovjetska zveza, ki se je kljub začetnemu bojkotu konferenci vendarle priključila, se je zavzemala za sprejem dokumenta in je predložila celo osnutek Resolucije o prepovedi atomskega orožja, ki pa je na glasovanju padel (Best, 1994: 106-107). ZDA pa niso bile pripravljene vstopiti v pogovore, ki bi pripeljali do prepovedi jedrskega orožja, ki jih je v prihodnjem obdobju pripeljalo v občutno prednost pred ostalimi državami (Gasser, 1993: 12).

¹⁸ Klavzula pravi, da v spopadu med podpisnicami dokumenta določila le-tega prenehajo biti obvezujoča, kadar se vanj vključi država, ki ni podpisnica.

neposredno ne sodelujejo v sovražnostih, brez vsakršne diskriminacije, ravnati humano, hkrati pa je naveden tudi seznam postopkov, ki so proti takim osebam vedno in povsod prepovedani. Ta določila 18 let kasneje izpopolni Protokol II, ki skupaj s 3. členom Konvencij tako zagotavlja minimalni pravni režim, ki naj se uveljavlja v spopadih, ki niso mednarodnega značaja. Vojskujočih se strani pa nič ne omejuje pri doseganju sporazumov, s katerimi bi tudi v teh spopadih uveljavile polni pravni režim, ki ga prinašajo Ženevske konvencije (McCoubrey, 1990: 181). Pravno gledano imajo stranke do tega vso pravico, njihova pripravljenost doseči take dogovore pa je seveda že drugo vprašanje.

Tretja pomembna novost štirih Ženevskih konvencij je uvedba koncepta hudih kršitev, seznam katerih leta 1977 dopolni še Protokol I. Ključno so na oblikovanje vsebine določil o hudih kršitvah seveda vplivale številne kršitve mednarodnega humanitarnega prava, do katerih je prišlo v času druge svetovne vojne. Vse štiri Ženevske konvencije tako v enem od svojih členov navajajo seznam dejanj, ki jih lahko, kadar so storjene proti osebam ali lastnini, ki so umeščene pod zaščito Konvencij, označimo kot hude kršitve.¹⁹

2.2 Ženevske konvencije in kategorije zaščitenih oseb

Sistem iz 19. stoletja se s sprejetjem Ženevskih konvencij spremeni. Katere kategorije žrtev ščitijo, je razvidno že iz njihovih naslovov. Kakšne pa naj bodo natančno kategorije oseb, ki jim bo takšna mednarodna zaščita priznana, je bilo vprašanje, na katerega leta 1949 sprva ni bilo mogoče dobiti enotnega odgovora. Predvsem je bilo treba doseči kompromis o tem, katerim osebam, udeleženi v spopadih, se bo priznal status borcev.²⁰

Le taki legitimni borci naj bi bili v primeru zajetja upravičeni do statusa vojnega ujetnika, v primeru ran, bolezni ali brodoloma, zaradi česar bi se ravno tako znašli *hors de combat*, pa umeščeni pod zaščito I. in II. ženevske konvencije. Prve tri Ženevske

¹⁹ Več bomo o hudih kršitvah Ženevskih konvencij povedali v 4. poglavju.

²⁰ Interes velikih in vojaško močnih držav je bil zmanjšati te kategorije na minimum, saj bi tako veliko lažje dosegle svoje cilje. Male države, ki so morale v spopadih angažirati veliko število ljudi, tudi takih, ki niso bili sestavni del klasičnih oboroženih sil, so se, nasprotno, zavzemale za razširitev teh kategorij.

konvencije v členih 13/13/4A, v katerih določajo, na katere ranjence, bolne in brodolomce oziroma osebe, ki so pod sovražno oblastjo, se nanašajo, navajajo iste skupine oseb, in sicer:

- (1) pripadnike oboroženih sil strani v spopadu ter pripadnike milic in prostovoljnih enot, ki so del oboroženih sil,
- (2) pripadnike drugih milic in prostovoljnih enot, vključno s pripadniki organiziranih odporiških gibanj, ki pripadajo strani v spopadu, pod pogojem, da izpolnjujejo štiri kriterije, ki jih za milicijo in prostovoljne enote zahteva že Haaški pravilnik,
- (3) pripadnike rednih oboroženih sil vlade ali oblasti, ki ni priznana s strani sile, ki jih je zajela,
- (4) osebe, ki spremljajo oborožene sile, čeprav niso neposredno v njihovi sestavi (civilni člani posadk vojaških letal, vojni dopisniki ...),
- (5) člane posadk, ki ne uživajo ugodnejšega ravnanja na podlagi drugih določil mednarodnega prava ter
- (6) prebivalstvo neokupiranega ozemlja, ki se ob približevanju sovražnika prostovoljno upre napadu z orožjem in ni imelo časa, da bi se organiziralo v redne oborožene enote, pod pogojem, da odkrito nosi orožje in spoštuje vojne zakone in običaje.

Poleg splošne zaščite ranjenih, bolnih in brodolomcev I. in II. ženevska konvencija zagotavljata zaščito tudi sanitetnemu osebju,²¹ stalnim in mobilnim sanitetnim enotam, njihovemu materialu, zgradbam in skladiščem ter sredstvom sanitetnega transporta, torej sredstvom za transport ranjencev, bolnikov, brodolomcev in sanitetne opreme, ne glede na to, ali gre za transport po kopnem, vodi ali zraku.

²¹ Sanitetno osebje lahko razdelimo v tri kategorije (Rezek, 1988: 157): (1) stalno osebje, ki je vedno in povsod zaščiteno in kamor sodijo vsi tisti, ki so neposredno udeleženi v zdravljenju ranjenih in bolnih, njihovem iskanju, zbiranju ali preprečevanju bolezni, administrativni delavci ter duhovniki, ki so del oboroženih sil, (2) pomožno osebje, kamor sodijo tiste vojaške osebe, ki so usposobljene za delo bolničarja in to delo opravljajo le, kadar je to potrebno in so samo takrat tudi zaščitene in (3) osebje nacionalnih društev Rdečega križa in drugih prostovoljnih društev, ki lahko dobi zaščiten status, vendar mora biti podvrženo vojnemu pravu, njihovo delo pa notificirano nasproti strani. Osebje pod (1) in (3) se sme zadržati le, kadar to zahteva položaj vojnih ujetnikov in še naprej opravlja svoje naloge. Tako osebje tudi ni upravičeno do statusa vojnega ujetnika, ne glede na to pa določila III. ženevske konvencije predstavljajo tisti minimum, ki naj se uporablja pri ravnanju s temi osebami. Osebje, navedeno pod (2), ki ga je zajel sovražnik, je upravičeno do statusa vojnega ujetnika.

Kar zadeva vojne ujetnike, III. ženevska konvencija poleg zgoraj navedenih kategorij, ki so v primeru zajetja upravičeni do statusa vojnega ujetnika, ravnanja, ki ga bodo deležni vojni ujetniki, jamči tudi naslednjima dvema kategorijama oseb:

- (1) osebam, ki pripadajo ali so pripadale oboroženim silam zasedene dežele in jih je okupacijska sila internirala šele, ko so se sovražnosti razširile tudi na zasedenem ozemlju, še posebej, če so se neuspešno poskušale pridružiti lastnim oboroženim silam ali se niso odzvale pozivu k internaciji ter
- (2) osebam, ki pripadajo eni od kategorij, naštetih v tem členu, in jih morajo nevtralne ali vojskujoče se sile, ki so jih sprejele na svoje ozemlje, v skladu s pravili mednarodnega prava internirati. Lahko pa takim osebam omogočijo tudi boljše ravnanje, če to ni v nasprotju z določili nekaterih členov.

Civilisti so tista zadnja skupina žrtev vojne, ki v Ženevi, pod okriljem IV. ženevske konvencije, dobijo kompleksno mednarodnopravno zaščito. S IV. ženevsko konvencijo so zaščitene tiste osebe, ki med spopadom ali okupacijo padejo pod oblast ene od okupacijskih sil, katere državljani niso. Ta kategorija ne vključuje državljanov države, ki ni podpisnica (IV. ženevska konvencija, čl. 4). Ravno tako pa v ta določila niso zajeti državljani nevtralnih držav in državljani držav, udeleženi v spopadu, vse dokler njihova država ohranja diplomatske stike z državo, na ozemlju katere se nahajajo. Druga kategorija civilistov, o kateri govori Konvencija, se nanaša na celotno populacijo države spopadu. Konvencija tako zaščiti ranjene, bolne, nemočne osebe in porodnice, civilne bolnišnice, organizirane za oskrbo teh oseb, ki jih država prizna kot take, osebje, ki je zaposleno v teh bolnišnicah, ter sredstva, ki se uporabljajo za prevoz teh oseb (IV. ženevska konvencija, čl. 16-22).²²

2.3 Protokol I iz leta 1977

Če se je v letih po drugi svetovni vojni zdelo, da Ženevske konvencije kot temelj sodobne humanitarne pravne ureditve zadostujejo kriterijem, ki so jih postavili njihovi snovalci, ter izzivom, ki jih prednje postavlja mednarodna skupnost, vsaj dva procesa obstoječo ureditev postavita pod vprašaj. V prvi vrsti razvoj in izpopolnjevanje orožja

²² O zaščiti te kategorije je govora v drugem delu Konvencije, vidimo pa, da se na to kategorijo civilistov razširjajo predvsem določila, ki jih poznamo iz prvih dveh Ženevskih konvencij.

dosežeta takšno raven, da se obstoječa pravila o vodenju sovražnosti, ki datirajo predvsem iz časa haaških konferenc, izkažejo za nepopolna, potreba po oblikovanju novih pa za neobhodno. Drugo pomembno spremembo prinese proces dekolonizacije, ki v 60-ih letih zajame neevropske kontinente ter na mednarodno sceno postavi novo kategorijo spopadov, spopade zoper kolonialno dominacijo, ter posebno kategorijo oseb, tiste, ki v teh spopadih sodelujejo.

Ob tem se je seveda takoj postavilo vprašanje, kako te spopade obravnavati in kakšen status priznati sodelujočim v takšnih spopadih. Protokol I, ki ga leta 1977 (poleg že omenjenega Protokola II) sprejme Diplomatska konferenca o ponovni potrditvi in razvoju humanitarnega prava,²³ sodelujočim v teh spopadih prizna status borcev in v primeru zajetja status vojnih ujetnikov. Pomemben pa je tudi zato, ker tradicionalno zaščito borcev razširja na civilne žrtve, tako da nadgradi IV. ženevsko konvencijo, in z zaščito zajame tudi nemočne osebe, nosečnice, porodnice in novorojenčke. Podrobneje kot IV. ženevska konvencija pa zaščiti tudi civilne sanitetne enote, civilno sanitetno in versko osebje ter sanitetni transport, med katerega uvršča tudi transport verskega osebja. Hkrati predvidi tudi zaščito kulturnih objektov in svetišč, o čemer v IV. ženevski konvenciji ni bilo govora, z dvema členoma (čl. 11 in čl. 85) pa dopolni tudi seznam hudih kršitev, kakršnega poznamo iz leta 1949. Nenazadnje pa z uvedbo definicij zaščitenih oseb in lastnine odpravi tudi številne nejasnosti na tem področju.

²³ Konferenca, sklicana že leta 1974, se je odvijala v povsem drugačnem ozračju kot tista leta 1949 – bolj demokratičnem in enakopravnem. Relativno majhni skupini držav, ki so po vojni odločale o vsebini mednarodnega humanitarnega prava, so se pridružile tiste, ki leta 1949 na konferenci niso sodelovale, predvsem na novo osvobojene afriške in latinsko-ameriške države. Te so prinesle s seboj duh drugačnosti in če je vse do leta 1949 mednarodno humanitarno pravo temeljilo na konceptih, izpeljanih iz evropskih šol, tega za Protokola ne moremo več trditi, kajti na tekst so vplivale nove, tudi neevropske, prioritete.

3 OBOROŽEN SPOPAD V BOSNI IN HERCEGOVINI TER KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA

3.1 Nekaj besed v uvod

V letošnjem z oskarjem nagrajenem filmu Pianist režiserja Romana Polanskega se soočimo s kruto usodo varšavskih Židov ob začetku druge svetovne vojne. Zaprti v getu, iz katerega je bilo ob redkih priložnostih mogoče oditi le pod strogim nadzorom vojakov, so se soočali z negotovostjo vsakega prihajajočega dne. Prizori, ki se odvrtijo pred nami, prikažejo vso tragičnost realnosti. Ko nemški vojaki po mestu vršijo hišne preiskave in iz domov izganjajo ljudi, da bi jih odpeljali, se pojavi prva priložnost za izbruh nasilja. Nekaj ljudem, zbranim pred hišo, ukažejo zbežati. Prestrašeni in zmedeni se ti res poženejo v beg, a zaman. Pokosijo jih strelji, eden v obupu poskuša splezati po zidu bližnje stavbe, vendar pobijejo tudi njega. Obupne razmere, ki vladajo v getu, prenašajo z vdanostjo, vsaj večina. Veliko huje, tako se zdi, prenašajo poniževanja in zasmehovanje vojakov, ki stražijo izhod iz geta. Namen teh je mnogokrat popestriti si dolgčas vsakdana. Zato ob igranju poskočne glasbe zaukažejo ljudem plesati. Le da pare določijo oni. Pri tem pa poskrbijo, da gre za kar največje neskladje. V paru plešejo stari in mladi, majhni in veliki, ženske z ženskami in moški z moškimi, celo invalidi s tistimi, ki so še najbolj pri močeh. Preden jih natrpane v živinskih vagonih odpeljejo v taborišča smrti, nekaterim ukažejo izstopiti iz ravno postrojenih vrst. Izbrani ležejo na tla, z rokami ob telesu. Tako nemočne jih s strelom v vrat ustrelijo. V nekem prizoru pijani vojaki nekatere, iz prisilnega dela odhajajoče, ubijejo zgolj zaradi zabave in pretresnim očividcem to tudi v obraz povedo. Ker da proslavljajo zadnji dan v letu. Proslavijo ga s hladnokrvnimi umori nedolžnih žrtev.

Zgodba filma je pretresljiva. Toliko bolj zato, ker je jasno, da to niso samo dogodki iz pretekle zgodovine. Iz morije, ki je za nami in se ne bo ponovila nikoli več. Ponovila se je. Povsem blizu nas in v podobno tragičnih razsežnostih. Zato se je na trenutke zdelo, kot bi se usode nekoga drugega, namreč usode žrtev bosanskega konflikta, preslikale na veliko platno. Na naslednjih straneh zapisana pričevanja dokazujejo vso razsežnost tragičnosti, ki so jo doživljali ljudje BiH. Dokazujejo tudi vso razsežnost krutosti, ki se ni dovolila zamejiti niti z mednarodnim humanitarnim pravom zahtevanimi temeljnimi določili humanosti niti z v vsakem posamezniku ponotranjenimi načeli človečnosti.

3.2 Protipravno pridrževanje civilnega prebivalstva v nehumanih pogojih

Spomladi leta 1992 so vojskujoče se strani na ozemlju bivše Jugoslavije začele odpirati taborišča, v katerih so bili priprti predvsem v procesu etničnega čiščenja posameznih področij z domov pregnani civilni prebivalci. Na celotnem ozemlju nekdanje Jugoslavije naj bi bilo ustanovljenih okoli 960 taborišč, od tega okoli 677 na ozemlju BiH. Večino taborišč v BiH, 333, naj bi vodili bosanski Srbi, 83 bosanski Muslimani, 51 bosanski Hrvati, 31 skupno bosanski Hrvati in Muslimani, pet pa različni posamezniki. Za 174 se taborišč se ne ve natančno, pod čigavim nadzorom so bila (S/1994/674/Add.2 (Vol. IV)).²⁴

Natančnega števila v teh taboriščih priprtih ljudi ni mogoče navesti vsaj iz dveh razlogov. Sile, ki so te ljudi zajele, praviloma niso vodile preciznejše dokumentacije o številu zajetih, MORK-u in drugim vladnim in nevladnim organizacijam pa je bil dostop do takšnih informacij, in sploh do taborišč, dolgo časa onemogočen. Čeprav o številu priprtih ne moremo ugibati, pa lahko rečemo, da gre skoraj izključno za neoborožene civiliste, ki niso v ničemer ogrožali varnosti sile, ki jih je zajela, kar bi v skladu z 42. členom IV. ženevske konvencije opravičevalo njihovo interniranje in prisilno bivanje.²⁵ Prepoved odvzema prostosti pa kot zločin zoper človeštvo poleg tega izhaja tudi iz 2. člena Zakona št. 10 Kontrolnega sveta.

V večini primerov je torej šlo za protipravno pridrževanje, ki ni bilo upravičeno z vojaško nujo in je temeljilo izključno na etnični, verski in politični identiteti pridržanih oseb ter je služilo kot orodje za uresničitev vojaških ciljev sile, ki je osebe zajela, hkrati pa je pridrževanje potekalo v razmerah, ki so kršile številna določila mednarodnega humanitarnega prava in je, kot bomo nakazali na nekaterih primerih, na številne načine grobo poseglo v samo jedro človekovega dostojanstva. S tem so bila prekršena ne samo zelo natančna določila, ki predpisujejo ravnanje z interniranci, kot jih npr. vsebuje IV.

²⁴ V osrednjem poročilu Komisija strokovnjakov, ustanovljena z resolucijo Varnostnega sveta (VS) 780 (1992) sicer govori o 715 taboriščih na ozemlju BiH (S/1994/674).

²⁵ Vojni ujetniki, v nasprotju s 84. členom IV. ženevske konvencije praviloma priprti skupaj s civilnimi interniranci, so predstavljali manjši delež priprtih oseb. Bosanski Srbi so povečini zadrževali civilne internirance, nekaj večji delež vojnih ujetnikov zasledimo v taboriščih pod nadzorom muslimanskih in hrvaških sil.

ženevska konvencija, pač pa tudi tista najbolj temeljna, ki ob vsakem času zahtevajo humano in človeško ravnanje z vsakim posameznikom.²⁶

Taborišča in druge zgradbe, namenjene priporu, so delovala kot nekakšna dobro organizirana mreža, kar je v praksi pomenilo, da so bili različni kraji interniranja odprti za različne namene, posamezne stavbe znotraj enega kompleksa namenjene različnim kategorijam oseb, hkrati pa je bil omogočen transfer internirancev med temi zmogljivostmi.²⁷ Za interniranje so praviloma uporabili že obstoječo infrastrukturo – to velja tako za taborišča kot za druge zgradbe, namenjene priporu – kot so športne dvorane, tovarne, prostori nekdanjih zaporov, šole, kinodvorane ali hoteli, ljudi pa so zadrževali tudi v manjših stavbah; veterinarske postaje, apartmaji, restavracije in stanovanjske hiše so le nekateri primeri.²⁸

Od kvadrature je bilo, kljub splošni prezasedenosti, odvisno tudi število ljudi, ki so jih taborišča in druge stavbe, namenjene priporu lahko sprejele; v nekaterih je bilo tako priprtih le nekaj oseb, v drugih je bilo mogoče zadržati tudi več tisoč ljudi. V zloglasnem taborišču Omarska, odprtem na področju nekdanjega rudniškega kompleksa, je bilo tako julija 1992 zaprtih okoli 3.000 ljudi, skupno pa naj bi bilo v času od maja do avgusta 1992, ko se je taborišče zaprlo, v Omarski priprtih med 5.000 in 7.000 ljudi. Približno toliko ljudi naj bi bilo priprtih tudi v celotnem obdobju delovanja drugega taborišča v občini Prijedor, taborišča Trnopolje, nekoliko manjše pa je bilo tretje taborišče, ustanovljeno na področju te občine, Keraterm, kjer se je povprečno število ljudi gibalo med 1.000 in 1.050 (S/1994/674/Add.2 (Vol. I)).²⁹

V močno zastraženih in večjih taboriščih so bili pripti predvsem moški med 16. in 60. letom starosti, torej tisti, ki naj bi bili v letih, primernih za boj. Takšna je bila situacija v

²⁶ Poleg Ženevskih konvencij in obeh Protokolov, ki zelo precizno govorita o prepovedani praksi, nehumana dejanja in zlorabe prepoveduje tudi Listina mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu, prepoved pa je moč razbrati tudi iz Haaškega pravilnika, ko govori o zaščiti družinske časti in pravic ter življenja posameznikov.

²⁷ Navedeno še posebej velja za taborišča bosanskih Srbov, kjer je mogoče opaziti podobnost med metodami aretacij, identifikacije Nesrbov določenih za zlorabe, ter metodami zlorab.

²⁸ Te manjše zmogljivosti so pogosto služile kot začasni zbirni centri, namenjeni predvsem zasliševanjem in kot začetna točka nadaljnjih deportacij in transferja.

²⁹ Komisija strokovnjakov vsa tri taborišča v občini Prijedor najprej označi kot koncentracijska taborišča, potem pa za Omarsko in Keraterm reče, da sta bili *de facto* taborišči smrti, Trnopolje pa ne, saj je služilo drugačnemu namenu, namreč kot začetna točka masovnih deportacij, predvsem žensk, otrok in starejših (S/1994/674/Add. 2 (Vol. I)).

Omarski in v Keratermu. V Omarski in Keratermu je bilo priprto tudi skoraj celotno elitno prebivalstvo Prijedora, torej intelektualci, zdravniki, direktorji in lastniki podjetij, pomembne občinske politične in verske osebnosti. Tudi vseh 37 žensk, priprtih v Omarski, je bilo politično aktivnih in visoko na družbeni lestvici (S/1994/674/Add.2 (Vol. I). Ženske, otroci in starejši prevladujejo v Trnopolju, kamor so pripeljali predvsem tiste, ki so jih na zaslišanjih uvrstili v t. i. tretjo skupino, torej med tiste, ki za srbski režim niso predstavljali nevarnosti (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et. al., 2001, par. 69).³⁰ Izjeme takšne stroge razdelitve prebivalstva med taborišči so seveda obstajale in so jih narekovale predvsem prostorske zmogljivosti posameznih taborišč, zaradi česar je pogosto prihajalo do transferjev prebivalstva iz enega taborišča v drugega.

Ženske, otroke in starejše so pogosto zadrževali tudi v vaseh v okolici taborišč, na stadionih in nogometnih igriščih ter v stavbah kot so šole, apartmaji, moteli itd. Poročila pa navajajo celo primere ustanavljanja muslimanskih getov v določenih mestih ali primere, kjer celotna vas funkcionira kot *de facto* geto in kjer prebivalci živijo v popolni izolaciji (S/1994/674/Add.2 (Vol. IV) in E/CN.4/1993/50, par. 60).³¹

Prebivalec Brezovega Polja, ene od takšnih vasi, kjer so srbske sile zadrževale 1.500 ljudi, tako opisuje razmere: "Odpeljali so nas na dom enega od vaščanov in vsaki dve uri smo morali poročati vojaškimi oblastem. Po vasi smo se lahko premikali, nismo pa je smeli zapustiti." (v Helsinki Watch, 1993: 70)

Prostorsko so bila vsa taborišča organizirana na precej podoben način, saj jih je praviloma sestavljalo več stavb, ki so služile različnim namenom. Omarsko sestavljajo administrativna stavba, v kateri so potekala zasliševanja in kjer so bile zaprte ženske, hangar, kjer so zaprti moški interniranci, t. i. "bela hiša", ki je služila predvsem pretepanju, dvorišče med stavbami, znano kot "pista", ter "rdeča hiša", kamor so internirance pogosto odpeljali, vendar se od tam večinoma niso več vrnili živi (Prosecutor v. Željko Meakić, et. al., 2001, par. 2.4.). Keraterm, stavbo nekdanje tovarne, sestavljajo štiri sobe (t. i. soba 1, 2, 3 in 4), ob tem pa še soba, kjer običajno potekajo pretepanja in mučenja, Trnopolje pa tri glavne stavbe, šola s športno dvorano,

³⁰ Takšno ločevanje prebivalstva je protipravno, saj morajo biti člani družine med internacijo zbrani v istem kraju (IV. ženevska konvencija, čl. 82 in Protokol I, čl. 75).

³¹ Takšni so tudi primeri vasi Ripač, Livna in Raščanov (E/CN.4/1993/50, par. 60, 72).

kinodvorana, obkrožena z nekaj manjšimi sobami, in skladišče (S/1994/674/Add.2 (Vol. I). V primerih drugih, manjših stavb, namenjenih priporu, takšne stroge delitve namembnosti prostorov ni zaslediti.

Vodstveno strukturo taborišč je zaradi pomanjkanja informacij težko določiti. V veliki večini primerov pa je šlo za kombinacijo vojaškega osebja, članov paravojaških skupin, policistov in lokalnih civilnih prostovoljcev. Obe taborišči smrti v občini Prijedor sta tako bili pod nadzorom Vojske Republike Srbske (VRS) in policije Republike Srbske (RS), v Trnopolju naj bi osrednjo vlogo imel lokalni srbski Rdeči križ. Neodvisno od te strukture pa je bil v taborišča, poleg stražarjev in obiskovalcev, omogočen vstop tudi članom paravojaških enot in drugim "zunanjim obiskovalcem".

V taboriščih je vladalo ozračje strahu zaradi vedno prisotnega terorja, ubijanj in fizičnih ter psihičnih zlorab – preiskave, ob katerih jim odvzamejo ostre predmete, denar, nakit, cigarete ter osebne dokumente in jih pogosto še pretepejo, se izvedejo že ob prihodu – pa tudi sicer so bile življenjske razmere nevzdržne. V prostorih je bilo, neodvisno od površine, zaprtih veliko ljudi, tako da pogosto niso mogli niti sesti niti leči. Nekoliko bolj ilustrativno lahko razmere prikažemo s pomočjo osebnih pričevanj nekaterih žrtev, ki dokazujejo, da so bile razmere v taboriščih precej podobne.

"Soba je bila velika približno 240 m². Tam nas je bilo 200 in v prihodnjih dneh je to število naraslo na 560," opisuje prostor v Keratermu, kamor so ga zaprli, Hrvat (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 51). Podobno izkušnjo iz Keraterma ima Haris (v Helsinki Watch, 1993: 121): "Nameščen sem bil v sobo številka 3 /.../ Velika je bila 100 m², v njej je bilo natlačenih okoli 400 ljudi /.../ Ljudje so stali drug na drugem, ni bilo zraka in bilo je zelo vroče". Idriz (v Helsinki Watch, 1993: 123) pa pravi: "V sobi nas je bilo 550, tako da nisi mogel leči, da bi zaspal. Samo najstarejši in najbolj bolni so imeli postelje. Ostali smo izmenično vstajali, da so lahko drugi legli ali sedli."

O podobnih izkušnjah iz Omarske govorita danes 53-letni Hrvat (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 59): "V sobi, veliki 4 m², nas je bilo med 40 in 50 internirancev. Komaj da je bilo kaj zraka," in 58 let star možki (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 81): "Okoli 80 so nas zaprli v garažo, veliko približno 22 m² /.../ Garaža je bila betonska. Zato v visokih temperaturah nismo imeli dovolj zraka, kajti stene so bile tople in bilo

nas je veliko". Sulejman (v Helsinki Watch, 1993: 94) pa dodaja: "150 ljudi so zaprli v garažo, da so komaj stali. Trije moški so se zadušili."

Postelj ni bilo na razpolago in razen redkih izjem tudi odej ne, tako da so ljudje, kadar je to bilo sploh mogoče, ležali kar na betonskih tleh. Izjema so bile ženske v Omarski, ki so imele na razpolago nekakšne blazine, tako da sta na eni spali po dve ženski hkrati (S/1994/674/Add.2 (Vol. I). Prav tako ni bilo pripomočkov za osebno higieno ali pa so bili le redki – dostop do njih pa največkrat dovoljen ali omogočen le ženskam, ki so bile zadolžene za čiščenje kuhinje in drugih prostorov. Tudi ustreznih toaletnih prostorov ni bilo. Stranišče je bilo tako npr. postavljeno v enem kotu sobe 4 (Prosecutor v. Duško Sikirica, et. al., 2001, par. 65). Dogajalo se je, da so jim uporabo stranišč dovolili le v določenih terminih čez dan, ponoči pa praviloma prepovedali ali jim jo, domnevno zaradi njihove varnosti, vsaj odsvetovali. Tako so bili, kot pravi priča Y, T. 3617, prisiljeni urinirati v hlače ali na tla sobe, le deset centimetrov proč od ostalih sojetnikov, AJ, T. 1597 pa dodaja, da so zaradi zamašenih stranišč 20-30 centimetrov tal pogosto prekrivali odpadki (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et. al., 2001, par. 58-59).

Hrvat (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 25), nekoč prebivalec Prijedora, ki je 53 dni preživel v Keratermu in tamkajšnji bolnišnici, potrjuje takšne razmere v taborišču:

Med 850 in 1000 ljudi so vsak dan pripeljali v to taborišče /.../ Nastanitvene zmogljivosti in higienične razmere, v katerih so živeli, so bile katastrofalne /.../ Za tisoč moških so bila na razpolago štiri stranišča /.../ Stranišča so lahko uporabljali od šestih zjutraj do devetih zvečer. Ponoči jih niso smeli uporabljati.

Nismo se mogli umivati. Samo enkrat so nas odpeljali na polje in nas z gumijasto cevjo zalili z ledeno mrzlo vodo. Pretepali so nas, ko smo šli na stranišče in na voljo smo imeli le minuto /.../ Včasih so nam prepovedali uporabo stranišč. Sčasoma so vsej skupini dali na razpolago samo eno uro, tako da nekateri sploh niso uspeli priti do stranišč in so morali uporabiti kot sobe, pripoveduje o razmerah v Omarski 27-letni Musliman H. H. (v Helsinki Watch, 1993: 95).

Bivanjske razmere so bile torej povsem v nasprotju z določili IV. ženevske konvencije, ki v 85. členu glede krajev interniranja zahteva, da je treba zaščitene osebe namestiti v zgradbe, kjer so zagotovljene ustrezne higienske in zdravstvene razmere, kar med

drugim vključuje uporabo dovolj prostornih spalnic, primerne posteljnine in rjuh. Interniranim osebam pa mora vedno biti omogočena tudi uporaba sanitarnih prostorov, ki morajo biti čisti in ustrezati higienskim merilom. Internacijska sila jim mora zagotoviti tudi dovolj vode in mila za osebno higieno ter za pranje perila. Na razpolago pa morajo imeti prhe in kopalnice.

V nadaljevanju IV. ženevska konvencija postavlja določila, povezana s prehrano in medicinsko oskrbo. Da bi se preprečilo razvoj bolezni zaradi pomanjkanja prehrane, morajo biti dnevni obroki hrane zadostni tako po količini in kakovosti kot po raznolikosti. Interniranim osebam je treba priskrbeti tudi dovolj pitne vode. Zaradi primerov bolezni, ki se vendarle pojavijo, pa mora vsak kraj interniranja imeti ustrezno ambulanto, kjer so zdravniški pregledi zagotovljeni vsaj enkrat mesečno (IV. ženevska konvencija, čl. 89, 91-92).

Realnost v taboriščih po BiH je bila drugačna. Količine hrane in vode, ki so jih dobili zaporniki, so bile nezadostne, saj so največkrat dobili le en obrok dnevno, sestavljen pretežno iz juhe in kosa kruha, včasih je temu dodan še fižol ali krompir. Nekateri po prihodu v taborišče niso dobili hrane po več dni. Ob že tako majhnih količinah hrane in vode sta le-ti bili pogosto še neužitni. Hrano so stregli med 9. in 16. uro skupinam med 10 in 30 ljudi, ki niso bile natančno določene, tako da je pogosto med dvema obrokoma hrane preteklo več kot 24 ur. Vsaj eni tretjini zapornikov se je lahko zgodilo, da hrane zanje tisti dan ni bilo več na razpolago (S/1994/674/Add.2 (Vol. I)). Interniranci tako izgubijo v povprečju med 25 in 35 kilogramov, nekateri tudi več. Čas, namenjen prehranjevanju, je bil pogosto odmerjen le na nekaj minut. Če ob tem upoštevamo še, da možnosti za zamenjavo oblačil v veliki večini primerov ljudje niso imeli, je razumljivo da se ob danih pogojih pojavljajo uši in epidemije griže ter drugih bolezni. Ker pa je bila medicinska oskrba zagotovljena le redko, premajhne ekipe pa niso zmogle oskrbeti vseh pomoči potrebnih, bolne in tiste, ki so bili žrtve zlorab pogosto pokopljejo skupaj s trupli ubitih.

Po treh dneh smo dobili hlebec kruha, ki smo ga morali razdeliti med šest ljudi. /.../ Kruh smo dobili vsake tri dni. /.../ Vsak dan smo dobili toliko vode, kolikor smo je lahko ujeli v kos lepenke. /.../ V Trnopolje smo prispeli ob 17:00. /.../ Tukaj je umrlo manj ljudi kot v

Omarski, ker je bilo nekaj hrane /.../ dobili smo dovolj pitne vode (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 43-44).

Prvih 60 ur nismo dobili ne hrane ne vode /.../ Potem so nam dajali osmino kruha dnevno, čeprav se je pogosto zgodilo, da smo 48 ur ostali brez hrane. Za jesti smo dobili zelo malo. 540 ljudi je, v skupinah po 30, pojedlo v 20 minutah. Da smo se organizirali v skupino, stekli v kuhinjo, pojedli in se vrnili v sobe, smo imeli na voljo 3 minute, priča H.H. iz Omarske (v Helsinki Watch, 1993: 94).

Mirsad (v Helsinki Watch, 1993: 108) pa dodaja: "Kdor ni bil dovolj hiter, so ga pretepli ali ubili /.../ Enolončnica, ki smo jo dobili, je bila vrela – smejali so se, ko smo se trudili, da bi jo popili – zato smo vsi imeli notranje opekline."

Iz izjav internirancev, priprtih v taboriščih pod nadzorom Muslimanov ali Hrvatov, lahko sklepamo, da je bila prostorska stiska tam manjša, bivanjske razmere pa nekoliko ugodnejše od zgoraj opisanih. Precej pogosto je vpeljan sistem, ki internirancem omogoča, da odidejo na svoje domove, kjer se umijejo in preoblečejo ter obišejo družino, zvečer pa se zopet vrnejo v kraj interniranja. V številnih primerih lahko družinski člani internirancem sami prinašajo hrano.

Pogosto pijemo kavo s poveljniki in gremo lahko domov, da se umijemo. Imamo dostop do radia, televizije in časopisov. /.../ Za kosilo in večerjo dobimo različne vrste kuhane hrane, pa tudi normalni suhi obrok ali kruh in sir zjutraj. Celo kavo lahko kuhamo. Odkar sem tukaj, sem se zredil za sedem kilogramov, pravi Saša (v Helsinki Watch, 1993: 326).

Poudariti pa je treba, da se takšno ravnanje pojavlja predvsem v manjših zmogljivostih, namenjenih priporu, v večjih takšnega "demokratskega" sistema ni zaslediti, niti pri Muslimanih niti pri Hrvatih.

Ob že tako slabi oskrbi s hrano in vodo pa le-to pazniki internirancem pogosto "postrežejo" na skrajno ponižujoč način, kakor pravi F.M. (v Helsinki Watch, 1993): "Začeli so polniti z vodo naše čevlje in nam dovolili, da smo pili iz čevljev. Včasih so urinirali v vodo, ki so nam jo dali piti."

Eden od nekdanjih priprtih v Omarski pa izjavi: "Tukaj ni bolnih ljudi. Kadar kdo zboli, ga takoj ustrelijo" (v Helsinki Watch, 1993: 89).

Vse strani so se že leta 1992 dogovorile, da bodo protipravno pridržane civiliste in borce, razen tistih, ki so obtoženi vojnih zločinov, do konca leta izpustili.³² Do nekaterih izpustitev je res prišlo, tudi pod nadzorom MORK-a, vseh pridržanih pa seveda niso izpustili. Sicer pa zaprtje nekega taborišča ne pomeni nujno tudi izpustitve, saj prihaja do transferjev priprtih v še odprte zmožljivosti in do izmenjav zapornikov.

3.3 Prisilni transfer in deportacije

"Nasilne posamične ali množične preselitve, pregone zaščiteneh oseb z zasedenega ozemlja na ozemlje okupacijske sile ali na ozemlje katerekoli druge dežele, okupirane ali ne," so prepovedane z 49. členom IV. ženevske konvencije. Samo iz dveh razlogov se sme delno ali v celoti evakuirati določeno področje in preseliti civilno prebivalstvo; kadar to zahteva varnost civilistov ali nujni vojaški ukrepi, pravita 49. člen IV. ženevske konvencije in 17. člen Protokola II. Deportacije pa so prepovedane tudi po 6. členu Listine mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu kot vojni zločin in hkrati kot zločin zoper človeštvo.

Prisilne preselitve, transfer in deportacije prebivalstva z njihovih domov v BiH pogosto sicer res potekajo pod oznako humanitarnega transferja civilistov ali humanitarne preselitve civilne populacije, dejansko pa do teh evakuacij ni prišlo niti zaradi varnosti niti zaradi vojaške nuje, pač pa le z namenom ustvarjanja etnično čistih ozemelj. Ali, kot je leta 1995 izjavila Sadako Ogata (v Beelman, 1999: 200), takrat visoka komisarka ZN (Združenih narodov) za begunce: "Civilisti, ne vojaki, so bili glavne in pogosto namerne žrtve bosanskega konflikta. Prisilne preselitve niso bile samo stranski produkt, ampak cilj vojaške akcije in preganjanj."

Praviloma so deportacije in prisilni transfer prebivalstva povsod v BiH potekale po skoraj identičnem scenariju. Po zasedbi napadenih vasi okupacijska sila zbere preživele

³² 1. oktobra 1992 podpišejo Agreement on the Release and Transfer of Prisoners (E/CN.4/1993/50, par 52).

prebivalce v središčih vasi ali pa določijo časovni rok, običajno zelo kratek, v katerem morajo prebivalci zapustiti svoje domove in se zbrati na vnaprej določenih zbirnih mestih. Tako zbrano prebivalstvo razdelijo v dve skupini: moške med 15. in 65. letom starosti v eno, ženske, otroke in starejše v drugo skupino.³³ Nadaljnje deportacije in transfer potekajo po dveh možnih scenarijih. V enem primeru pride do takojšnjih deportacij ali transferja prebivalstva na ciljna področja. V drugem primeru te prebivalce v kolonah, pogosto peš, napotijo proti taboriščem in drugim centrom, namenjenih priporu, od koder preživele, praviloma spet v dveh skupinah – ob čemer je treba omeniti, da moški pogosto ostajajo priprti v taboriščih, v velikem številu primerov pa jih ubijejo že med potjo ali pa jih odpeljejo na druge lokacije, ki so prizorišča kasnejših masakrov³⁴ – pošljejo bodisi na področja znotraj BiH ali jih deportirajo na področja izven njenih meja. Deportacije in transfer potekajo na dva načina, z železniškim prometom in s cestnim prometom (avtobusi in tovornjaki, včasih tudi osebna vozila), pogosto je del poti treba tudi prepešačiti in ob tem prečkati bojne črte, spremlja jih ropanje in prilaščanje lastnine oseb, saj morajo ljudje pogosto podpisati izjave, da se lastnini odrekajo prostovoljno ter da ravno tako prostovoljno zapuščajo mesto.

"Vsi civilisti iz Kozaraca so morali oditi. 24.000 ljudi se je znašlo na cesti proti Prijedoru, tvorili so 4-5 kilometrov dolgo kolono ob cesti. Srbske sile so začele ločevati moške od žensk in otrok," priča o eksodusu civilistov iz Kozaraca K. D. (v Helsinki Watch, 1993: 69).

S. S. (v Helsinki Watch, 1993: 223), 21-letnica iz Sanskega Mosta, takole opisuje deportacijo v Doboju:

Svojo skupnost sem morala zapustiti 5. julija. Srbski vojaki so šli od hiše do hiše in prisilili okoli 3.500 žensk, otrok in starejših k odhodu. Moški med 16. in 55. letom so ostali v taborišču v Sanskem Mostu, znanem kot Kriniš. Ženske in otroci so ostali v taborišču čez noč, potem so jih s tovornjaki in avtobusi odpeljali v Trnopolje. V Trnopolju smo bili premeščeni na živinske vagonne."

³³ Takšno ločevanje v skupine je v nasprotju z določilom 49. člena IV. ženevske konvencije, ki pravi, da mora okupacijska sila poskrbeti, da se pri evakuacijah in preselitvah članov iste družine ne loči.

³⁴ Tako se je zgodilo moškim iz Trnopolja in vasi Tukovi, ki jih na poti preko planine Vlašić odpeljejo v Koričanske Stijene in jih (razen redkih izjem) postrelijo, medtem ko ženske, otroci in starejši nadaljujejo pot (Prosecutor v. Darko Mrdja, Indictment, 16 April 2002, par. 11, 16). Podoben je primer iz Srebrenice, kjer ženske in otroke odpeljejo iz Potočarov v Tišćo, od koder lahko nadaljujejo pot proti ozemlju bosanskih Muslimanov, medtem ko so moški žrtve skupinskih usmrtitev.

Kadar pa do preselitve ali evakuacije vendarle pride, mora le-ta, po določilih 49. člena IV. ženevske konvencije, potekati v zadovoljivih higienskih, zdravstvenih, varnostnih in prehrabnih pogojih. Tudi to določilo je bilo v BiH množično kršeno.

Prvi konvoj, ki je krenil iz Trnopolja, je sestavljalo pet vagonov, v vsakem je bilo okoli 1.800 ljudi, veliko število ljudi pa je iz Trnopolja potovalo tudi z avtobusi in vojaškimi tovornjaki. Ker ventilacije ni bilo, so se temperature v vagonih in zaprtih vojaških tovornjakih dvignile, v njih so zavladali zadušljivi pogoji. Zaradi tega in zaradi pomanjkanja hrane in vode so nekatere ženske, otroci, starejši in bolni ljudje zelo oslabei, tudi umrli, opisuje razmere, v katerih je potekala deportacija, Mazowiecki v svojem poročilu (E/CN.4/1993/50, par. 96), podobne ugotovitve pa v svojem poročilu navaja tudi Komisija strokovnjakov. Tiste, ki so jih odpeljali z avtobusi in tovornjaki, so odložili na obrobjih gore Vlašić, tako da so morali prehoditi skoraj 30 kilometrov, da so prispeli na področja pod muslimansko oblastjo v osrednji Bosni (S/1994/674). Drugi so se v skupinah iz Doboja peš, ob minirani cesti, odpravili proti Tuzli.

Omenjali smo že transferje priprtih civilistov med posameznimi taborišči. Tudi ti so potekali v podobnih razmerah kot druge deportacije in transferji, čeprav IV. ženevska konvencija postavlja stroge pogoje tudi glede razmer, ki naj pri takih premeščanjih veljajo.³⁵ Eden od udeležencev takšnega transferja iz Omarske v Manjačo, poleti leta 1992, pravi, da so ljudi razdelili v dve skupini in da je iz smeri Prijedora prišlo okoli 30 avtobusov, da bi jih odpeljali v Manjačo. V pričevanju, ki ga v svojem poročilu povzema Komisija strokovnjakov, pravi, da so ga skupaj s 97 ostalimi sojetniki namestili na avtobus s tesno zaprtimi okni in vključenim gretjem in da potniki niso dobili vode, zaradi česar so pili urin, da bi preživeli.

Izjava drugega udeleženca tega transferja takšne razmere potrjuje, saj pravi: "Med vožnjo smo morali peti srbske pesmi /.../ Nič nismo dobili za piti in okna so morala biti zaprta /.../ Eden od ujetnikov je na avtobusu umrl, ker ni mogel več prenašati vročine in žeje" (S/1994/674/Add.2 (Vol. I).

³⁵ Premestitev mora biti humana in med drugim mora biti osebam zagotovljeno dovolj pitne vode, hrane, ustreznih oblačil in zdravstvena oskrba, določa IV. ženevska konvencija v členu 127.

Leta 1992, ob začetku spopadov torej, je bilo po predvidevanjih UNHCR (*United Nations High Commissioner for Refugees* – Visoki komisariat Združenih narodov za begunce) v BiH notranje razseljenih 740.000 ljudi, po republikah bivše Jugoslavije pa si je zatočišče poiskalo 756.648 beguncev. Iz ZRJ (Zvezna republika Jugoslavija) naj bi se leta 2001 v BiH vrnilo 7.800 oseb, iz Hrvaške 3.400, iz Nemčije 1.500 in iz Slovenije 600 beguncev. Še vedno pa naj bi bilo leta 2001 na Hrvaškem in v ZRJ skupno 32.700 beguncev, medtem ko število notranje razdeljenih oseb v BiH ocenjujejo na 438.300 (UNCHR, 2001: 351).

3.4 Jemanje civilistov za talce

Vse štiri Ženevske konvencije iz leta 1949 v 3. členu prepovedujejo jemanje talcev.³⁶ Takšno prepoved vsebuje tudi 4. člen Protokola II. O prepovedi jemanja talcev govori tudi 34. člen IV. ženevske konvencije, ki jemanje talcev v 147. členu označi kot hudo kršitev. Prav tako prepoveduje jemanje talcev 75. člen Protokola I.

Jemanje talcev je praksa, ki se pojavi tudi v teku spopadov na ozemlju BiH in jo izvajajo vse vpletene strani.³⁷ Kljub temu lahko rečemo, da je prakso jemanja talcev mogoče pogosteje zaslediti med muslimanskimi in hrvaškimi silami, manj pogosto pa med silami bosanskih Srbov.

Talce najpogosteje uporabijo za enega od sledečih namenov:

- za izmenjave (talcev) v zameno za v rokah nasprotne strani zadržane borce,
- da izsilijo prekinitve napadov ali kakršnekoli druge vojaške ugodnosti in
- da jih uporabijo kot živi ščit na krajih, ki so potencialne tarče napadov oziroma kot sredstvo, ki jim omogoča lažje napredovanje proti bojnim črtam nasprotne strani.

³⁶ MORK definira talce kot osebe, ki se, prostovoljno ali proti svoji volji, znajdejo v oblasti (rokah) nasprotnika in ki s svojim življenjem ali svobodo odgovarjajo za spoštovanje ukazov slednjega in za vzdrževanje varnosti njegovih oboroženih sil. Tudi civilisti, ki so zajeti za namen izmenjave so talci, saj s svojo svobodo odgovarjajo za spoštovanje ukazov sile, ki jih je zajela (Komentarji k Ženevskim konvencijam).

³⁷ Jemanje talcev v spopadih ima dolgo zgodovino in se je uporabljalo predvsem kot sredstvo, ki naj bi zagotovilo poslušnost prebivalcev na okupiranih ozemljih ali spoštovanje določil pogodbe (Maguire, 1999: 178).

Iz Zvornika sem pravkar dobil telegram, da so srbski teritorialci v vasi Gornji Šepak zaprli 3000 ljudi. Postavili so ultimatum, naj nasprotna stran do 12. ure preda orožje, sicer bodo talce pobili. Toda prebivalci te vasi zatrjujejo, da orožja sploh nimajo. Zato javno pozivam predsednika Srbije Miloševića, naj ukaže umik srbskih enot in ustavi teror nad prebivalstvom BiH, je poziv, s katerim se je predsednik predsedstva BiH Alija Izetbegović obrnil na domačo in svetovno javnost (Osmančević, 1992: 3).

To je le eden od primerov jemanja civilistov za talce. Po BiH so se zgodili še številni drugi. Tako, na primer, v vasi Raščane (območje Tomislavgrada), kjer so hrvaške vojaške oblasti zadrževale ženske, otroke in starejše. V vasi zajeti prebivalci sicer pričajo, da niso bili žrtve nikakršnih zlorab in da so se lahko prosto gibali po vasi, niso pa je smeli zapustiti. Tudi potem, ko je bil izdan ukaz o izpustitvi vseh zapornikov, ki so v rokah hrvaških sil, civilisti Raščanov niso smeli zapustiti. Župan Tomislavgrada je zavrnil izpustitev v Raščanih zadržanih Srbov in jo pogojeval z izpustitvijo Hrvatov iz Tomislavgrada, ki so jih srbske sile zajele med bitko pri Kuprešu leta 1992 (v Helsinki Watch, 1993: 346).

Primer jemanja talcev je tudi zajetje 5.000 žensk, otrok in starejših, ki naj bi jih maja leta 1992 iz Sarajeva evakuirali v Split. Konvoj so na Ilidži ustavile srbske paravojaške enote in ljudi odpeljale v lokalni športni center, kjer so jih zadrževale tri dni. Pogoj za njihovo izpustitev je bil neoviran odhod sil JLA (Jugoslovanska ljudska armada) iz barak v Sarajevu, ki so jih obkrožale sile bosanske vlade (v Helsinki Watch, 1992: 90).

Številne primere jemanja talcev zasledimo tudi v občinah v dolini Lašve. Dr. Muhamed Mujezinović (član vojnega predsedstva v Vitezu) je moral sestaviti skupino 300-tih ljudi, ki so jih sile HVO-ja (*Hrvatsko vijeće obrane* – Hrvaški obrambni svet) zadrževale v kleti kina v Vitezu. Nato je moral vzpostaviti kontakt z vojsko BiH, ki je izvajala vojaške akcije na območju Viteza, in ji sporočiti, da bo vseh 300 ljudi umrlo, če ne bodo prenehali z napadi (Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez, 2001, par. 784). Podobno nalogo je dobil Mujezinović še enkrat, ko so preko njega sile HVO-ja sporočile vojski BiH, da imajo v rokah 2.223 zajetih Muslimanov, tudi žensk in otrok, ki jih bodo ubili, če bo vojska BiH še napredovala proti mestu (Prosecutor v. Tihomir Blaškić, 2000, par. 705-706).

V položaju talcev pa se niso znašli samo civilisti, pač pa tudi pripadniki mirovnih sil ZN; več kot 400 so jih v različnih krajih po BiH zajele (predvsem) srbske sile, z njihovim zadrževanjem pa naj bi predvsem preprečile nadaljnje bombardiranje srbskih položajev, kar potrjuje tudi izjava kanadskega oficirja: "Rekli so nam, da bomo umrli, če se bombardiranje spet začne" (v Maguire, 1999: 177).³⁸

V Visokem so srbski vojaki po obstreljevanju kanadskega oporišča mirovnih sil zajeli 55 mirovnikov, od skupaj 800, kolikor jih je bilo tedaj v mestu, in jih zadržali za talce. Srbi so zadrževali še 43 britanskih vojakov, ki so krenili iz Goražda, podobno se je zgodilo tudi britanski vojaški inženirski enoti, ki je bila namenjena v Goražde in so jo zaustavili v Rogatici (Večer, 1994: 1). V Sarajevu so Srbi zajeli 14 pripadnikov kanadskega bataljona in tri vojaške opazovalce ter jih odpeljali v vojašnico na Ilijašu (Latal in drugi, 1994: 1). Ob napadih na Srebrenico leta 1995 so srbske enote obkolile dve postojanki sil ZN in zajele sedem, po besedah glasnika Unproforja v Sarajevu Garyja Cowarda pa celo 20, nizozemskih pripadnikov modrih čelad (Večer, 1995: 2).

Unproforjevci so bili talci tudi v rokah bosanskih sil. V Goraždu so bosanske sile, potem ko so razorožile 90 ukrajinskih vojakov, dva od njih obdržale za talca, ukrajinskemu poveljniku pa zagrozile, da ju bodo ubile, če v dveh minutah ne bo izročil vsega orožja (Latal in drugi, 1995: 1).³⁹

Zajete člane mirovnih sil so pogosto, tako kot številne talce v drugih primerih, uporabili kot živi ščit, na primer tako, da so jih priklenili na vrata zgradbe, polne streliva. Bosansko srbska televizija je tako predvajala tudi posnetke, na katerih je več neoboroženih vojaških opazovalcev ZN priklenjenih na bunker, ki je služil kot skladišče min. Ostale vojake ZN so priklenili na druge potencialne tarče napadov, npr. na most pri Palah (This Week in Bosnia-Hercegovina). Španski oficir José Mendez (v Maguire,

³⁸ MORK sprva oporeka označevanju zajetih mirovnikov kot talcev. Njegovo stališče je, da so se ZN, s tem ko so ukazali zračne napade na položaje bosanskih Srbov, vpletli v konflikt, zaradi česar naj bi se njihovo zajeto osebje označevalo kot vojne ujetnike. Kasneje, ko so Srbi pripadnike mirovnih sil na številnih lokacijah uporabili za živi ščit, MORK svoje mnenje spremeni (Maguire, 1999: 178). Takšno stališče potrjuje tudi MKSJ, saj obtožnica Radovana Karadžića in Ratka Mladića bremeni jemanja pripadnikov mirovnih sil ZN za talce (Prosecutor v. Ratko Mladić, 2002, par. 45-47).

³⁹ Izpustitev vseh zajetih pripadnikov OZN je Karadžić obljubil Jasušiju Akašiju že aprila leta 1993 in takoj za tem so Srbi res izpustili 16 kanadskih vojakov in tri opazovalce, vendar kmalu nato, po poročanju agencije Antora, v Sarajevu že zajeli 5 indonezijskih in nizozemskega opazovalca (Večer, 1994: 1-2), decembra leta 1994 pa so kot talce še vedno zadrževali okoli 450 pripadnikov mirovnih sil – šlo je predvsem za Francoze, Ukrajince, Kanadčane in Nizozemce (Latal in drugi, 1994: 1).

1999: 178) je deset dni presedel na sredini piste v glavni zračni bazi bosanskih Srbov. "Bil sem nekakšna zavarovalna policia pred Natovimi (*North Atlantic Treaty Organisation* – Organizacija severnoatlantskega sporazuma) grožnjami o ponovnem bombardiranju," je kasneje izjavil.

Nekaj primerov uporabe ljudi za živi ščit zasledimo ob zadnjih fazah transferja prebivalstva na ozemlja, ki so pod nadzorom nasprotne strani. Civilisti, ki so iz Trnopolja prispeli v Dobojo, so morali prečkati most, da bi prišli na ozemlje pod nadzorom vladnih sil. Tako opisuje dogodek S. S. (v Helsinki Watch, 1993: 226-227): "Bosanski vojaki, ki so iz daljave spremljali konvoj so začeli streljati. Srbi so pograbili nekaj mladih fantov in jih uporabili kot živi ščit, da bi preprečili streljanje."

Ilustrativen je tudi primer iz Viteza, ki je bil tarča obstreljevanja bosanskih sil aprila leta 1993. Še posebej je bil na udaru hotel, kjer je bil sedež HVO-ja. Hrvaške sile so 247 Muslimanov iz vasi Gačice, napadene isti dan, napotile nasproti hotela. Ena od prič takole razlaga: "Eden od vojakov je, medtem ko smo stali tam, rekel: 'Tukaj boste sedeli in naj vas vaši zdaj bombardirajo, kajti vse do zdaj so bombardirali nas, zato zdaj lepo sedite in čakajte'. Ljudje, ki so jih posedli nasproti hotela, so bili ves čas pod nadzorom hrvaških vojakov, ki so jim zagrozili, da bodo ubili vsakogar, ki se bo premaknil. Po treh urah so jih odpeljali nazaj v vas (Prosecutor v. Tihomir Blaškić, 2000, par.714).

O dveh dogodkih govori tudi priča J., ki pravi, da so 13 civilistov iz Kaonika januarja 1993 z vrvjo zavezali drug ob drugega in jih nato kot živi ščit uporabili v kraju Merdani, kjer so jih privezali na železniški most. V Novem Travniku pa so tri zajete vojake vojske BIH prisilili, da so se pomikali proti linijam vojske BiH, potem ko so na njihova telesa privezali mine, ki so jih aktivirali, kakor hitro so vojaki prispeli v bližino muslimanskih položajev (Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez, 2001, par. 784).

3.5 Posilstva in druge oblike spolnih zlorab

Z vprašanjem posilstev in drugih oblik spolnih zlorab na področju BiH so se ukvarjale številne mednarodne organizacije, vladne in nevladne. Njihove pristojnosti so obsegale vse od raziskovanja posamičnih primerov do zagotavljanja pomoči žrtvam. Vse s

problematiko seznanjene in v njeno reševanje vključene organizacije pa so v svojih dokumentih in poročilih, ki so jih izdale, tako kot OZN, "m/očno obsodile ostudno prakso posilstev in zlorab žensk in otrok na področjih bivše Jugoslavije, kjer se odvija oborožen konflikt" (A/RES/51/115).

Natančnega števila žrtev posilstev in spolnih zlorab ni mogoče navesti. V končnem poročilu posebna komisija EU (*European Union* – Evropska Unija) navaja številko 20.000 posiljenih žensk, vendar hkrati priznava, da bi lahko govorili o razponu med 10.000 in 60.000 posiljenimi ženskami (Žitko, 1993: 5).⁴⁰ Glavnina dostopnih poročil⁴¹ navaja, da so prakso posiljevanja in spolnega zlorabljanja izvajale vse vojskujoče se strani, kljub temu pa kot primarne storilce izpostavljajo bosanske Srbe, medtem ko so bile žrtve predvsem bosansko-muslimanske ženske, omeniti pa je treba, da so bili v številnih primerih žrtve posilstev tudi otroci, vse od 6. leta naprej, in moški.⁴²

Ženske so pred napadom na njihovo čast, predvsem pa pred posilstvom, vsiljeno prostitucijo in vsakim nedostojnim ravnanjem zaščitene s 27. členom IV. ženevske konvencije in 76. členom Protokola I. Protokol II pa v 4. členu navaja posilstvo in prisilno prostitucijo kot dejanji, ki sta vedno in povsod prepovedani. Implicitno lahko prepoved posilstva in spolnih zlorab razberemo tudi iz 46. člena Haaškega pravilnika, ki štiti družinsko čast in pravice. Posilstvo v Listini mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu sicer ni omenjeno, ga pa kot zločin zoper človeštvo omenja 2. člen Zakona št. 10 Kontrolnega sveta.

Posilstva, do katerih je prihajalo v BiH, so torej v nasprotju s številnimi obstoječimi pravnimi določili. Do posilstev in spolnih zlorab je prihajalo iz različnih razlogov – pogosto je šlo za izkazovanje moške moči nad žensko, sicer pa se je posiljevalo tudi z namenom ponižati nasprotnika, zaradi maščevanja ali še najpogosteje, s posilstvom vplivati na spremembo etnične sestave nekega področja – in je potekalo po več različnih vzorcih.

⁴⁰ Vlada BiH je omenjala številko 50.000 (Styglmayer, 1999: 327).

⁴¹ Kot primer lahko navedemo dodatek k poročilu Komisije strokovnjakov S/1994/674/Add.2 (Vol.V) in poročilo Mazowieckega E/CN.4/1993/50.

⁴² Poročilo Komisije strokovnjakov navaja, da so v nekaterih primerih spolne usluge v bordelih zaprtih žensk izkoriščali tudi vojaki ZN, ki naj bi bili pogosti obiskovalci teh bordelov in so, tako kot vojaki drugih vojskujočih se strani, posiljevali tam zaprte ženske (S/1994/674/Add.2 (Vol.V)).

- Posamezniki in skupine posiljujejo in spolno zlorabljujejo pripadnike ciljne etnične skupine še pred izbruhom spopadov

Posamezniki ali skupine v teh primerih vlamljajo v hiše, kradejo lastnino in ustrahujejo ter pretepajo stanovalce, ženske pa posamično ali skupinsko posilijo, pogosto v prisotnosti drugih družinskih članov, s čimer še povečajo ponižanje in osramočenost žrtve. Glavni namen posiljevanja je pospešiti odhod pripadnikov neke etnične skupine.

Sestra moje žene, moja žena in jaz smo bili v hiši. Najprej je vzel naš videorekorder in televizijo. Potem je vame uperil strojnico in prisilil mojo ženo, da se je slekla. Na vrat ji je držal nož, pripoveduje Selim, žena Senada pa dopolnjuje njegovo zgodbo: Moški je vlomil v našo hišo in me posilil. /.../ Moj mož je moral gledati, medtem ko me je posiljeval. Imam štiriletno hčer; videla je posilstvo. /.../ Odšel je in požgal hišo. Vsi smo morali zbežati (v Helsinki Watch, 1993: 168-169).

Znotraj tega vzorca se pojavijo še nekateri posebni primeri, ko skupine vojakov (praviloma gre za člane paravojaških enot) odpeljejo ženske z njihovih domov na neko drugo, specifično lokacijo, jih tam posilijo, potem pa naženejo.

L. L. tako opisuje dogodke, ki so se zgodili, potem ko je 15 vojakov vdrlo v hišo in so jo od tam najprej odpeljali v drugo stanovanje, kjer so že bile štiri ženske:

Vse štiri so posadili na zadnji sedež avta in nas odpeljali na njihov štab v Posavski Mahali, kje so nas odpeljali v dve ločeni hiši in nas začeli zlorabljeni. Vem, da me je vsak od sedmih moških posilil dvakrat. Naštela sem jih sedem in se potem onesvestila. /.../ Strgali so obleko z mene in me začeli posiljevati. Prizanesli niso niti ustom niti anusu. /.../Prisilili so me, da sem hišo zapustila gola.

Eden od posiljevalcev ji je rekel, naj čez polja odide peš domov, vendar mu je odgovorila, da tega ne zmore. "Nekdo me je odpeljal v Novi Grad in se me tam ob cesti znebil". Pomoč ji je ponudil vojak, ki se je peljal mimo in jo zapeljal domov (v Helsinki Watch, 1993: 231-232).

Nekega dne so nas (tri ženske, op. P. M.) odpeljali iz hiše, v kateri sem živela, štiri ženske pa iz neke druge hiše. Odvlekli so nas iz postelje, bose, okoli prve ure zjutraj. /.../ Odpeljali so nas v hrvaško vas, Posavsko Mahalo, kjer smo srečale še 30 njihovih vojakov. /.../ Eden od njih me je zgrabil za roko /.../ Peljal me je v zapuščen skedenj /.../ Potem mi je ukazal, naj se slečem /.../ Posilil me je /.../ in me odpeljal nazaj k drugim.

Drugi moški me je odpeljal v hišo /.../ Rekla sem, da imam AIDS, zato me ni posilil, pač pa me je prisilil k oralnemu spolnemu odnosu. To sam morala početi tudi drugim vojakom, pripoveduje Gordana (v Helsinki Watch, 1993: 230).

- Posilstva in spolne zlorabe, ki sovpadajo s spopadi

Nekatere ženske posilijo na domovih, druge javno pred prebivalci naselja. Leta 1977 rojena Muslimanka (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 94) opisuje razvoj dogodkov po napadu na vas Rizvanovići:

Poskrili smo se v kletah porušenih hiš. Naša hiša je bila nedotaknjena. Tistega dne je prispelo več četnikov. Iskali so dragocenosti in moške, ki so se skrivali v bližnjem gozdu. Eden od četnikov, v tridesetih letih, mi je ukazal, da ga pospremim v hišo. Morala sem iti /.../ Ukazal mi je, naj mu izdam, kje so skriti moški. Nisem odgovorila. Potem mi je ukazal, naj se slečem. Bila sem prestrašena. Brez besed sem se slekla in vse v meni se je zrušilo. Čutila sem, da pod golo kožo umiram. Zaprla sem oči /.../ Udaril me je s pestjo in padla sem. Potem je skočil name. Posilil me je. Kričala sem in se zvijala, zelo sem krvavela. Bila sem nedolžna. Ukazal je, naj vstanem. Hotela sem pobrati oblačila in pokriti svoje golo in skaženo telo, vendar je rekel, naj se jih ne dotikam /.../ Odšel je ven, preveril, ali ga kdo vidi, in povabil druga dva četnika, naj vstopita. Počutila sem se izgubljeno. Ko so odšli, nisem čutila ničesar.

- Posilstva in spolne zlorabe v taboriščih in drugih centrih, namenjenih priporu

Posilstva priprtih žensk se dogajajo predvsem ponoči, ko pazniki s svetilkami vstopajo v prostore, kjer spijo interniranci, in poimensko ali naključno izmed prisotnih izberejo žrtve. V nekaterih primerih izberejo posameznice, v drugih primerih skupino žensk. Te ženske nato odpeljejo v prostore, kjer se zgodijo posilstva, pogosto skupinska.⁴³ V nekaterih primerih se posilstva zgodijo izven taborišč. Ne glede na kraj dejanja pa jih pogosto spremlja mučenje in pretepanje. Pričevanja govorijo tako o vaginalnih, analnih kot oralnih prisilnih spolnih odnosih.

Jadranka Cigelj opisuje nočna posilstva v Omarski:

Odpeljali so eno po eno žensko. Ne vsako vsak dan. Imeli so urnik. Mene so odpeljali štirikrat. Vsako noč drugi moški. Nenadoma je zmanjkalo luči. Zgrabil me je za roko in me potegnil na hodnik. Porinil me je v kopalnico. Z ročajem pištole me je udaril po glavi

⁴³ V enem primeru žrtev govori o 29-ih moških, ki so jo posilili (Gutman, 1993: 166), poročilo Komisije strokovnjakov navaja celo številko 41 (S/1994/674/Add.2 (Vol.V)).

./.../ potem je vzel puško z rame in me začel pretepati. Začel me je posiljevati (v Gutman,1993: 144-148).

O skupinskih posilstvih v Omarski, katerih žrtev je bila, U. priča: "Posilil me je. Odšel je in potem so ves čas, drug za drugim, prihajali v sobo drugi, ne vem točnega števila *./.../* tudi oni so me posilili" (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., 2001, par 102).

Podobno se je, kakor je moč razbrati iz Selimine zgodbe (v Helsinki Watch, 1993: 166-167), dogajalo v Keratermu:

Zaklenili so me v eno od velikih sob. ./.../ V sobi so bile pisalne mize. Bilo je temno. ./.../ Okoli druge ure zjutraj so se vrata odklenila in videla sem svetlobo svetilke. ./.../ Posilil me je na eni od miz. Najprej me je žalil. ./.../ Potem mi je ukazal, naj slečem obleko. Začela sem jokati in mu povedala, da imam menstruacijo. Rekel je, da ga to ne moti in da mi bo pokazal, kako to počnejo Srbi. Zvezal mi je roke in me na mizi posilil. Ko je zapustil sobo, so vstopili trije drugi moški.

Eden od njih jo je posilil, druga dva sta posilstvo opazovala.

Pogosta je bila tudi praksa, ko so morali interniranci posiljevati drug drugega, bodisi da gre za odnos med moškim in žensko ali za odnos med dvema moškima.

Taborišče Omarska je imelo tudi ženske interniranke. Srbski vojaki so dnevno zbrali dekleta in za vsako dekle pripeljali 5-6 moških, srbskih vojakov ali internirancev, da bi jih posilili. Včasih sem bil med tistimi moškimi, ki so morali posiliti dekleta, opisuje dogodke eden od nekdanjih internirancev in nadaljuje: Vsak dan so srbski mučitelji silili muslimanske internirance, da so spolno občevali drug z drugim ali jih silili k oralnemu seksu, posebej so spodbujali te zverinskosti med družinskimi člani, med očeti in sinovi (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

Takšno prakso potrjuje tudi J. T . iz Bosanskega Šamca: "Izbrali so dva brata, B. in B. L. in ju prisilili k spolnemu odnosu. B.-ja so hudo pretepli, ker tega ni hotel storiti. Nato so izbrali dva prijatelja in ju prisilili, da sta vzela penis drugega v usta" (War Crimes in Bosnia-Hercegovina: Bosanski Samac).

- Posilstva v t. i. taboriščih posiljevanja (rape camps)

V številnih primerih pride do oblikovanja t. i. taborišč posiljevanja, torej taborišč in centrov, ki v prvi vrsti služijo kot zmogljivosti, v katerih prihaja do množičnih posilstev. Pogosto je poglobitveni namen teh posilstev oploditi žensko, ki naj bi donosila otroka posiljevalčeve narodnosti. Noseče ženske zato zadržujejo, vse dokler ni prepozno za izvedbo splava, z njimi pa se pogosto ravna boljše kot s tistimi, ki niso zanosile.

Potem so me odpeljali v hišo in šest moških mi je to ponovno storilo. Nekaj časa so me pustili, nato so mi to spet storili. Moški so se ves čas menjavali. Odvisno od dneva, običajno pa se je dogajalo vsak večer, ko se je stemnilo. Zgodilo se je vsak dan. Vsak dan me je posililo približno šest moških, pripoveduje M., ki je bila še z nekaj ženskami zaprta v hiši v Obudovacu in dodaja: Najmlajše so bile stare 14, 15 let, mogoče mlajše, še otroci /.../ Ni jim bilo mar za leta. Njihov cilj je bil, da naredijo otroka. /.../ Povedali so naravnost, gledajoč te v oči, da hočejo narediti otroka (v Helsinki Watch, 1993: 214-215).

B. (v Helsinki Watch, 1993: 216-219), ki so jo zadrževali v srednji šoli v Doboju, opisuje svojo izkušnjo in spregovori tudi o sicer pogostih uporabah različnih pripomočkov pri zlorabah, kot so puške, gumijevke in zlomljene steklenice.

Začelo se je takoj, ko smo prispele. Rekli so nam, da ne smemo gledati vojakov, da si jih ne bi zapomnile. Nismo se smele pogovarjati. Če so nas zalotili med pogovorom, so žensko odpeljali, jo pretepli in posililo jo je večje število moških kot običajno. Ženske so spraševali, če imajo v mestu moške sorodnike; videla sem, ko so to spraševali eno od žensk in nato pripeljali njenega 14-letnega sina ter ga prisilili, da jo je posilil. Nekateri od nas so izbrali po imenu, druge naključno. Kadar moški ženske ni mogel posiliti, kadar je bil npr. fizično nesposoben, je uporabil steklenico ali puško ali pa je uriniral name. /.../ Nekoč sem videla obraz ženske, ki sem jo poznala; njena hčerka je bila z njo. Trije moški so bili z njima v učilnici. Eden od moških me je pripeljal tja, štirje so mu sledili. Ob tej priložnosti me je eden od moških /.../ posilil s puško. /.../ Ostali so stali in gledali. Nekateri so pljuvali po nas. Mene, tisto žensko in njeno hčer so posiljevali istočasno. Včasih si moral 'sprejeti' deset moških, včasih tri /.../ Ginekolog je prihajal v eno od učilnic. /.../ Mislim, da so preverjali, ali smo noseče /.../ Srbi so nam govorili: 'Zakaj niste noseče? Vidite, kako lepo ravnamo z nosečimi ženskami?' Nekoč so pripeljali dekleta, ne starejša od 17 let. Bila so čista in lepo oblečena. Rekli so: 'Vidite, kako lepo

ravnamo z njimi. Noseče so.' /.../ Hoteli so, da bi ženske imele otroke, da bi nas stigmatizirali za vedno.

- Posilstva v bordelih

V številnih primerih ženske zadržujejo zato, da bi zagotavljale spolne usluge vojakom. Gre za neke vrste bordele, ki jih vodijo določene skupine vojakov. V bordele pripeljejo bodisi ženske iz bližnjih taborišč, drugi bordeli so hkrati tudi kraji, kjer so ženske stalno priprte, čeprav razpolagajo s ključem, da lahko preprečijo vstop nekaterim vojakom. Praviloma naj bi namreč imeli pravico do uživanja njihovih uslug le pripadniki točno določene skupine. Razmere, v katerih bivajo te ženske, so sicer boljše kot drugod po taboriščih, saj imajo na voljo zadostno količino hrane, večinoma gre tudi za manjše skupine (med 10-15 žensk), tako da ni prostorske stiske. Se pa v povezavi s to obliko obratovanja bordelov pojavi še ena praksa, nasprotujoča z določili mednarodnega humanitarnega prava, namreč zasužnjevanje.⁴⁴ V te bordele zaprte ženske so namreč poleg spolnih uslug prisiljene za vojake opravljati tudi razna druga dela, kot je pranje in likanje uniform, kuhanje in pospravljanje hiše ter podobno.

Žibo Hasanović (v Gutman, 1993: 75-76) so odpeljali v bordel drugi dan po okupaciji kraja. "Tisto noč me je posilil en moški, ki mi je vzel nedolžnost, potem še trije. Od tretje noči naprej so se obnašali, kot bi bile sužnje." Žiba, ki je bila zadolžena za peko kruha, ni bila posiljena le dve noči, medtem ko Sevlata Ajanović, ki je ravno tako opravljala kuhinjska dela, pravi, da so jo posilili vsako noč.

Poleg posilstev se pojavljajo še nekatere druge oblike spolnih zlorab. Pogosta so obrezovanja moških, z obrazložitvijo, da to počnejo zato, da se v prihodnje ne bi "gabili" ženskam. V enem primeru so pazniki v taborišču organizirali "poroko" parov, ki so bili po izgledu, izobrazbi, starosti in drugih značilnostih kar se da neskladni. Prisilili so jih v pitje alkohola in v spolno občevanje pred ostalimi "svati." Dva interniranca sta bila prisiljena občevati z mentalno zaostalo žensko. Nekaj je primerov, ko morajo ženske gole plesati na mizah in zabavati vojake. Navedeni pa so tudi primeri, ko morajo moški in ženske goli plesati 4-5 ur, vse dokler niso popolnoma izčrpani.

⁴⁴ Suženjstvo je prepovedano s 4. členom Protokola II, kot zločin zoper človeštvo, pa tudi z Listino mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu.

Pogosto so tako moški kot ženske prisiljeni v skupinsko masturbiranje (S/1994/674/Add.2 (Vol.V)).

Pogosto prihaja do zlorab, pri katerih storilci uporabljajo palice, gumijevke ali steklenice. Poročila tako navajajo primer, ko je paznik moškemu v anus porinil leseno palico ali ko je moški moral sestiti na litrsko steklenico coca-cole (S/1994/674/Add.2 (Vol.V)). Tudi ženske so žrtve podobnih zlorab. V primeru taborišča Luka je upravnica, da bi dosegla spoštovanje ukazov, ki so zahtevali podrejanje spolnemu izkoriščanju, eno od žensk z zlomljeno steklenico zabodla v prsi in nato še v vagino. Uporaba steklenic je bila, tako se zdi, precej pogosta praksa. 004JF tako pravi: " Srbi so ugašali cigarete na golih telesih Muslimank, predvsem na prsih in vaginah. Srbi so tudi porivali steklenice (predvsem pollitrške steklenice piva) v vagine muslimanskih deklet /.../ Srbi so porinili steklenico v vagino muslimanske ženske in jo potem v njej zlomili" (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

"Steklenice so potisnili v naš spol, v nekatere ženske so potisnili celo razbite, zlomljene steklenice. /.../ Tudi puške. Takrat ne veš, ali bo ustrelil, na smrt si prestrašen, vse ostalo, posilstvo, postane manj pomembno, celo posilstvo se ne zdi več tako grozno," pripoveduje Kadira (v Stiglmeier, 1994: 118).

Znanih je tudi nekaj primerov kastracij, katerih žrtve so bili v taboriščih priprti moški.⁴⁵ V enem primeru naj bi ženska hrvaške narodnosti ukazala osebi, da napade gole internirance in jim odgrizne genitalije (S/1994/674/Add.2 (Vol.V)). Iz Omarske poročajo o primerih, ko so bili interniranci prisiljeni sojetnikom odtrgati genitalije z golimi rokami ali jim jih odgrizniti po zaključenem oralnem spolnem odnosu. Takšen je primer Fikreta Harambašića, nekdanjega interniranca v Omarski, ki mu je "G", ravno tako priprt v tem taborišču, po spolnem odnosu moral odgrizniti eno od mod, medtem ko je bilo drugemu sojetniku "H" ukazano, da z dlanjo prekrije Harambašićeva usta, da bi zadušil njegove krike (Prosecutor v. Željko Meakić, et. al., 2001, par. 22.1). Tudi drug grozljiv primer prihaja iz taborišča Omarska. Na moda enega od internirancev so namreč privezali žico, drugi del žice pa pritrdili na motorno kolo. Eden od paznikov je

⁴⁵ Pohabljanje prepoveduje 3. člen Ženevskih konvencij, 11. in 75. člen Protokola I ter 4. člen Protokola II.

nato speljal z motorjem in na ta način kastriral žrtev. Poročilo Komisije strokovnjakov navaja tudi primer, ko je paznik z nožem odrezal penis enega od jetnikov in ga, tako ena od prič, prisilil, da ga je pojedel (S/1994/674/Add.2 (Vol.V)).

3.6 Ubijanja

Naklepni umor je umeščen na seznam hudih kršitev vseh štirih Ženevskih konvencij. III. ženevska konvencija v 13. členu nadalje določa, da je treba z vojnimi ujetniki vedno ravnati humano. Nezakonita dejanja, ki bi povzročila smrt, pa so prepovedana in predstavljajo resno kršitev določb Konvencije. Umor prepoveduje tudi 75. člen Protokola I. Za spopade, ki niso mednarodnega značaja, 3. člen, skupen vsem štirim Ženevskim konvencijam, prepoveduje "o/grožanje življenja in nasilje nad osebnostno nedotakljivostjo, kar velja še zlasti za umor kakršnekoli vrste". V podobni oblike se ta formulacija ponovi tudi v 4. členu Protokola II. Kot vojni zločin in zločin zoper človeštvo umor omenja tudi Listina mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu, prepovedan pa je tudi s 46. členom Haaškega pravilnika, ki med drugim štiti življenje oseb. Ubijanje pripadnikov neke narodne, etnične, rasne ali verske skupine, pa, kadar je storjeno z namenom, da se takšna skupina delno ali v celoti uniči, predstavlja dejanje genocida in je kaznivo po Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida.

O natančnem številu ljudi, ki so bili, nekateri brutalno, v BiH umorjeni, ni mogoče govoriti. Trupla so namreč zakopali v skupinskih grobovih, lokacije nekaterih morda ne bodo znane nikoli. Druga pogosta praksa je bilo metanje trupel v bližnje reke ali sežiganje ljudi. Lahko pa izpostavimo nekatere situacije, v katerih je do ubijanj prihajalo.

Prvi primeri umorov so se zgodili že pred samimi napadi ali pa so vzporedno dogajajoča se praksa spopadov. V obeh primerih vojaki prihajajo do hiš in pogosto brez razlage ali po izrečeni zahtevi, da naj se jim preda orožje, ustrelijo moške stanovalce.

V mojo hišo so prišli najprej, ker je prva v vasi. Štiri ali pet moških je prišlo proti moji hiši. /.../ Moj svak /.../ je bil zunaj, pred hišo, ko so se četniki približali. /.../ Svak je začel hoditi proti njim in rekli so mu, naj jim preda orožje. Povedal jim je, da nima orožja, da

pa lahko vzamejo njegove krave. Nato je eden od četnikov začel streljati in ga ubil, pripoveduje Zerina Hodžić iz Zaklopače (v Helsinki Watch, 1992: 52-53).

Pogosto prihaja do skupinskih usmrtitev, saj priče govorijo o primerih, ko so vse moške iz vasi zbrali in jih postrelili, pa tudi do primerov, ko vojaki hodijo od hiše do hiše in postrelijo vse moške člane neke družine. Farima (v Helsinki Watch, 1993: 257) tako opisuje: "Ko so prišli do naše hiše, so nam ukazali, tudi otrokom, naj pridemo ven z nad glavo dvignjenimi rokami. Med nami so bili štirje moški in pred nami so jih ustrelili. /.../ V bližini sem videla še šest ubitih moških. Trupla so odnesli v dve hiši, ki so jih požgali."

Med etničnim čiščenjem vasi Prhovo so četniki poklali veliko število civilistov. /.../ Na zbirnem mestu so četniki zbrali približno 130 prebivalcev /.../ Najprej so moške ločili od žensk in otrok /.../ Potem so vsakega moškega poklicali po imenu in ga pretepli. /.../ Potem so jih prisilili, da so bežali, in jih ustrelili s strojnicami. Na tak način so ubili sedem moških /.../ Preostali moški so potem morali teči in iz strojnic so streljali nanje. Tiste, ki niso bili ubiti med 'begom', so še enkrat pretepli in jih nato ubili. Tako so četniki ubili 22 moških. /.../ Preživele moške so naložili na tovornjake in odpeljali proti vasi Peići. /.../ Kakor hitro je ta skupina zapustila vas, je prišla velika pehotna skupina četnikov. /.../ Spraševali so, kam je šla prejšnja skupina. /.../ Ena od žensk se je obrnila proti kraju pokola in začela jokati. /.../ Ko so četniki slišali žensko jokati /.../ so začeli streljati na nas in na nas metati bombe. Ob tej priložnosti so ubili 18 žensk in otrok.

Takšna je zgodba danes 40 let stare ženske (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 75).

Zagotovo pa eden najhujših pokolov v BiH ostaja pokol civilistov iz Srebrenice, ki se je zgodil pred očmi in v posmeh ZN, "saj ne vojaki mirovnih sil v mestu, ne poveljstvo OZN v Sarajevu niso storili ničesar, da bi preprečili zločin" (Latal, 2001: 1). Napad na Srebrenico se je začel 6. julija 1995 in je trajal do 11. julija, ko je Srebrenica padla. Vzporedno z napadom se je začel eksodus Muslimanov iz mesta. Skupina moških med 16. in 60. letom starosti se je skozi gozdove napotila proti Tuzli, vendar so jih veliko večino bosansko-srbske sile zajele. Približno 25.000 ljudi pa je zbežalo proti nizozemskemu oporišču v Potočarih. Sile bosanskih Srbov so oporišče obkolile 12. julija 1995 in začele z evakuacijo žensk, otrok in starejših. Moške med 12. in 77. letom starosti so ločile od ostalih, domnevno zaradi suma o "vojnih zločinih"

(E/CN.4/1996/6). Prvo skupino, ženske, otroke in starejše, so z avtobusi napotili proti ozemlju pod nadzorom vladnih sil v Kladnju in v naslednjih 30-ih urah je bilo po neuradnih podatkih izgnanih 23.000 žensk in otrok. Skupino moških pa so zadržali in nato odpeljali na bližnje lokacije, kjer so jih skupinsko usmrtili. V petih dneh po prihodu bosanskih Srbov v Srebrenico naj bi tako tam bilo pobitih več kot 7.000 ljudi (Latal, 2001: 4).

Čeprav so večino ljudi po vaseh postrelili, so v nekaterih primerih uporabili tudi druge metode, kot dokazuje izjava Muslimanke, ki je preživela pokol v vasi Rizvanovići: "Bili smo prestrašeni, ko smo jih videli pobijati ljudi. Skozi okno smo videli, kako so na cesti obstopili moške, jih oropali in do pasu strgali z njih obleko. Potem so jih z mesarsko sekuro umorili. Samo nekaj so jih, pri poskusu bega, ustrelili" (v Ercegovac-Jambović, 1993: 73).

Pogosti so tudi primeri, ko ljudi žive zažgejo. Tako so junija 1992 v Višegradu približno 135 ljudi zaprli v dve hiši in hiši zažgali, v drugem primeru pa 65 žensk, otrok in starejših zaprli v sobo, sobo zaklenili in zabarikadirali, da so preprečili pobeg, nato pa hišo zažgali in tiste, ki so se hoteli rešiti s skokom skozi okno, ustrelili. Preživelo je le 6 ljudi (Prosecutor v. Mitar Vasiljević, 2002, par. 5).

Pogosto se pokoli dogajajo med transferjem prebivalstva na ozemlja, ki so pod nadzorom nasprotne strani. Eden takih primerov je primer poboja moških na planini Vlašić. Šlo je za deportacijo civilistov iz Trnopolja in vasi Tukovi v Travnik. Konvoja iz obeh vasi sta se združila v vasi Kozarac in nadaljevala pot do Travnika preko planine Vlašić. Tukaj so vojaki iz obeh konvojev izločili moške, pot so nadaljevali le otroci, starejši in ženske. Moške so porazdelili v dva avtobusa, ki sta nadaljevala kratko pot do Koričanskih Stijen, kjer so jim ukazali izstopiti iz avtobusa (Prosecutor v. Darko Mrdja, 2002, par. 8-14). B. J. opisuje dogodek: "Rekli so nam, naj se razvrstimo vzdolž pečine /.../ rekli so nam, naj gremo na drugo stran ceste – na rob soteske – kjer smo morali poklekniti in skloniti glave. Slišal sem strele in videl ljudi, ko so padali z roba pečine, zato sem skočil v sotesko" (v Helsinki Watch, 1993: 37-38). "Ljudi iz drugega avtobusa so v skupinah po tri ravno tako odpeljali na rob ceste, kjer /.../ smo morali poklekniti. Potem smo slišali streljanje. /.../ Nekdo me je porinil in padel sem v kanjon.

Mrtvi ljudje so padali čez nas," pripoveduje Esad, eden od sedmih, ki so preživeli ta pokol (v Helsinki Watch, 1993: 39).⁴⁶

Podobno zgodbo pripoveduje tudi eden od dveh preživelih v pokolu na reki Ugar:

Okoli 20. avgusta so nas deportirali zaradi izmenjave zapornikov. /.../ En avtobus je bil poln žensk, drugi moških. Obljubili so nam, da nas bodo izmenjali, zato smo čakali, dokler ni konvoj tovornjakov in avtobusov z ženskami odpeljal mimo. Potem sta dva ali trije prišli na avtobus in rekli: 'Ustrelili vas bomo.' /.../ Odpeljali so nas na breg reke /.../ Potem smo začeli padati. Bilo nas je 300 (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 41).

Namerna ubijanja pa so tudi vsakdanja praksa v taboriščih smrti. Mnoge med tistimi, ki jih napotijo v taborišča že med potjo ubijejo.⁴⁷ Drugi, ki v taborišča vendarle prispejo, pa tam umirajo za posledicami preteпов in mučenj,⁴⁸ ali pa so, kar se zdi še najmanj boleča oblika smrti, ustreljeni.⁴⁹

Pazniki so prihajali v sobe večinoma zvečer, pogosto pijani, in ob uporabi svetilk izbrali svoje naključne žrtve.⁵⁰ Pazniki so izbrali sedem ali osem naključnih žrtev vsak večer /.../ Naslednje jutro jih ni bilo več," pravi Hujća, ki sicer sam ni bil priča ubijanj, in nadaljuje, "/p/azniki so se vrnilo naslednji dan in zbrali skupino mladih moških, ki naj bi pokopali mrtve, nekateri od teh so bili ustreljeni v usta, drugi so imeli prerezana grla" (v Gutman, 1993: 60).

Pazniki so na noč v Omarski poklali pet do deset ljudi, kakšno noč tudi 30. N. J., 23-letni Musliman je 20 noči zapored štel sojetnike, ki so jih odpeljali v "rdečo hišo". Kakšen dan jih je bilo malo, kakih 17, kakšen dan veliko, tudi 42. Nihče se nikoli ni

⁴⁶ Ob tem masakru na planini Vlašić naj bi po pripovedovanju prič umrlo 200 ljudi (Prosecutor v. Darko Mrdja, 2002, par. 8-14).

⁴⁷ O ubijanjih na poti v taborišča govorijo ljudje, ki so jih iz Omarske prepeljali v Manjačo. Pogosto je bil vzrok le to, da niso sedeli sklonjenih glav, kot jim je bilo rečeno. Pogosta so tudi ubijanja pred samimi taborišči, takoj ob prihodu. Pred Manjačo so jih 24 zabodli z noži, nekatere pretepli do smrti ali jim preprezali grla (S/1994/674/Add.2 (Vol. I)).

⁴⁸ "Ljudje so umirali od notranjih poškodb, ki so jih dobili pri pretepanjih," pravi Fikret (v Helsinki Watch, 1993: 98).

⁴⁹ V to, da so mnogi umrli krute smrti, nas prepriča sledeča izjava interniranca v Omarski: "/M/olili smo boga, da bi nas ubila krogla" (Helsinki Watch, 1993: 101). 004JF (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide) pa pravi: "/P/retopeni Muslimani so prosili svoje mučitelje za metek, da jih naj ustrelijo."

⁵⁰ "/N/iti en večer ni minil, da ne bi odpeljali štirih ali petih mladeničev, med 18. in 25. letom, in jih ubili," pravi Suad (v Helsinki Watch, 1993: 99).

vrnil (Gutman, 1993: 92). Eden od nekdanjih internirancev celo pravi, da so v Omarski srbski mučitelji vsak dan ubili med 70 in 100 ljudi (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

"Srbski mučitelji so ubili veliko ljudi v rdeči hiši. To je bil kraj, kjer sem videl rezati ljudem nosove, ušesa, ude. Ko sem čistil sobo v rdeči hiši, so bila tla polna delov človeškega telesa, delov lobanje, prstov, ušes, nosov. Zunaj, na cesti, so bili povsod raztreseni deli lobanj" (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

Tudi interniranci iz Keraterma pričajo o ubijanjih, v pričevanjih pa posebej izstopa t. i. pokol v sobi 3, ki se je zgodil julija 1992. Musliman pripoveduje: "Ljudi so zaprli v sobo številka 3. Najprej so zaprli vrata in vsa okna in potem so v sobo spustili strupeni plin. Po nekaj urah so odprli vrata in začeli streljati v ljudi" (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 48). "Zjutraj sem se zbudil in videl mrtva telesa na betonskih tleh. Bilo je toliko trupel, da si moral hoditi po njih," pravi preživeli A.H. (v Helsinki Watch, 1993: 127). Tistega dne so ubili najmanj 140 ljudi.

V nekaterih primerih so morali biti sojetniki prisotni pri ubijanjih, kar je tudi zanje predstavljalo mučenje. Radžeb Tahirović pripoveduje, kako so pazniki pet dni zapored izbrali pet ljudi in jih z žago obglavili, medtem ko so morali drugi sojetniki prisostvovati pokolu (Gutman, 1993: 95).

Ubijanje pa je bilo tudi sestavni del zabave številnih paznikov. V Omarski so npr. organizirali človeške "petelinje" boje, kjer sta dva moška izmenično klofutala drug drugega. Tistega, ki se je po mnenju "žirije" slabše izkazal, so ubili (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide). M. K. pa pravi: "Včasih so pazniki vpili na nas: 'Sedite!' Kdor ni sedel dovolj hitro, so ga ustrelili" (v Helsinki Watch, 1993: 100).

Izobražence v Omarski pobijajo tudi iz maščevanja. Tako so številne zdravnike obdolžili, da so zadavili srbske otroke, profesorje in učitelje pa, da so bili nepošteni do srbskih študentov in učencev. Za te "zločine" jih ubijejo, razlaga 004JF (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

Sicer pa je grožnja smrti neprestano visela nad interniranci, tudi v primeru majhnih kršitev domnevnih pravil. "Dvakrat so me odpeljali pred streliški vod," pojasnjuje J. "Prvič so mi grozili, da me bodo ubili, ker sem dala kos kruha 15-letnemu zaporniku. Drugič so me videli govoriti z enim od sojetnikov in paznik me je obdolžil, da sem organizirala upor" (v Helsinki Watch, 1993: 104-105).

Trupla običajno nagrmadijo eno na drugo, iz sob morajo mrtve nositi sojetniki, in jih pogosto pustijo tako ležati več ur, tudi dva dni, kot pravi J. (Helsinki Watch, 1993: 103). V nekaterih primerih trupla prinesejo nazaj v prostor, kjer spijo interniranci, in jih tam pustijo ležati nekaj časa. Z viličarji jih nato naložijo na tovornjake in odpeljejo na neznane lokacije, kjer jih v skupinskih grobiščih pokopljejo.⁵¹

3.7 Pretepanja in mučenja

Pretepanja, mučenja in druge oblike nehumanega in krutega ravnanja so bila vsakodnevni pojav v taboriščih v BiH in so jim bili, tako kot drugim oblikam zlorab in ponižanj, podvrženi tako moški kot ženske. Z različnimi nasilnimi dejanji so storilci ne samo žalili osebno dostojanstvo ljudi, pač pa namerno povzročali tudi hude telesne poškodbe in zdravstvene okvare – nekatera dejanja so namreč povzročila tudi trajno zmaličenost žrtev – in psihično trpljenje žrtvam, nemalokrat pa je kot končna posledica teh dejanj nastopila tudi smrt.

Z različnimi dejanji so storilci tako ravnali v nasprotju s temeljnim določilom humanitarnega prava, ki zahteva humano ravnanje z zaščitenimi osebami, ter z mučenjem ali nečloveškim ravnanjem storili hudo kršitev Ženevskih konvencij. Poleg členov o hudih kršitvah pa tudi druga določila mednarodnega humanitarnega prava prepovedujejo nasilje nad osebno nedotakljivostjo, zlasti okrutnosti in mučenja, ter žalitev človekovega osebnega dostojanstva, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje ter degradiranja (I., II., III. in IV. ženevska konvencija, čl. 3; Protokol I. čl. 75; Protokol II, čl. 4). Prizadejanje hude škode telesu ali duhu pripadnikom rasnih, etničnih,

⁵¹ Pokopavanje mrtvih internirancev v skupna grobišča je prepovedano s 130. členom IV. ženevske konvencije.

narodnih in verskih skupin pa lahko ob izpolnjevanju nekaterih drugih pogojev predstavlja tudi zločin genocida.

Pretepanju in mučenju so posamezniki izpostavljeni že ob samih zaslišanjih, namen katerih je predvsem pridobiti informacije o posedovanju orožja, o posameznikih, ki naj bi organizirali upore in vojaške akcije zoper eno od vojskujočih se strani, o političnih aktivnostih in podobno.⁵² Ena od prič tako pravi: "/Z/aslišanja so bila povezana z zlorabami, s hudimi pretepanji" (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide). J. pa pripoveduje: "Videli smo ljudi, ki so jih odpeljali v pisarne, kjer so jih zaslišali. Ljudje so šli v pisarne krepki, po zaslišanjih so morali nekatere ven prinesiti. /.../ Umiti smo morali tla pisarne, kjer so se odvijala zaslišanja /.../ in umiti smo morali kri s tal, blazin in pohištva" (v Helsinki Watch, 1993: 109).

Še bolj ilustrativna je pripoved ženske, ki je bila v Omarski zadolžena za čiščenje sob, v katerih so zaslišanja potekala: "Na leseni mizi so bili madeži krvi. Na stenah /.../ so bile kaplje krvi. Kri je bila tudi na tleh /.../ Tam je bil bič, spleten iz vrvi. Bile so tudi železne palice. Čemu so jih uporabljali, ne vem. Na eni od teh palic so bili sledovi krvi" (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., 2001, par. 71).

Žrtev enega od takšnih zaslišanj pa takole opisuje dogodke v sobi za zaslišanja: "Srbi so nam ukazali, naj se z obrazom obrnemo proti zidu, da ne bi videli, kdo nas pretepa. V sobi je bilo približno 100 srbskih vojakov, ki so nas 'zasliševali' in preteпали" (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

Pretepanja ob zasliševanjih pa niso izvajali samo bosanski Srbi, pač pa je to bila tudi pogosto uporabljena praksa v taboriščih Muslimanov in Hrvatov, čeprav so bila, tako je mogoče sklepati iz pričevanj, manj brutalna kot tista, ki so jih izvajali bosanski Srbi. Kljub temu pa je bil rezultat mnogih takih pretepanj tudi smrt.

⁵² Po pričevanjih večine prič je bil vsak zaslišan vsaj enkrat, le redki so takšni, ki jih na zaslišanja niso pripeljali nikoli. Zaslišanja so bila različno dolga in so lahko trajala od 15 minut do cele ure. Pazniki v času zaslišanj v nekaterih taboriščih kot npr. v Keratermu, niso bili prisotni, pač pa so zaslišanja izvajali zunanji preiskovalci. Drugod so v času zaslišanj prisotni tudi pazniki, ki so zadolženi za pretepanja in mučenja (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et. al., 2001, par. 525).

Pretepanje je bilo tudi sestavni del postopka takoj po prihodu v taborišče, kar Hrvat, priprt v Keratermu, opiše na sledeč način: "Vsakokrat, ko so pripeljali nove zapornike smo morali ostati v sobi /.../ Pazniki so jih najprej preiskali in jih oropali /.../ kar je sledilo je bilo odvisno od domišljije paznikov. Pretepli so jih, jih prisilili, da so topli drug drugega, se plazili po njih itd." (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 52).

Ko bomo podrobneje pregledali nekatere primere pretepanj in mučenj, bomo lahko razumeli Fikreta, ki skrušeno priznava: "Strašno je to reči, toda bili smo veseli, ko so prišli novi zaporniki, ker so pretepli njih in ne nas" (v Helsinki Watch, 1993: 98).

Ena od izjav že nakazuje pripomočke, ki so jih pri pretepanjih in mučenjih uporabljali. Pogosto prihaja sicer tudi do "preprostega" pretepanja s pestmi ali brcanja, sicer pa so v številnih primerih temu dodali še uporabo širokega spektra raznih vrst orodja in orožja, med drugim: lesene prečke, železne palice, palice za baseball, verige, vrvi, cevi, kladiva, gumijevke, uporabljali pa so tudi dele stolov, puške in puškina kopita ter nože.

Kakšnega od zgoraj navedenih pripomočkov so pogosto uporabili med rednimi nočnimi pretepanji, ki so se jih interniranci še posebej bali, saj so se nad njimi izživljali pogosto že vinjeni pazniki. O strahotnih pretepanjih pričajo spodaj zbrane izjave.

Žrtev so odpeljali eno po eno in trije ali štirje moški so se v temi vrgli nanjo. Včasih tudi do 10 moških, pripoveduje moški, zaprt v taborišču v Bosanskem Šamcu, in dodaja: Žrtev, ki je še lahko hodila so vrgli v sobo kot žival /.../ Bili so primeri, ko žrtev zaradi udarcev ni mogla hoditi ali je bila nezavestna, tako da sta jo morala v sobo prinesiti dva moška (v Gutman, 1993: 57).

Sicer pa do nezavesti pretepane žrtve pogosto polijejo z mrzlo vodo in, ko spet pridejo k zavesti, nadaljujejo s pretepanjem.

"Iz vrečke so vzeli štiri kije za baseball in me začeli pretepati. Po televiziji sem gledal baseball in vihteli so jih, kot bi udarjali žogico, z obema rokama. Tisto noč sem se poslovil od tega sveta, želel sem samo umreti," je izpoved nekoga, ki je preživel (v Gutman, 1993: 55).

Udarjali so me, tako kot druge, v moda, uporabljali so /.../ kovinske palice, brcali so nas s škornji. /.../ Število mučiteljev je bilo različno, od enega ali dveh do 20 ali več. /.../ Prisilili so nas, da smo legli na tla z rokami na glavah, da nismo videli, kdo nas je mučil. /.../ Pretepali so nas, hodili ali skakali po nas /.../ s stopnic, s streh garaže, z avtomobili so zapeljali čez ljudi, je pripoved ene od žrtev (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

Čeprav so jih največkrat pretepali po vsem telesu, so se pogosto osredotočili tudi na kakšne specifične dele. "Pogosto so se osredotočili na glavo, genitalije, hrbtenico in ledvice. Včasih so glavo zapornika treščili ob radiator. Naslednji dan smo tam videli dele mesa ali možgane," pravi Elkaz (v Gutman, 1993: 96).

Poleg pretepanj med zaslišanji in tistih, ki so se dogajala med "nočnimi pohodi" paznikov, med potjo na stranišče ali v jedilnico so bili interniranci podvrženi tudi drugim, vsakodnevnim, oblikam mučenja, zlorab in nehumanega, krutega ravnanja. O nekaterih pričajo pretresljive izjave žrtev, o drugih so na razpolago zgolj skope informacije, ki pa vendarle razkrivajo pretresljivost zločinskih dejanj, od katerih so, tako se zdi, nekatera pomenila le sprevrženo zabavo paznikom. Omenimo naj le nekatere najbolj pretresljive izjave in primere.

"Srbi so me prisilili, da sem spil pet litrov uporabljenega, umazanega motornega olja," pravi 004JF in govori o mučenju, katerega žrtev je bil eden od njegovih sojetnikov: "/P/otisnil je cev vodovodnega hidranta moškemu v mišico zapiralko, medtem ko je voda s polno močjo tekla iz hidranta, dokler moški ni otekel in počil" (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

"Potisnil mi je gorečo cigareto v usta in moral sem jo pojesti" (N. S. v Helsinki Watch, 1993: 338).

"Morali smo stati na eni nogi in tistega, ki ni mogel več, so pretepli" (Suad v Helsinki Watch, 1993: 99).

"Potiskali so njegovo glavo v 120-litrski plastični sod, poln vode, vse od enajste ure zvečer do četrte ure in 20 minut naslednjega dne" (v Ercegovac-Jambrović, 1993: 26).

"V svojih mučenjih so šli tako daleč, da so zapornike prisilili jesti pesek. In enega od zapornikov so prisilili, da je pojedel svoje lastne iztrebke" (v Gutman, 1993: 58).

Žrtve ali priče dogodkov pa navajajo tudi sledeče šokantne primere:

- primere križanj,
- primere, ko so z noži žrtvam vrezovali križe na čela, hrbte in druge dele telesa,
- polivanje kisline in drugih jedkih snovi na še sveže rane,
- ne glede na vreme so morali interniranci več ur sedeti na dvorišču ali ležati na tleh z obrazom v blatu in prahu in
- primer, ko so morali ves dan na trebuhu ležati na vročem asfaltu, medtem ko so pazniki skakali po njihovih hrbtih.

Posebej v Omarski je bilo izpostavljanje naravnim pogojem zelo priljubljeno. "Ne bomo zapravljali metkov za njih. Nimajo strehe nad glavo. Imamo sonce in dež, mrzle noči in pretepanja dvakrat dnevno. Ne damo jim ne hrane, ne vode. Stradali bodo kot živali," je izjavil eden od tamkajšnjih paznikov (v Gutman, 1993: 47). Človeško življenje je bilo v BiH vredno manj od naboja.

3.8 Uničevanje in plenjenje lastnine

Namerno in sistematično uničevanje, prisvajanje in plenjenje lastnine (zasebne in javne) se je v BiH izvajalo na različne načine. Namen takšnega množičnega protipravnega uničevanja in ropanja je bilo preprečiti prebivalcem, da bi se še kdaj vrnili na svoje domove, bodisi zato, ker v čisto fizičnem smislu niso imeli nič več, kamor bi se lahko vrnili, ali zato, ker je bilo uničeno vse tisto, kar je predstavljalo in definiralo njihovo kulturno okolje, kar velja še posebej za uničevanje kulturne lastnine.

Takšno sistematično in načrtno uničevanje pa je v nasprotju s tistimi določili mednarodnega humanitarnega prava, ki govorijo o zaščiti lastnine v času oboroženih spopadov. "Uničenje ali prisvojitve lastnine, ki ni opravičeno z vojaškimi potrebami in je storjeno protizakonito in brezobzirno" IV. ženevska konvencija s 147. členom umesti na seznam hudih kršitev. V 53. členu pa tudi določa, da "okupacijska sila ne sme uničevati premičnin ali nepremičnin, ki posamično ali skupno pripadajo privatni osebi

ali državi ali drugim javnim organom, socialnim ali združenim organizacijam, razen če je to nujno zaradi vojaških operacij." Ropanje pa je prepovedano tudi s Protokolom II. ter s Haaškim pravilnikom. Kot zločin zoper človeštvo in vojni zločin pa ga navaja tudi Listina mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu.

- Uničevanje in plenjenje med napadi in po njih

Velik delež nepremičnin je bil uničen že med samimi spopadi, še posebej zato, ker je v veliki večini primerov prva faza napada predstavljala močno topniško obstreljevanje ali celo uporabo raket. Po tej fazi napada so skupine vojakov vkorakale v vasi in temu sledi preiskovanje hiš, iz katerih izganjajo preživele, hiše, hleve, skednje in živino pa požigajo.

Primer takšnega neutemeljenega in objestnega uničevanja je razdejanje vasi v dolini reke Lašve, v osrednji Bosni, kjer so leta 1992 izbruhnili spopadi med HVO in vojsko BiH, najbolj množično uničevanje pa se je odvijalo v prvi polovici leta 1993.⁵³ Vas Ahmići v občini Vitez je le ena od vasi s tega področja, ki je doživela skoraj popolno uničenje. Celotna vas je bila razdejana, kljub temu, da v njej ni bilo vojaških objektov. Opazovalci nekaterih mednarodnih organizacij, ki so prišli v vas, so potrdili, da v vasi tudi ni bilo muslimanskih enot, in poudarili, da je HVO muslimanske sile na tem področju razorožila že oktobra 1992. Podpolkovnik Thomas iz UNPROFOR-ja, ki je obiskal vas, je izjavil, da ni bilo v vasi opaziti nobenih znakov upora, da niso našli nobenega orožja, trupla, na katera so naleteli pa niso bila v uniformah, pač pa je šlo predvsem za ženske in otroke (Prosecutor v. Tihomir Blaškić, 2000, par. 408-409). To je potrdil tudi Mazowiecki, ki je v svojem četrtem poročilu zapisal, da "v tej vasi (Ahmići – op. P. M.) ni bilo nobenih legitimnih tarč niti organiziranega upora napadu". Kljub temu so zažgali hiše in skednje z zažigalnimi izstrelki, granatami in bencinom, pobili živino in od preživelih prebivalcev pokradli denar ter plenili še ne uničene hiše. Od 200 muslimanskih hiš, kolikor jih je bilo v Ahmićih, jih je bilo med napadom požganih in uničenih 180 (Prosecutor v. Tihomir Blaškić, 2000, par. 412, 418, 424). Hrvaške hiše so ostale nedotaknjene.

⁵³ Gre za občine Vitez, Busovača, Kiseljak, Vareš, Žepče, Zenica, Duvno, Stolac, Mostar, Jablanica, Prozor, Capljina, Gornji Vakuf, Novi Travnik, Travnik, Kreševo in Fojnica (Prosecutor v. Tihomir Blaškić, 2000, par. 7).

Po napadih in pred izgonom iz vasi so morali prebivalci pogosto podpisati izjavo, da prostovoljno zapuščajo vas in da, ravno tako prostovoljno, prepuščajo svojo lastnino v korist oblasti nasprotne strani. V nekatere tako zapuščene hiše so te oblasti nato naselile svoje razseljene prebivalce.

K plenjenju vasi po napadih pa so pogosto prisilili tudi internirance iz bližnjih taborišč. U. K. iz Crkvine opisuje tak dogodek: "S tovornjakom so nas odpeljali v vasi in Srbi so nam povedali, kaj naj odnesemo iz hiš. Potem je prišel večji tovornjak in vse stvari smo morali naložiti nanj. Vojaki so tekmovali, kdo bo več nakradel" (War Crimes in Bosnia-Herzegovina: Bosanski Samac).

- Plenjenje med potjo

Ljudje so bili žrtve ropov tudi med transferjem na ozemlja pod nadzorom nasprotne strani. Lastnino ljudem poberejo bodisi vojaki, ki spremljajo konvoj, ali člani paravojaških enot, ki jim je dovoljen vstop na konvoje. Begunec na poti v Malgaj opisuje takšno izkušnjo: "Odprli so vrata. Pretepli so nas in zahtevali denar. Trgali so uhane z žensk. Vzeli so vse, kar so lahko" (v Gutman, 1993: 42).

Da so od ljudi pobrali vse, kar se je pobrati dalo, govori tudi Skija: "Vzeli so vse, kar so lahko. Ne nekaterih avtobusih so pobrali od 5.000 do 6.000 mark. Na planini Vlašić so nas spet čakali banditi. Zahtevali so naše kovčke. Vzeli so nam obleko. Vzeli so čevlje in nogavice" (v Gutman, 1993: 124).

- V taboriščih

"Ko smo prispeli v Manjačo, so nas slekli do golega in nam odvzeli lastnino," pravi H. P. (v Helsinki Watch, 1993: 135), kar priča o tem, da so ljudem odvzeli vso osebno lastnino, kolikor so je sploh še imeli, takoj ob prihodu v taborišča ali kmalu zatem. "Potem so si podajali čelado in vanjo smo morali dati ves svoj denar, ure in podobno lastnino," pripoveduje Mormir (v Helsinki Watch, 1993: 362). Do odvzema lastnine pa je očitno prihajalo tudi na bolj krut način:

Srbski mučitelji so neprestano ropali lastnino muslimanskim zapornikom. /.../ Srbi so jemali ure in nakit od muslimanskih zapornikov. Sprva so Srbi ljudem odrezali prste, da so prišli do prstanov, kasneje, po obdobju stradanja, so šli prstani zlahka s prstov. Srbi so zbijali muslimanskim zapornikom zobe, da so prišli do zlatih plomb (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

3.9 Uničevanje kulturne lastnine

V BiH je vzporedno s procesom etničnega čiščenja potekala še ena vrsta čiščenja, kulturno čiščenje. Šlo je za uničevanje kulturne lastnine, ki pa v BiH ni bilo samo stranski produkt spopada, temveč načrtna in načrtovana dejavnost. To uničevanje je predstavljalo "barbarski pohod" zoper neobnovljive kulturne vire in (etnično) identiteto nekega (nekih) naroda (narodov) v njeni manifestni obliki. Cilj tega projekta je bil z uničenjem kulturne lastnine, pridobiti psihološko prednost pred nasprotnikom in izbrisati vse znake, ki bi kazali, da je na spornem področju poleg kulture osvojevalcev kdaj obstajala še kakšna druga.

Zločini zoper kulturno lastnino se zdijo morda manj alarmantni kot zločini zoper posameznike, vendar le za zunanje opazovalce. Za posameznike kot pripadnike etnične skupine, za katere ima ta lastnina nek reprezentativni pomen, pa predstavlja njeno uničenje grob poseg v poznano kulturno okolje in negativno izkušnjo. Pravila, katerih namen je zaščititi kulturno lastnino v času spopadov, so zato, tako z vidika posameznikov kot z vidika družbe, zelo pomembna.

Izmed dokumentov mednarodnega humanitarnega prava neposredno o zaščiti kulturnih objektov in svetišč govori 53. člen Protokola I, ki pravi, da "je prepovedano storiti kakršnokoli sovražno dejanje, ki je naperjeno proti zgodovinskim spomenikom, umetniškim delom ali svetiščem, ki so kulturna ali duhovna dediščina naroda".⁵⁴ Jemanje takšnih objektov za predmet napada 85. člen Protokola I označi za hudo kršitev Protokola. Prepoved sovražnih dejanj zoper takšne objekte vsebuje tudi 16. člen Protokola II. Takšne institucije pa so zaščitene tudi s 56. členom Haaškega pravilnika.

V BiH so bili v času spopada uničeni mejniki tako kulturne kot duhovne dediščine. Med tarčami napadov so namreč bili arhivi, knjižnice, muzeji, akademije in univerze, tudi cerkve in sinagoge, predvsem pa mošeje. Izpostavili bomo dva, bolj odmevna, primera.

⁵⁴ Izraz kulturna dediščina naj bi se nanašal na zgodovinske spomenike in umetniška dela, duhovno dediščino naroda naj bi predstavljali predvsem verski objekti (The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia). Takšno strogo razdelitev pa je pogosto težko potegniti, saj v praksi prihaja do prepletanja obeh dimenzij.

- Uničevanje kulturnih institucij v Sarajevu

Izmed uničenih knjižnic in znanstvenih ustanov velja, zaradi njunega posebnega mesta pri ohranjanju narodne identitete, posebej izpostaviti uničenje narodne univerzitetne knjižnice in sarajevskega Orientalskega inštituta.

Narodna knjižnica BiH je imela svoje prostore v stavbi nekdanje mestne hiše in je kot osrednja bosansko-hercegovska knjižnica delovala vse od leta 1945. Pred vojno se je ponašala z več kot 1.5 milijona enot, od tega 850.000 monografskih publikacij (ter več kot 155.000 redkih knjig), 478 rokopisov, zbirko časopisov iz 19. in 20. stoletja ter zbirko sarajevske univerze (*The burning books of Sarajevo: The Destruction of the National and University Library of Bosnia Herzegovina*). Napad na knjižnico je trajal od 25.-27. avgusta 1992, uničenih je bilo več kot 90% vsega gradiva ter celotna notranjost knjižnice (*Scholars Help Bosnia Rebuilt Destroyed Libraries*). Sarajevčanom, ki so v človeški verigi pod streli ostrostrelcev iz ognja reševali knjige, je uspelo rešiti le okoli 10% neprecenljive zbirke. "Uspelo nam je rešiti le nekaj zelo pomembnih knjig. Vse ostalo je zgorelo. In veliko naše dediščine, narodne dediščine, leži tam v pepelu" (*Killing Memory: The Targeting of Bosnia's Cultural Heritage*).

Četudi se zdi ironično, so napadalci uničili tudi velik del lastne kulturne dediščine ali kot pravi Riedlmayer s harvardske univerze: "Verjetno je bombardiranje narodne knjižnice s strani srbskih nacionalističnih sil predstavljalo največje uničenje srbske kulture v Bosni in na Hrvaškem" (*Scholars Help Bosnia Rebuilt Destroyed Libraries*).

Narodna knjižnica pa ni edini objekt v Sarajevu, ki je doživel usodo uničenja. Z vidika ohranjanja narodne identitete je vsaj tako tragično tudi uničenje sarajevskega Orientalskega inštituta, ki je tri mesece prej zgorel pod fosforjevimi granatami, s čimer je bila uničena največja zbirka islamskih in židovskih rokopisov ter dokumentov iz časa otomanskega imperija v jugovzhodni Evropi.⁵⁵

Tarča napadov je bil tudi narodni muzej. Da je šlo tudi v tem primeru za načrtno obstreljevanje, dokazuje izjava enega od strelcev, ki je na vprašanje dopisnice BBC-ja,

⁵⁵ Institucija, ki se je razvila iz t. i. turških arhivov, je med drugim vsebovala več kot 5.000 rokopisov v arabščini, hebrejščini, turščini in perzijskem jeziku. Najstarejši od teh rokopisov je bil iz 11. stoletja (*The Oriental Books and Libraries in Bosnia during the War 1992-1995*).

zakaj obstreljujejo Holiday Inn, v katerem so bili nastanjeni skoraj vsi tuji dopisniki, opravičujoče razložil, da niso imeli namena zadeti hotela, pač pa da so ciljali zgradbo muzeja, ki stoji za hotelom. Kljub hudi škodi, ki jo je utrpel, pa muzeja niso uspeli porušiti (Killing Memory: The Targeting of Bosnia's Cultural Heritage).

- Uničevanje mošej

Na seznamu uničenih in poškodovanih zakladov bosanske kulture pa najdemo tudi nekatere najstarejše, najbolj znane in najlepše mošeje. Tako je bilo uničenih vseh 14 mošej v Foči in njeni okolici, med njimi tudi Aladza iz 16. stoletja, ki si je pridobila sloves najlepše mošeje v Evropi – okoli nje so bosanski Srbi položili dinamit in jo razstrelili, naslednji dan pa z buldožerji odstranili ruševine – ter Ustikolina, katere letnica izgradnje (1448) jo označuje kot najstarejšo mošejo v Bosni (Gutman, 1993: 79).

Uničenje so doživele tudi mošeje v Sarajevu, saj številke kažejo, da je od skupno 74-ih zgodovinskih mošej bilo uničenih kar 70. Od vseh je bilo zagotovo najbolj odmevno porušenje znamenite Gazi Husrev Beg mošeje na Baščaršiji, na katero je aprila 1992 padlo 150 izstrelkov (Killing Memory: The Targeting of Bosnia's Cultural Heritage).⁵⁶

Omeniti velja tudi razdejanje v Zvorniku, v čigar širši okolici je nekoč stalo 19 mošej. V napadih, ki so se na tem področju zvrstili po 8. aprilu 1992 je bilo vseh 19 uničenih ali poškodovanih (Gutman, 1993: 81). Po napadih novo imenovani srbski župan izjavi: "V Zvorniku ni bilo nikoli mošej" (Killing Memory: The Targeting of Bosnia's Cultural Heritage).

Poleg uničenja pa je prišlo tudi do desakralizacije zgradb. Mošeje namreč pogosto spremenijo v zapore, klavnice in mrtvašnice. "Niso nam dovolili, da bi uporabili stranišča. Olajšati smo se morali v posodo, namenjeno obrednemu umivanju" (Application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide).

Tako sekularna kot sakralna kulturna dediščina je v BiH z začetkom spopadov dobila etnični predznak. Če je še pred spopadi znameniti stari most čez reko Neretvo v

⁵⁶ Arhitekt znane sarajevske mošeje je bil Adzem Esir Ali, kasneje najpomembnejši arhitekt Konstantinopla (We must save what is left).

Mostarju predstavljal simbol sožitja med različnimi etničnimi skupinami, se ga je že kmalu po začetku bojev prijel sloves muslimanskega spomenika, ki ga je kot takšnega treba uničiti. Podobno etiketiranje na to, kar je "naše", in tisto, kar je "njihovo", se je oprijelo tudi drugih kulturnih, zgodovinskih in verskih mejnikov, ki so nekoč bogatili skupno dediščino nekega naroda. Zato je bilo daleč od vojaških ciljev, brez utemeljenega sklicevanja na vojaško nujo, v BiH že v slabem letu vojne uničenih več kot polovica mošej, zgodovinskih spomenikov in knjižnic, tudi nekaj cerkva in sinagog (Gutman, 1993: 77). Načrt, ki se je skrival za tem razdejanjem, je bil zlovešč: izbrisati vse sledove preteklosti in na novo napisati tako zgodovino kot prihodnost.

3.10 Nediskriminatorna uporaba sile

3.10.1 Obleganje Sarajeva

Nujnost ločevanja med vojaškimi in nevojaškimi cilji je temeljna zahteva sodobnega mednarodnega humanitarnega prava. Medtem ko so zoper vojaške cilje in borbe vojna dejanja dovoljena, so osebe izven boja, civilisti in civilni objekti zaščiteni in ne smejo biti predmet napada.⁵⁷ Napadi morajo torej biti organizirani tako, da so usmerjeni le na vojaške cilje in da se v največji meri prizanese civilistom, civilnemu prebivalstvu in civilnim objektom.⁵⁸ "Napad na civilno prebivalstvo in posamezne civilne osebe" ter "izvršitev napada brez izbire cilja, ki prizadene civilno prebivalstvo in civilne objekte, z vednostjo, da bo takšen napad povzročil čezmerne izgube življenj, poškodbe civilistov in škode na civilnih objektih," hkrati pa "jemanje oseb za predmet napada z vednostjo, da so izven boja" so dejanja, ki, "če so bila storjena namenoma /.../ in so povzročila smrt ali resne telesne ali zdravstvene poškodbe", predstavljajo hudo kršitev Protokola I (čl. 85).⁵⁹

Kot dokazujejo nekateri že navedeni primeri (omenjali smo uničevanje privatne in zasebne lastnine, napade na kulturne objekte, namerno ogrožanje civilistov) v BiH

⁵⁷ Protokol I v 48. členu določa, da "morajo strani v spopadu vselej razločevati civilno prebivalstvo od borcev ter civilne objekte od vojaških objektov in v skladu s tem usmeriti svoje vojaške operacije le proti vojaškim objektom."

⁵⁸ "Civilno prebivalstvo in posamezni civili uživajo splošno zaščito pred nevarnostmi, ki izhajajo iz vojaških operacij in /.../ ne bodo predmet napadov," določa 51. člen Protokola I, ki nadalje prepoveduje napade, za katere niso bili izbrani cilji.

⁵⁹ O prepovedi napada na civilno prebivalstvo in posamezne civile govori tudi 13. člen Protokola II.

razločevanja med vojaškimi in civilnimi cilji pogosto ni bilo, še več, zdi se, da so bili civilisti in civilni objekti pogosto tarča namernih napadov. Tragičen primer takih napadov je tudi dolgotrajno obleganje Sarajeva. Vse od 5. aprila 1992 so sile bosanskih Srbov namreč oblegale bosansko prestolnico. Ostrostrelci, razporejeni okoli glavnega mesta, so izvajali sistematično kampanjo namernega targetiranja civilnega prebivalstva, še dodatno pa je življenje Sarajevčanov ogrožalo nediskriminatorno topniško obstreljevanje. Rezultat teh napadov je znatno število civilnih žrtev, mrtvih in ranjenih.⁶⁰

Začelo se je 5. aprila 1992, ko je neznan strelec streljal v množico mirovnih protestnikov, ki so se napotili proti stavbi parlamenta. Ena oseba je pri tem izgubila življenje (S/1994/674/Add.2 (Vol.I). Kronologija dogodkov priča, da je v nadaljnjih napadih število civilnih žrtev le še naraščalo. Maja 1992 so bosanski Srbi s topovi obstreljevali peš cono v ulici Vase Miškina v samem središču Sarajeva (Mujagić, 1992: 8). V topniškem napadu na civiliste, ki so v vrsti čakali na kruh, je umrlo 20 ljudi, še 70 jih je bilo ranjenih (Milošević, 1995: 17).⁶¹ Temu sledi 30. maj 1993, ko je topništvo bosanskih Srbov obstreljevalo gosto naseljeno predmestje Sarajeva, pri čemer je umrlo 16 ljudi (Večer, 1995: 2), le slab mesec kasneje pa je granata na nogometnem igrišču v Dobrinji ubila 11 ljudi, okoli 100 je bilo ranjenih (Drčar-Murko, 1993: 1). Še 12 civilistov je umrlo na Dobrinji julija 1993. Spet jih je ubila granata, medtem ko so čakali v vrsti za vodo. Deset ljudi je bilo mrtvih v napadu na Sarajevo 27. julija 1993 (Večer, 1995: 2), trije otroci in učiteljica pa so umrli, medtem ko je bilo več kot 20 otrok in odraslih ranjenih, ko je novembra topniški izstreljek padel pred šolo na Alapašinem polju. Ena od dveh izstreljenih granat je zadela učilnico, druga pa otroško igrišče, kjer so otroci čakali na začetek pouka (Večer, 1993: 2). Še ena granata je bila izstreljena na Alapašino polje in ubila šest otrok, starih med 6 in 12 let, ki so se igrali na snegu (Večer, 1994: 2).

⁶⁰ Statistika navaja skoraj 10.000 ubitih ali pogrešanih, med njimi 1.500 otrok, 56.000 ranjenih, od tega 15.000 otrok. Na mesto naj bi v povprečju padlo 329 izstrelkov, največ 22. julija 1993 in sicer 3.777 (S/1994/674/Add.2 (Vol. I).

⁶¹ Iz poročila, ki so ga predstavile službe za zveze Ministrstva za notranje zadeve BiH je razvidno, da je napadu poveljeval Mladić. V objavljenem delu pogovora beremo: "Nehajte streljati s kalibri 82 in 120 mm! Začnite z večjimi! Tolcite jih, ne pustite jim spati, moramo jih spraviti ob pamet" (Latal, 1992: 1).

Mednarodna skupnost se je nad pokolom civilistov ponovno zgrozila februarja 1994. Na osrednjo sarajevsko tržnico Markale je 5. februarja okoli 12:30, v času največje gneče, padla granata (Vjesnik, 1994: 7). Po razpoložljivih podatkih naj bi ubila 68 ljudi in jih 17 ranila (Slabe in drugi, 1994: 1). Le nekaj več kot leto dni kasneje je na tržnico spet padla ena od enajstih izstreljenih granat in ubila 37 ljudi ter jih 85 ranila (Večer, 1995: 1).

Tarča napadov pa niso bili samo civilisti, pač pa tudi civilni objekti, čeprav 52. člen Protokola I takšne napade izrecno prepoveduje.⁶² Eden takšnih objektov, ki ne smejo biti predmet napada (prepoved vsebuje 18. člen IV. ženevske konvencije in 12. čl. Protokola I) so civilne bolnišnice, ki pa so bile v BiH pogosta tarča vojaških obstreljevanj.⁶³

V Sarajevu so rakete večkrat padale na porodnišnico in pediatrično kliniko, pri čemer je bila uničena dragocena oprema in inkubatorji (Mujagić, 1992: 8). Napadi so se zvrstili tudi na travmatološko kliniko in kliniko za plastično kirurgijo (Latal, 1992: 1), zadeta je bila še nevrokirurška klinika (Latal, 1995: 1). Tadeusz Mazowiecki, ki je leta 1993 obiskal oblegano Sarajevo, je v svojem poročilu zapisal, da je bila centralna sarajevska bolnišnica Koševo od začetka obleganja bombardirana 176 krat. Ker je bil locirana 600 metrov od bojnih črt in jasno označena, Mazowiecki meni, da je bila cilj načrtnega napada (E/CN/4/1994/6).

Paradoksalno se ob tem sliši dejstvo, da je bilo Sarajevo 6. maja 1993 skupaj s še petimi drugimi mesti z resolucijo VS S/RES/824 razglašeno za varovano območje pod zaščito ZN in naj ne bi bilo tarča napadov ali drugih sovražnih dejanj.⁶⁴

⁶² To so vsi tisti objekti, ki niso vojaški objekti, kar pomeni, da po svoji naravi, lokaciji, namenu ali uporabi ne prispevajo k vojaški akciji in uničenje katerih ne ustvari vojaške prednosti (Protokol I, čl. 52).

⁶³ Vse od prve svetovne vojne so se kazale težnje, da bi tradicionalno zaščito, ki jo vojaške bolnišnice uživajo vse od haaških konferenc, razširili tudi na civilne bolnišnice.

⁶⁴ Rečemo lahko, da se je politika ZN glede ustanavljanja varovanih območij v BiH izkazala za neuspešno, kar dokazuje primer Srebrenice in Goražda, ki predstavljata predvsem simbol tragedije civilnega prebivalstva, v ofenzivi bosanskih Srbov je uničena tudi bolnišnica v še enem varovanem območju, Bihaću (Gutman, 1993: 361).

3.10.2 Napadi na medicinsko osebje

V skladu s IV. ženevsko konvencijo je zaščiteno tudi "osebje, katerega redna in edina zaposlitev je delovanje in upravljanje civilnih bolnišnic, vključno z osebjem, ki išče, transportira in skrbi za civilne ranjence, bolnike, slabotne osebe in porodnice" (IV. ženevska konvencija, čl. 20). Za razliko od Ženevske konvencije pa Protokol I ne ločuje več med civilnim in vojaškim sanitetnim osebjem, ampak obema kategorijama podeli enako stopnjo zaščite. Sanitetno osebje pa je zaščiteno tudi z 9. členom Protokola II.

Poleg žrtev med medicinskim osebjem, do katerih je prišlo ob obstreljevanju bolnišnic v Sarajevu, poročila navajajo še smrtni primer ob napadu na bolnišnični avtobus ter nekaj primerov napadov na medicinsko osebje pri opravljanju dolžnosti, rezultat katerih pa so bile le poškodbe (Helsinki Watch, 1992: 112).

3.10.3 Oviranje in napadi na humanitarne konvoje in osebje

Vsaka visoka pogodbenica, v primeru zasedenega ozemlja pa okupacijska sila, mora v skladu s 23. členom IV. ženevske konvencije "dovoliti svoboden prehod za vsako pošiljko zdravil, humanitarnega in bolniškega materiala ter predmetov, ki so potrebni za opravljanje verskih obredov" ter "svoboden prehod vsaki pošiljki nujno potrebnih živil, oblek in okrepčil, namenjenih otrokom do 15. leta starosti, nosečnicam in porođnicam."⁶⁵ Dostava pomoči civilnemu prebivalstvu pa je zagotovljena tudi v nemednarodnih oboroženih spopadih, saj bo takemu prebivalstvu "z akcijami pomoči, ki so izključno humanitarnega in nepristranskega značaja /.../ izkazana pomoč" (Protokol II, čl. 18).

V BiH so se pri dostavljanju humanitarne pomoči organizacije soočale z velikimi težavami. Konvoje, s katerimi naj bi dostavili pomoč lačnemu, bolnemu in obubožanemu prebivalstvu, namreč pogosto napadajo, pojavljajo se primeri ugrabitev konvojev in ropanja ter zaseganja humanitarnih pošiljk. Humanitarna pomoč je zato bila pogosto dostavljena z zamudo, življenja tistih, ki so sodelovali pri dostavi, pa ogrožena.

⁶⁵ Svoboden prehod se dovoli, če ne gre za bojazen, da bi se pošiljke uporabile v druge namene, da bi bila kontrola neučinkovita ali da bi jih sovražnik uporabil za zadovoljitev svojih vojaških ali gospodarskih potreb (IV. ženevska konvencija, čl. 23).

Novembra 1992 je UNHCR skušal dostaviti konvoj s hrano v Srebrenico, vendar je naletel na cestno zaporo bosanskih Srbov, ki so preprečili nadaljevanje poti (Helsinki Watch, 1993: 287). Vztrajnost UNPROFOR-ja in UNCHR se je slednjič obrestovala, saj je po štirih dneh pogajanj konvoj smel nadaljevati pot in je konec novembra kot prvi konvoj človekoljubne pomoči po sedmih mesecih vendarle prispel v to oblegano muslimansko mesto, z njim pa tudi 80 ton hrane. S konvojem žal niso pripeljali niti minimalne količine zdravil, ki bi jo zelo potrebovali, saj je v tamkajšnji bolnišnici zaradi pomanjkanja zdravil umrlo že 320 ljudi (Latal, 1992: 1).

Poleti leta 1992 se je zapletlo tudi z dostavo humanitarne pomoči v Goražde, vendar tokrat z ne tako uspešnim zaključkom. Konvoj s hrano in zdravili se je namreč moral vrniti v Sarajevo, potem ko so ga napadli z ročnim orožjem in je ob tem naletel še na mine (Latal, 1992: 1). Dvajset ton hrane in zdravil tako ni bilo mogoče dostaviti, kljub temu da bi jo prebivalci Goražda, kamor je zadnja pomoč prispela aprila, nujno potrebovali (M.P.: 1992: 2), kar je potrdil tudi predstavnik UNHCR za Sarajevo, ki je izjavil, da se mesto nahaja na vrhu prioritete seznama za dostavo pomoči (Vjesnik, 1992: 8).

V maju leta 1992 naj bi 48 tovornjakov iz Beograda in Zagreba odpeljalo približno 600 ton hrane v Sarajevo, vendar to ni bilo mogoče, saj so poveljniki srbske policije neprestano zavlačevali z izdajo potrdil o varnem prehodu (Helsinki Watch, 1992: 114).

Izdaja potrdil o varnem prehodu pa še ni pomenila, da bo konvoj res brez težav prispel na cilj. Konvoj MORK-a so tako kljub takim zagotovilom napadli pri Vraniku. Uničenih je bilo 4,5 ton zdravil, člani MORK-a pa so bili ranjeni. Eden je kasneje v bolnišnici umrl (Helsinki Watch, 1992: 114).

Ukradenih je bilo tudi 12 ton hrane, skladiščene na sarajevskem letališču (Helsinki Watch, 1992: 112), oborožene srbske enote pa so maja 1992 zajele ducat tovornjakov ZN, ki so prevažali hrano in zdravila. Naslednji dan, zaradi vse pogostejših napadov na konvoje s pomočjo, UNHCR začasno ustavi dostavo humanitarne pomoči BiH (Helsinki Watch, 1992: 115).

Medtem ko so konvoji s humanitarno pomočjo z zaprekami sicer prihajali v velika in dostopna mesta pa se je s humanitarno krizo soočalo tudi na tisoče prebivalcev drugih, slabše dostopnih delov Bosne. ZDA in njene evropske zaveznice so se zato skupaj z ZN dogovorile o letalski dostavi pomoči takšnim področjem.⁶⁶ Tudi zračna pomoč pa je bila otežena, saj so na letala pogosto streljali, tako na tleh kot v zraku. Humanitarne polete so zato večkrat ustavili, vendar jih vedno znova vzpostavili.⁶⁷

3.10.4 Napadi na novinarje

Vojna v BiH je zahtevala tudi življenja več novinarjev. Veliko jih je bilo ranjenih, nekaj zajetih ali drugače nadlegovanih. Dejstvo, da so nekateri padali pod streli ostrostrelcev, nakazuje, da so bili izbrani kot posebna tarča. Vse strani so tako pogosto streljale na vozila, oznake katerih so pričale o tem, da jih uporabljajo novinarji.

Zaščito vojnim dopisnikom, ki spremljajo oborožene sile, čeprav niso neposredno v njihovi sestavi, zagotavlja III. ženevska konvencija (čl. 4) in jim v primeru zajetja zagotavlja status vojnega ujetnika. To zaščito dodatno nadgradi Protokol I, katerega 79. člen pravi, da se bodo "časnikarji, ki so angažirani na nevarnih poklicnih dolžnostih na območjih oboroženega spopada, šteli za civiliste," in da bodo zaščiteni po "Konvencijah in tem Protokolu" brez škode za pravico vojnih dopisnikov, ki so akreditirani pri oboroženih silah, do uživanja statusa vojnega ujetnika.

V Sloveniji je gotovo najbolj odmevala smrt Iva Štandekerja, 30-letnega novinarja Mladine, ki je umrl ob bombardiranju stanovanjskega naselja v sarajevskem predmestju Dobrinja. Na poti v tamkajšnjo bolnišnico je Štandeker naletel na cestno zaporo bosanskih Srbov, ki so šele po nekaj urah, tudi po posredovanju ZN, dovolili prevoz ranjenega novinarja v bolnišnico na Palah, vendar je Štandeker podlegel poškodbam še pred prihodom na Pale (Helsinki Watch, 1992: 124-125).

⁶⁶ Protokol I določa, da morajo biti sanitetna letala zaščiteni in spoštovana, podrobnejša navodila pa navaja v členih 24-31.

⁶⁷ 3. septembra 1992 je bilo sestreljeno italijansko letalo ZN, ki je prevažalo pet ton odej. Štiričlanska posadka letala je ob tem umrla. ZN so začasno ustavili humanitarne polete v Sarajevo tudi potem, ko je letalo UNPROFOR-ja, medtem ko so ga na letališču raztovarjali, zasula toča krogel (Delo, 1993: 1). Na tuzelsko letališče pa sta marca 1995 padli dve granati ravno v trenutku, ko sta tam pristajala UNPROFOR-jeva helikopterja z zdravili in sanitetnim materialom za Srebrenico (Latal, 1995: 1).

Tarča napadov so bili tudi poročevalci tujih televizijskih hiš. V Sarajevu je tako bila hudo ranjena snemalka ameriške televizijske družbe CNN Margareth Moth. V glavo jo je zadela krogla ostrostrelca, ko se je s svojo snemalno ekipo prebijala proti letališču Butmir (Latal, 1992: 1 in Osmančević, 1992: 2).

Nekateri novinarji pa so bili žrtve drugih zlorab. Roberta Dulmerja, novinarja nizozemske agencije ANP, so ugrabili bosansko srbski vojaki in ga, obtoženega vohunstva, zadrževali devet dni. Izpustili so ga šele po posredovanju MORK-a (Helsinki Watch, 1992: 128).

3.11 Prisilno delo

Mednarodno humanitarno pravo se v nekaj svojih določilih dotakne tudi problematike prisilnega dela in pravil, ki naj v zvezi s takšnim delom veljajo v času spopadov. Prepoved prisilnega dela lahko, čeprav ga izrecno ne omenja, razberemo že iz 3. člena, skupnega Ženevskim konvencijam, ki zahteva humano ravnanje s tistimi, ki ne sodelujejo več v sovražnostih. Podrobnejša določila vsebuje III. ženevska konvencija, ki v členih 49-57 govori o delu vojnih ujetnikov in pravi, da se "sme zdrave vojne ujetnike primerne starosti, spola, čina in telesne sposobnosti uporabiti za delavce," ne sme pa se jih prisiliti v opravljanje "škodljivih in zdravju nevarnih del," kamor se recimo uvršča odstranjevanje min in drugega podobnega orožja (III. ženevska konvencija, čl. 49-52). Že pred nastankom Ženevskih konvencij je določila o delu vojnih ujetnikov vseboval tudi Haaški pravilnik. Ker pa so bili v BiH v večini primerov prisilnemu delu podvrženi predvsem civilni interniranci, so za nas zanimiva predvsem določila IV. ženevske konvencije, ki določa, da sme okupacijska sila zaščitene osebe siliti le k določenim vrstam dela, nikoli pa k delu, ki bi jih obvezovalo k sodelovanju v vojaških operacijah, in da jih sme kot delavce uporabiti le, če to sami želijo (IV. ženevska konvencija, čl. 51, čl. 95).⁶⁸

Še najmanj se zdi problematično dejstvo, da so interniranci v kuhinjah, tovarnah pohištva, mehaničnih delavnicah, kjer so popravljali vojaška vozila, v mlinih in na poljih delali od 7. do 16. ure, včasih tudi ponoči, brez plačila. Bolj zaskrbljujoče je, da

⁶⁸ Glede delovnih pogojev, zaščitnih ukrepov, delovnega časa in plačila pa mora okupacijska sila slediti zakonodaji okupirane dežele (IV. ženevska konvencija, čl. 51 in Protokol II, čl. 5).

so prisilno delo civilisti opravljali v življenjsko nevarnih okoliščinah, blizu prvih bojnih črt ali celo izpostavljeni navzkrižnemu ognju, ko so, kakor navajajo, nosili ranjene ali ubite vojake z bojišč, prenašali strelivo in eksploziv vzdolž bojnih linij in ga razvrščali pred oborožene sile nasprotne strani ali, kakor FWS-141, odvažali vojake ter njihovo opremo na bojne črte in odkrivali minska polja in mine (Le Procureur v. Mladen Naletelić & Vinko Martinović, 2000, par. 35-39). Poročila navajajo, da je pri tem več oseb izgubilo življenje in da so morali težko delo opravljati tudi tisti, čigar zdravniška spričevala so sicer pričala o njihovi bolezni in nesposobnosti za delo, ki pa so jih pogosto preprosto uničili.

3.12 Prisilna mobilizacija

Siljenje vojnega ujetnika, da služi v oboroženih silah sovražne sile, 130. člen III. ženevske konvencije označi kot hudo kršitev. Zaščita civilistov pred prisilno mobilizacijo pa temelji na 51. členu IV. ženevske konvencije, v skladu s katerim "okupacijska sila ne sme siliti zaščitene osebe k služenju v njenih oboroženih /.../ silah."

V BiH je samooklicana vlada RS izvajala prisilno mobilizacijo nesrbskega prebivalstva v VRS (Vojska Republike Srbske), Muslimane in Hrvate pa je v svoje vrste vpoklicala tudi JLA, ko je le-ta že odkrito nastopala na strani bosanskih Srbov. Tiste, ki se niso odzvali vpoklicu, so izgnali z domov, jim odvzeli državljanske in politične pravice ali fizično grozili njihovim družinskim članom. Prisilno mobilizirani ljudje pa so pogosto morali opravljati nevarna dela na bojnih črtah, kot je kopanje zaklonišč (E/CN.4/1993/50).

V Banjaluki so tako večje število ljudi vrgli na cesto, ker se niso odzvali na mobilizacijo. Šlo je za Muslimane in Hrvate, ki jih je odlok SDS (Srbska Demokratska Stranka) postavil pred nesmiselno zahtevo, da naj sodelujejo v napadu na svojo domovino (Osmančević, 1992: 2). V Tuzli, kjer je bila prisilna mobilizacija v vladne sile eden glavnih strahov tam živečih Srbov, pa so tistim, ki so se pozivu uprli, po hitrem sodnem postopku izrekli zaporno kazen od treh do petih let (E/CN.4/1993/50).

4 MEDNARODNO KAZENSKO SODIŠČE ZA HUDE KRŠITVE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA NA OZEMLJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE IN NJEGOVA PRAKSA

4.1 Ustanovitev sodišča

Ustanavljanje sodišč, ki naj bi sodila vojnim zločincem, je fenomen, ki ga zasledimo že stoletja nazaj. Že leta 1474 se je pred 28 članskim sodiščem začelo sojenje Petru von Hagenbachu, vitezu, ki si je s posebno brutalnostjo podvrgel prebivalce mesta Breisach (Beigbeder, 1999: 5). K ustanovitvi sodišča so se zavzemali tudi po dokončni zmagi nad bonapartisti, vendar do njega slednjič ni prišlo, Napoleon pa je bil brez sojenja izgnan na Sveto Heleno. Manj znan je tudi primer sodišča, ki so ga ZDA ustanovile po špansko-ameriški vojni, in primer sodišča, ki ga je po burski vojni ustanovila Velika Britanija (Bass, 2000: 2). V prvi polovici 20. stoletja sta potekali dve znani sojenja osebam, osumljenih zločinov med vojno. Po prvi svetovni vojni se je začel proces v Leipzigu, na katerem so sodili osebam, osumljenim kršitev prava in običajev vojne. Proces pogosto označujejo kot farso, saj zaveznikom pred sodišče ni uspelo postaviti nemškega cesarja Wilhelma II, ki je zatočišče poiskal na Nizozemskem, iz prvotnega seznama oseb, ki naj bi se jih izročilo pred sodišče, pa so slednjič sodili le dvanajstim posameznikom, ki so jih bodisi oprostili bodisi izrekli le mile kazni (Beigbeder, 1999: 28-29). Bolj uspešno, čeprav označeno kot sodišče zmagovalcev, je bilo sodišče v Nürnbergu, ustanovljeno leta 1945, ki je bilo pristojno za tri sklope zločinov: zločine zoper mir, vojne zločine in zločine zoper človeštvo. Po vzoru tega sodišča je leta 1946 na daljnem vzhodu nastalo Tokijsko sodišče. Razprave o ustanovitvi sodišča so potekale tudi po koncu iraške zasedbe Kuvajta, vendar do realizacije ni prišlo. Zadnje desetletje prejšnjega stoletja pa je bilo glede ustanavljanja sodišč kljub temu precej plodno, saj so bila kot odgovor na kršitve mednarodnega humanitarnega prava in človekovih pravic ustanovljena kar tri sodišča. Poleg Mednarodnega kazenskega sodišča za pregon oseb, odgovornih za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije od leta 1991 (MKSJ), je bilo leta 1994 z resolucijo VS 955 ustanovljeno tudi *ad hoc* sodišče za Ruando, na podlagi resolucije VS 1315 (2000) pa je bil avgusta leta 2000 podpisan tudi sporazum med vlado Sierra Leone in ZN, s katerim je bilo ustanovljeno sodišče za Sierra Leone.

MKSJ, ustanovljeno z resolucijo varnostnega sveta 827 leta 1993, je torej prvo v seriji novo ustanovljenih sodišč in hkrati prvo takšno sodišče po drugi svetovni vojni. Z ustanovitvijo so bila zaključena prizadevanja, ki so že dobro leto potekala v VS ZN in katerih glavni namen je bil sprejeti ukrepe, s pomočjo katerih bi ugotovili stanje spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava v spopadih, odvijajočih se na ozemlju bivše Jugoslavije, preprečili nadaljnje kršenje tega prava in posledično pripeljali pred sodišče tiste, ki so odgovorni za kršitve.⁶⁹ Ustanovitev *ad hoc* sodišča za resne kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju bivše Jugoslavije je bilo predvideno že z resolucijo 808, sprejeto v VS 22. februarja 1993. Maja istega leta je generalni sekretar VS predložil Statut sodišča in z resolucijo 827 (1993), enoglasno sprejeto v VS 25. maja 1993, je bilo sodišče tudi dejansko ustanovljeno (Blakesley, 1997: 190-195).⁷⁰

4.2 Sestava sodišča in pravila postopka

Sodišče je sestavljeno iz treh prvostopenjskih senatov, vsakega sestavljajo trije sodniki, ter iz pritožbenega senata, v katerem sedi pet sodnikov. Poleg tega v strukturo sodišča sodita še tožilec, ki deluje kot samostojno telo kazenskega pregona ter je pristojen za zasliševanje osumljencev, žrtev in prič in zbiranje dokumentov, in tajništvo, ki nudi usluge tako senatom kot tožilcu (Statut, čl. 11, 12).⁷¹

Tožilec po opravljeni preiskavi sestavi obtožnico, ki jo predloži v pogled sodniku prvostopenjskega senata. Le-ta lahko obtožnico potrdi ali jo zavrne. Če je obtožnica potrjena, sodnik lahko izda nalog za aretacijo, priprtje, predajo ali transfer osumljenca oziroma izda druge ukaze, ki se mu zdijo potrebni, da bi sojenje lahko steklo (Statut, čl.

⁶⁹ VS je že leta 1992 sprejel resolucijo 764, v kateri opominja stranke v sporu, da so dolžne spoštovati obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnega humanitarnega prava, še posebej Ženevskih konvencij iz leta 1949. Svojo zaskrbljenost nad nadaljevanjem kršitev mednarodnega humanitarnega prava v Jugoslaviji, še posebej v BiH, pa je ponovno izrazil v resoluciji 771.

⁷⁰ Pravno podlago sodišča, ki deluje kot pomožni organ VS, predstavlja VII. poglavje Ustanovne listine ZN (UL ZN) oziroma člena 39 in 41, ki VS dajeta pristojnost, da "ugotavlja, ali obstoji kakšno ogrožanje miru, kršitev miru ali agresivno dejanje, in daje priporočila ali pa odloči, kaj je treba ukreniti," ter da "sme odločiti, katere ukrepe, ki ne vključujejo uporabo oborožene sile, je treba izvajati, zato da bi se izvršile njegove odločbe."

⁷¹ Seznam kandidatov za sodnike predložijo generalnemu sekretarju države članice ZN in nečlanice, ki imajo stalno opazovalno misijo pri ZN, ta pa VS, ki izmed predlaganih kandidatov sestavi seznam najmanj 22-ih in največ 33-ih kandidatov. Ta seznam VS predloži v glasovanje GS, ki sodnike izvoli z absolutno večino. Mandat sodnikov traja štiri leta, z možnostjo ponovne izvolitve. Tožilca na predlog generalnega sekretarja imenuje VS (Statut, čl. 13, 16).

18-19). Praviloma javna zaslišanja morajo potekati v skladu s sprejetimi pravili postopka kakor tudi v skladu s temeljnimi pravicami osumljenca.⁷² Obsodbo, sprejeto z večino glasov sodnikov, in kazen, ki je omejena le na zaporno kazen, izrečejo prvostopenjski senati. Tako obtoženec kot tožilec pa lahko na izrečeno sodbo ali kazen vložita priziv. Prizivni senat lahko odločitev prvostopenjskega senata potrdi, razveljavi ali revidira (Statut, čl. 20, 23-25).⁷³

4.3 Pristojnosti sodišča

MKSJ je pristojno, da v skladu z določili Statuta "sodi osebam, odgovornim za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju bivše Jugoslavije od leta 1991" (Statut, čl. 1). V prostorskem smislu je pristojnost MKSJ torej omejena na dejanja, storjena na področju nekdanje Jugoslavije, v časovnem smislu pristojnost omejuje letnica 1991, sodi se torej le za dejanja, storjena od tega leta naprej. Še eno omejitev pristojnosti je mogoče razbrati iz formulacije 1. člena; v pristojnosti sodišča namreč niso vse, pač pa le hude kršitve (podčrtal P. M.) mednarodnega humanitarnega prava. Da lahko neko kršitev označimo kot hudo kršitev pa morata biti izpolnjena dva pogoja:

- domnevni prekršek mora kršiti pravilo, ki ščiti posebne vrednote,
- za žrtev pa mora prekršek imeti hude posledice (Ackerman, 2002: 10).

Upoštevajoč to omejitev in poročilo generalnega sekretarja, v katerem navaja, da je pristojnost MKSJ omejena na tisti del mednarodnega kazenskega prava, "ki je brez dvoma postal del mednarodnega občega prava,"⁷⁴ vsebinska pristojnost MKSJ zajema:

- hude kršitve Ženevskih konvencij iz leta 1949,
- kršitve prava in običajev vojne,
- genocid in
- zločine zoper človeštvo (Statut, čl. 2-5).

⁷² Podrobneje pravice osumljenih določa 21. člen.

⁷³ Obsojeni lahko zaporno kazen prestaja v eni od držav, ki so izrazile svojo pripravljenost sprejeti obsojence (Statut, čl. 27).

⁷⁴ Po mnenju generalnega sekretarja so v obče mednarodno pravo "brez dvoma" prerasli štiri pogodbeni viri: 1. Ženevske konvencije iz leta 1949, 2. IV. haaška konvencija o zakonih in običajih kopenskega vojskovanja in njej dodan Haaški pravilnik, 3. Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida ter 4. Listina mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu (Ackerman, 2002: 2).

4.3.1 Hude kršitve Ženevskih konvencij iz leta 1949

Hude kršitve Ženevskih konvencij iz leta 1949⁷⁵ so prvi sklop kršitev, ki sodijo v pristojnost MKSJ. Sklicevanje na določila o hudih kršitvah pa je omejeno s štirimi pogoji:

- obstajati mora oborožen spopad,⁷⁶
- oboroženi spopad, v okviru katerega naj bi se domnevne hude kršitve zgodile, mora biti mednarodnega značaja,⁷⁷
- med oboroženim spopadom in domnevnim zločinom mora obstajati zadostna povezava,⁷⁸
- žrtve domnevnega zločina pa morajo biti osebe, zaščitene v smislu Ženevskih konvencij⁷⁹ (Prosecutor v. Naltetelić in Martinović, 2003, par. 176).

Šele ko so izpolnjeni ti trije pogoji, je domnevni zločin mogoče označiti kot eno od hudih kršitev Ženevskih konvencij, ki jih 2. člen Statuta na sledeč način (in z rahlimi modifikacijami) povzema po štirih Ženevskih konvencijah iz leta 1949:

(a) *naklepni umor,*

(b) *mučenje ali nečloveško ravnanje vključno z biomedicinskimi poskusi,*

⁷⁵ Uvedba koncepta "hudih kršitev" je ena pomembnejših novosti, ki jo vpeljejo Ženevske konvencije. Ideja, da bi v besedilo konvencij vključili definicijo hudih kršitev, se je porodila skupini strokovnjakov, ki jih je leta 1948 sklical MORK. Predlog naj bi presekal mrtvo točko, do katere so prišle razprave o kršitvah in zlorabah nastajajočih konvencij. Pereče vprašanje, o katerem države niso mogle doseči kompromisa, je namreč bilo, ali kršitve Ženevskih konvencij označiti kot vojne zločine ali ne. Vojni zločini so bili takrat povezani z občutkom velike moralne odgovornosti, ki naj bi jo pripisali res le hudim zločinom, hkrati pa so države izpostavljale dejstvo, da se kršitve Ženevskih konvencij delno res prekrivajo z vojnimi zločini, da pa so vojni zločini širša kategorija, zaradi česar bi bilo treba kršitve Ženevskih konvencij označiti kot posebno vrsto vojnih zločinov. Po dolgotrajnih pogajanjih je bil izraz vendarle sprejet, vsebinsko pa seznam predstavlja minimum, ki ga je bilo mogoče sprejeti na univerzalni ravni (Best, 1994: 150-161).

⁷⁶ Oborožen spopad obstaja, kadar pride do uporabe oborožene sile med državami ali do dolgotrajnega oboroženega nasilja med vladnimi silami in organiziranimi oboroženimi skupinami ali med organiziranimi skupinami znotraj države (Prosecutor v. Duško Tadić, 1997, par. 561).

⁷⁷ Oboroženi spopad se po mnenju MKSJ internacionalizira, kadar tuja država s svojimi četami intervenira v spopad ali kadar tuja država izvaja takšno stopnjo nadzora nad vojaškimi silami stranke v spopadu, ki zadošča za internacionalizacijo spopada (Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez, 2001, par. 39)

⁷⁸ Pri tem ni nujno, da se na kraju in v času, ko naj bi bili zločini storjeni, odvijajo pomembni spopadi, pač pa zadošča, da so ti zločini tesno povezani s sovražnostmi, ki se odvijajo na drugih delih teritorijev, ki jih nadzirajo stranke v spopadu (Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez, 2001, par. 32).

⁷⁹ Ker so bili žrtve spopadov v BiH predvsem civilisti, so v tem primeru relevantna določila 4. člena IV. ženevske konvencije, ki "ščiti osebe, ki med spopadom ali okupacijo v kateremkoli trenutku in na kakršenkoli način pridejo pod oblast sile ene od strani v spopadu ali ene od okupacijskih sil, katerih državljani niso."

- (c) namerno povzročanje hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar,
- (d) obsežno uničenje ali prisvojitve lastnine, ki ni opravičeno z vojaškimi potrebami in je storjeno protizakonito in brezobzirno,
- (e) siljenje vojnega ujetnika ali civilista, da služi v oboroženih silah sovražne sile,
- (f) namerni odvzem pravic do rednega in nepristranskega sojenja vojnemu ujetniku ali civilistu,
- (g) protipravna deportacija ali transfer ali protipravno zaprtje civilista,
- (h) jemanje civilistov za talce.

4.3.2 Kršitve prava in običajev vojne

3. člen Statuta daje MKSJ pristojnost, da sodi osebam, odgovornim za naslednje kršitve prava in običajev vojne:

- (a) uporabo strupenega orožja ali drugih vrst orožja, katerih namen je prizadejati nepotrebno trpljenje,
- (b) samovoljno uničenje mest, naselij in vasi, ki ni upravičeno z vojaško nujo,
- (c) bombardiranje nezaščitenih mest, bivališč ali zgradb, ali napad na njih, s kakršnimikoli sredstvi,
- (d) prilastitev, uničenje ali naklepno povzročanje škode institucijam, ki so posvečene religiji, dobrodušnim namenom in izobraževanju, umetnosti in znanosti, in delom umetniške in znanstvene vrednosti,
- (e) plenjenje javne ali zasebne lastnine.

Če striktno sledimo črki 3. člena Statuta, je pristojnost MKSJ omejena le na kršitve, kakršne izhajajo iz IV. haaške konvencije (1907) in njej dodanemu Pravilniku. Ta dokument res predstavlja osnovo 3. člena Statuta, vendar v praksi MKSJ uveljavi širšo interpretacijo tega člena – izhajajoč iz formulacije, da kršitve prava in običajev vojne vključujejo, vendar niso omejena (podčrtal P. M.) le na zgoraj naštetaja – in pravi, da 3. člen Statuta vključuje tudi druge kršitve mednarodnega humanitarnega prava, ki izvirajo bodisi iz pogodbenega prava ali so postale del občega mednarodnega prava, in sicer vse tiste, ki niso že zajete z 2., 4. ali 5. členom Statuta. Pod okrilje 3. člena Statuta naj bi torej poleg (1) kršitev, ki izhajajo iz IV. haaške konvencije 1907 sodile tudi (2) kršitve Ženevskih konvencij, ki niso označene kot hude kršitve, (3) kršitve 3. člena, skupnega vsem štirim Ženevskim konvencijam, in drugih občih pravil, ki veljajo v

notranjih spopadih, ter (4) kršitve sporazumov, ki zavezujejo stranke v sporu in ki niso postali del mednarodnega občega prava (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 401). Člen 3 Statuta torej predstavlja nekakšno residualno klavzulo, s katero naj bi se preprečilo, da bi kakšna huda kršitev mednarodnega humanitarnega prava ostala izven jurisdikcije MKSJ in posledično ostala nekaznovana.

Kakor pri hudih kršitvah Ženevskih konvencij tako mora tudi v primeru sklicevanja na 3. člen Statuta obstajati oborožen spopad, vendar tokrat njegov značaj (mednarodni ali notranji) ni bistvenega pomena, prav tako pa mora med domnevnim zločinom in tem spopadom obstajati zadostna povezava. Za pregon po 3. členu Statuta pa morajo biti izpolnjeni še štirje dodatni pogoji:

- kršitev mora predstavljati prestopok zoper pravilo mednarodnega humanitarnega prava,
- pravilo mora biti del občega ali pogodbenega prava,⁸⁰
- kršitev mora biti resna,
- kršitev mora za seboj potegniti individualno kazensko odgovornost (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, 2001, par. 123).

4.3.3 Zločin genocida

Statut popolnoma sledi Konvenciji o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida,⁸¹ ko v 4. členu, s katerim MKSJ dodeli pristojnost, da sodi osebam, odgovornim za dejanje genocida, v 2. odstavku navaja, da

genocid pomeni katerokoli od naslednjih dejanj, storjeno z namenom, da se do kraja ali delno uniči kaka narodna, etnična, rasna ali verska skupina:

- ubijanje pripadnikov take skupine,*
- prizadejanje hude škode na telesu ali duhu pripadnikom takih skupin,*
- namerno spravljanje prizadete skupine v take življenjske razmere, ki vodijo k temu, da se skupina do kraja ali delno fizično uniči,*

⁸⁰ V primeru, da gre za pravilo pogodbenega prava, morata biti izpolnjena še dva pogoja: 1) ti sporazumi morajo brez dvoma zavezovati stranke v času prekrška in 2) ne smejo biti v konfliktu z določbami mednarodnega prava. Kadar pa gre za 3. člen, skupen vsem štirim Ženevskim konvencijam, mora biti prekršek storjen zoper osebe, ki ne sodelujejo aktivno v sovražnostih (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 405, 408).

⁸¹ Podpisana je bila 9. decembra 1948 kot odgovor na genocid, storjen med drugo svetovno vojno.

- (d) *nalaganje ukrepov, ki imajo namen preprečevati rojstva pri pripadnikih take skupine,*
- (e) *prisilno preseljevanje otrok ene skupine v drugo skupino.*

Za kazniva veljajo naslednja dejanja, določa 3. odstavek 4. člena Statuta:

- (a) *genocid,*
- (b) *naklepanje za storitev genocida,*
- (c) *neposredno in javno ščuvanje h genocidu,*
- (d) *poskus genocida,*
- (e) *sostorilstvo pri genocidu.*

Statut v primeru genocida ne zahteva obstoja oboroženega spopada, pač pa le, da je prepovedano dejanje storjeno z namenom, da se delno ali v celoti uniči neka narodna, etnična, rasna ali verska skupina. Žrtev zločina genocida je torej posameznik kot pripadnik ene od omenjenih skupin, kar je ključni dejavnik pri izbiri žrtev in kaže na diskriminatorno naravo dejanja. Uničenje posameznika pa je samo prvi korak h končnemu cilju, namreč zgoraj omenjenemu delnemu ali popolnemu uničenju ene od skupin.⁸²

4.3.4 Zločini zoper človeštvo

Pri navajanju zločinov zoper človeštvo Statut kombinira med Listino mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu in Zakonom št. 10 Kontrolnega sveta ter navaja sledeči seznam:

- (a) *umor,*
- (b) *iztrebljanje,*
- (c) *zasužnjevanje,*
- (d) *deportacija,*
- (e) *odvzem prostosti,*

⁸² Benjamin Whitaker loči med kvantitativnim in kvalitativnim vidikom uničenja skupine (Prosecutor v. Radislav Krstić, 2001, par. 587). Ackerman (2002: 40) to podrobneje razloži in pravi, da gre v prvem primeru za uničenje velikega števila članov neke skupine, kar predstavlja množično uničenje. Lahko pa gre za uničenje bolj omejenega števila članov skupine, pri čemer so takšni selektivno izbrani člani običajno pripadniki verskih, političnih, intelektualnih ali drugih elit, njihovo uničenje pa vpliva na preživetje ostanka skupine. V vsakem primeru mora biti tarča znatno število posameznikov, četudi celotno uničenje neke skupine ne pomeni izbrisati jo iz slehernega kotička zemlje, pač pa je lahko omejeno na neko geografsko področje.

- (f) mučenje,
- (g) posilstvo,
- (h) preganjanje na politični, rasni in verski osnovi,
- (i) druga nečloveška dejanja.

Še en odklon od Listine Mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu je opazen v 5. členu Statuta; MKSJ je namreč pristojno, da preganja osebe, odgovorne za zločine zoper človeštvo, kadar so storjeni v oboroženem spopadu, bodisi mednarodnega ali notranjega značaja. Takšne povezave med zločini zoper človeštvo in oboroženim spopadom Listina Mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu ne zahteva in to je tudi uveljavljeno pravilo občega mednarodnega prava (Bassiouni, 1999: 108). Interpretacija Statuta je v tem primeru torej ožja, kot to velja po občem mednarodnem pravu in v Listini Mednarodnega vojaškega sodišča v Nürnbergu.

Da lahko neko dejanje označimo kot zločin zoper človeštvo (za potrebe Statuta) morajo poleg obstoja oboroženega spopada biti izpolnjeni še spodnji pogoji:

- dejanje mora biti storjeno v okviru tega napada,
- napad mora biti usmerjen zoper civilno prebivalstvo,⁸³
- napad mora biti obsežen in sistematičen,⁸⁴
- storilec pa se mora zavedati širšega konteksta, v katerega je dejanje umeščeno (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., 2001, par. 127).

4.4 Praksa v doslej obravnavanih primerih

Tožilstvo je doslej (gre za primere obravnavane do 8. aprila 2003) pred prvostopenjskimi senati MKSJ vložilo 60 obtožnic, od tega se jih 50 nanaša na domnevne zločine, storjene na področju BiH. Sodbe so bile doslej izrečene v 19-ih

⁸³ Ne gre za civiliste v ožjem smislu, temveč tudi za nekdanje člane odporniških gibanj in tiste, ki so se iz različnih razlogov znašli *hors de combat* (Prosecutor v. Tihomir Blaškić, 2000, par. 214). Tudi prisotnost nekega števila borcev ne vpliva na civilno naravo prebivalstva, če civilisti v tem prebivalstvu prevladujejo.

⁸⁴ Elementi sistematičnega in obsežnega napada so: a) obstoj političnega cilja, zaradi katerega se napad izvede, b) kaznivo dejanje se v širokem obsegu izvaja zoper skupino civilistov (že eno samo dejanje pa lahko v določenih primerih in če se je zgodilo v zahtevanem kontekstu, označimo kot zločin zoper človeštvo (Prosecutor v. Zoran Kupreškić, 2000, par. 550), c) uporaba znatnih javnih ali zasebnih vojaških ali drugih virov, d) pri pripravi načrta sodelujejo pomembne politične ali vojaške oblasti; čeprav ni nujno, da gre za politiko na državni ravni, pa mora biti razvidno vsaj to, da država podpira ali tolerira takšna dejanja (Ackerman, 2002: 52-53, 55).

primerih, od katerih sta se v osmih primerih bodisi tožilstvo bodisi obtoženec pritožila na različne dele sodbe, tako da sta se v proces vključila tudi prizivna senata. Doslej najvišja izrečena kazen je 46 let zapora, obtoženec z najnižjo izrečeno kaznijo jo bo prestajal tri leta (Priloga, tabela št. 1, 100-101).

V teh 19-ih izrečenih sodbah je MKSJ obtožene spoznalo krive več različnih kršitev mednarodnega humanitarnega prava, kakor izhajajo iz členov 2, 3, 4, in 5 Statuta. V manjšem številu primerov se je MKSJ sklicevalo na splošna določila mednarodnega humanitarnega prava, kot so npr. tista, ki prepovedujejo dejanja ali grožnje z nasiljem, katerih glavni namen je širiti strah med civilnim prebivalstvom (Protokol I, čl. 51.2 in Protokol II, čl. 13.2) ali ki prepovedujejo napade in represalije zoper civilne objekte (čl. 52.1. Protokola I). V večini primerov pa se je MKSJ osredotočilo na bolj specifične prekrške, kakor izhajajo iz štirih členov Statuta. Nihče ni bil spoznan krivega devetih kršitev, ki so izrecno omenjene v Statutu (Priloga, tabela št. 2, 101).⁸⁵

V veliko primerih se zgodi, da so obtoženi za isto dejanje spoznani za krive po različnih določilih (členih) Statuta hkrati, saj praksa MKSJ dopušča kumulativne obsodbe in sicer takrat, kadar neko določilo (v tem primeru člen Statuta) pri dokazovanju zahteva element, ki ga drugo določilo ne (Prosecutor v. Radislav Krstić, 2001, par. 664). Gre za materialno različni element, ali povedano drugače, za dodaten dokaz. Kadar pa dejanje zadosti kriterijem več kot enega zločina, prekršek pa ne vsebuje razločujočega elementa, kumulativna obsodba ni dopustna. Takrat velja pravilo, da se obsodi po bolj specifičnem določilu (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., 2001, par. 214).

4.4.1 Zločin genocida

Samo v enem primeru doslej je bil obtoženi spoznan krivega zločina genocida, in sicer zaradi ubijanja bosanskih Muslimanov in povzročanja hude škode na telesu ali duhu pripadnikom te skupine. Kljub vztrajanju obrambe, da dejanja ni mogoče označiti kot

⁸⁵ O kršitvah, ki so izrecno omenjene v Statutu, tokrat govorimo zato, ker 3. člen Statuta obsega tako kršitve 3. člena, skupnega Ženevskega konvencijam, kakor tudi druge hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava, ki pa jih Statut izrecno ne omenja. Če bi bilo že mogoče narediti seznam kršitev skupnega 3. člena, za katere noben obtoženec ni bil spoznan krivega, pa je to nemogoče narediti za druge resne kršitve mednarodnega humanitarnega prava, ki sodijo pod okrilje 3. člena Statuta.

genocida,⁸⁶ je bilo MKSJ mnenja, da je bil namen dejanja izgnati iz Srebrenice vse bosanske Muslimane, ubiti pa vse za boj sposobne moške, storilci pa so se zavedali tudi, kaj bo smrt dveh ali treh generacij moških, kot temelja patriarhalne družbe, pomenila za preostanek skupine. MKSJ zato zaključí, da je bil namen dejanja delno (podčrtal P. M.) uničiti bosanske Muslimane kot pripadnike etnične, rasne ali verske skupine.

4.4.2 Zlorabe, ki se nanašajo na javno ali zasebno lastnino

O zlorabah zoper zasebno in javno lastnino MKSJ razsoja po dveh členih Statuta, namreč po členu 2 in členu 3, pri tem pa strogo ločuje med kulturno lastnino in lastnino, ki nima kulturnega predznaka.

Trije obtoženci so zaradi uničenja kulturne lastnine odgovorni po členu 3d Statuta.⁸⁷ Med uničenimi institucijami prevladujejo mošeje, nekaj škode so doživeli tudi objekti, namenjeni izobraževanju. Sodišče ob razsodbi tudi poudari, da lahko, kadar je bilo dejanje storjeno z zahtevanim diskriminatornim namenom, takšno uničenje predstavlja tudi zločin zoper človeštvo. Po mnenju MKSJ je namreč z uničenjem verskih objektov oškodovano vse človeštvo (Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez, 2001, par. 207).

Zaradi obsežnega uničevanja in opustošenja mest in vasi, ki ga ni mogoče opravičiti z vojaško nujo, se MKSJ na člen 3b Statuta sklicuje v štirih točkah. Ob tem pa v štirih točkah obtožene spozna krive tudi plenjenja zasebne ali javne lastnine po členu 3e. Ker plenjenje, torej namerno in protipravno prisvojitvev privatne ali javne lastnine, MKSJ pojmuje zelo široko, vanj vključi tudi prisvojitvev lastnine s strani posameznih vojakov za povsem osebno korist in v eni točki obtoženca spozna krivega po členu 3e Statuta tudi zaradi odtujevanja lastnine internirancem.⁸⁸ Sklicevanje na člen 2d, ki ravno tako

⁸⁶ Več kot 7.000 ubitih po mnenju obrambe ne predstavlja znatnega deleža skupine, sklicuje pa se tudi na dejstvo, da niso ubili, žensk, otrok in starejših, kar se je v primeru drugih genocidov dogajalo, niti Muslimanov iz sosednjih enklav (Prosecutor v. Radislav Krstić, 2001, par. 593).

⁸⁷ Da kulturna lastnina uživa zaščito po tem členu, v času dejanja ne sme biti uporabljena v vojaške namene. MKSJ pa v primeru Prosecutor v. Mladen Naletelić & Vinko Martinović (2003, par. 603-604) zavrne pogoj, da objekti takšne narave ne smejo biti locirani v neposredni bližini vojaških ciljev, in zaključí, da takšna lokacija ne opravičuje uničenja.

⁸⁸ Obramba temu sicer nasprotuje, saj meni, da takšna posamična dejanja ne zadostijo kriterijem iz 1. člena Statuta, ki govori o hudih kršitvah. V okviru haaškega prava naj bi se to določilo nanašalo na kraje umetniških del. MKSJ pa je mnenja, da ima lahko tudi takšno dejanje resne posledice za žrtev in da je bila ta prepoved oblikovana ravno z namenom preprečiti osebni pohlep in kaznovati storilce tudi zaradi takšnih "majhnih krajev" (Prosecutor v. Mladen Naletelić & Vinko Martinović, 2003, 613-615).

prepoveduje prilaščanje in uničevanje lastnine, je manj pogosto, do tega pride le v enem primeru.⁸⁹

4.4.3 Zlorabe, posledica katerih je smrt

Ne glede na to, ali dejanje, posledica katerega je smrt, označimo kot naklepni umor (po 2. členu Statuta) ali umor (po 3. in 5. členu Statuta) ta zločin vsebuje sledeče elemente:

- žrtev je mrtva,
- smrt je nastopila kot posledica dejanja ali opustitve, za katero je oseba kazensko odgovorna,
- oseba je ubila ali povzročila resno telesno poškodbo, za katero je vedela, da lahko pripelje do smrti (Prosecutor v. Milorad Krnojelac, 2003, par. 324).

MKSJ se v svoji praksi sklicuje na vse tri zgoraj omenjene člene: v 10-ih točkah na člen 2a, v 17-ih točkah na 3. člen Statuta, v 19-ih točkah pa na umor kot zločin zoper človeštvo po členu 5a.⁹⁰ V večini primerov gre za kumulativne obsodbe, obtoženi pa so seveda obsojeni tudi po posameznih členih Statuta.

4.4.4 Mučenje

MKSJ je v primeru Kvočka (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., 2001, par. 138) mučenje definiralo kot hudo mentalno ali fizično trpljenje ali bolečine, namerno povzročeno s prepovedanim namenom.⁹¹ Ti elementi definicije naj bi bili nesporno veljavni tudi po mednarodnem humanitarnem pravu. Obstajajo pa še trije elementi, katerih vključitev v definicijo ostaja sporna in se razlikuje od primera do primera, tudi v praksi MKSJ:

⁸⁹ Na člen 2d Statuta se lahko v primeru uničenja privatne ali javne lastnine sklicujemo samo, kadar gre za lastnino na okupiranem ozemlju, saj samo splošno zaščitena lastnina (npr. civilne bolnišnice, sanitetne ladje in letala) uživa zaščito ne glede na to, ali se nahaja na okupiranem ozemlju ali ne. Po členu 3 pa se ne zahteva pogoj efektivne okupacije, pač pa je zaščita razširjena na lastnino, ki se nahaja na sovražnem ozemlju (Prosecutor v. Mladen Naletelić & Vinko Martinović, 2003, 575-580).

⁹⁰ Dejanja, zaradi katerih so bili obtoženi spoznani za krive (naklepnega) umora, lahko strnemo v naslednje kategorije: umori civilnega prebivalstva po vaseh, ki se zgodijo ob napadih, usmrtnitve med zaslišanji, umori na posebnih lokacijah, umori v taboriščih, kjer nekatere ustrelijo, drugi pa umrejo za posledicami zlorab in mučenj ali zaradi nehumanih pogojev, v katerih jih zadržujejo.

⁹¹ Ker se definicije mučenja pojavljajo predvsem v okviru instrumentov mednarodnega prava človekovih pravic in ker mednarodno humanitarno pravo kljub prepovedi mučenja v oboroženih spopadih ne ponuja definicije, se k mednarodnemu pravu človekovih pravic po pomoč zateka tudi MKSJ. Ob prevzemanju določil pa vendar skuša upoštevati specifičnost mednarodnega humanitarnega prava (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 466-470)

- sporen je seznam prepovedanih namenov, zaradi katerih prihaja do mučenja; ni sporno, da se želi z mučenjem iz osebe pridobiti informacijo ali priznanje, da se osebo z mučenjem kaznuje, ustrahuje ali diskriminira (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 769), sporna je umestitev poniževanja na ta seznam, kar stori prvostopenjski senat v primeru Furundžija (Prosecutor v. Anto Furundžija, 2000, par. 162)⁹²
- sporna je nujnost povezanosti dejanja z oboroženim spopadom; ta nujnost je odvisna predvsem od tega, po katerem členu Statuta mučenje uvrstimo,
- sporna je tudi nujnost udeležbe uradne osebe pri mučenju; mnenje MKSJ v primeru Kunarac je, da prisotnost uradne osebe po mednarodnem humanitarnem pravu ni nujna, da bi prekršek označili kot mučenje, kar je v nasprotju z nekaterimi prejšnjimi odločitvami MKSJ (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 484 – 496).⁹³

Medtem ko glede teh treh elementov ni dosežen kompromis, je nesporno to, da je poleg prepovedanega namena tudi visoka stopnja bolečine ali trpljenja tista, ki mučenje razlikuje od podobnih zločinov, kljub temu pa se ne zahteva, da ob mučenju pride do trajne fizične poškodbe (ali da do fizične poškodbe sploh pride), čeprav se pogosto zgodi tudi to.

MKSJ je obtožence obsodilo mučenja v 19-ih točkah; v devetih točkah kot hude kršitve Ženevskih konvencij, v sedmih točkah kot kršitve prava in običajev vojne in v treh točkah kot zločina zoper človeštvo.⁹⁴ V nekaterih primerih so se pojavile kumulativne obtožbe.

V petih primerih so obtoženi spoznani krive mučenja zaradi posilstva ali spolnih zlorab, ki tudi lahko, kadar izpolnjujejo tudi druge zahtevane elemente, predstavljajo mučenje,

⁹² Seznam, kot ga navaja Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja in na kateri temelji pojmovanje mučenja MKSJ, poniževanja ne omenja, vendar naj bi po mnenju MKSJ v primeru Furundžija, ta seznam ne bil dokončen, sicer pa 1. člen Konvencije tudi pravi, da se definicija mučenja, kakršno uvaja Konvencija, uporablja le za namene le-te.

⁹³ Prisotnost uradne osebe sicer zahteva Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja ter MKSJ v primerih Krnojelac, Naletelić in Martinović.

⁹⁴ Mučenja so se v obravnavanih primerih pojavljala predvsem v taboriščih, kjer so bila vsakodnevna praksa. Dejanja, ki jih je MKSJ označilo kot mučenje, pa so se razlikovala in so zajemala: pretepanje in brcanje, davljenje, vžiganje križa ali vrezovanje lilije, uporabo razbeljenih predmetov in električnega toka, grožnje s smrtjo ali s smrtjo sorodnikov.

saj gre za povzročanje hude bolečine.⁹⁵ Še posebej pa gre posilstvo kot mučenje kaznovati in obsoditi, kadar se zgodi z vednostjo ali na prigovarjanje uradne osebe ali celo s strani uradne osebe (Ackerman, 2002: 20).

4.4.5 Druge zlorabe, posledica katerih ni smrt

Potem ko smo zaradi specifičnih zahtev mučenje obravnavali posebej, nam še vedno ostane širok spekter različnih kaznivih dejanj, ki so jim bili podvrženi posamezniki in zaradi katerih MKSJ odgovorne spozna za krive po različnih členih Statuta, največkrat v obliki kumulativnih obsodb.

Praksa MKSJ je, da tako širok spekter zlorab obsodi po različnih določilih, in sicer kot:

- namerno povzročanje hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar po členu 2c Statuta (pod to določilo uvrsti pretepanja, poškodbe, ki jih žrtve utrpijo pri napadih na domove, nehumane pogoje v taboriščih⁹⁶ in nekatere bolj specifične zlorabe, posledice katerih so bile hude telesne poškodbe),
- nečloveško ravnanje po členu 2b Statuta (nanj se sklicuje ob pretepanjih, poškodbah pri napadih na domove in pri uporabi civilistov za človeški ščit),
- kruto ravnanje po 3. členu Statuta (MKSJ ta člen uporabi v primerih pretepanja, pri uporabi civilistov za človeški ščit in ko razsoja o nehumanih pogojih v taboriščih),
- ogrožanje življenja in nasilje nad osebnostno nedotakljivostjo (kadar gre za poškodbe, ki jih žrtve utrpijo pri napadih na domove),
- žalitev osebnega dostojanstva zaradi nehumanih razmer v taboriščih in kot
- druga nečloveška dejanja po členu 5i Statuta (zaradi pretepanj in poškodb, ki jih žrtvam povzročijo napadi na domove).

Vidimo torej, da MKSJ v primerih, ko gre za zelo podoben tip dejanj, posega po zelo različnih delih Statuta, hkrati pa se v zelo različnih situacijah opre na isto določilo.

⁹⁵ Podrobneje bomo o praksi razsojanja v primerih posilstev govorili kasneje.

⁹⁶ Pri nehumanih pogojih gre za dejanski opis okolja, v katerem so osebe zadržane, in ravnanja z njimi (Ackerman, 2002: 21)

Takšna praksa je mogoča v tistih primerih, kjer se definicije prekrškov v določeni meri prekrivajo, kar velja za vsa zgoraj naštetá določila.

Če se najprej omejimo na prekrške iz 2. člena Statuta, lahko rečemo, da je izmed vseh omenjenih nečloveško ravnanje najbolj splošna kategorija in lahko bi rekli, da je to vsakršno dejanje, ki preneha biti človeško. Oznako nečloveškega ravnanja pa, kot lahko razberemo iz komentarjev k Ženevskim konvencijam, nikakor ne moremo pripisati zgolj dejanjem, ki imajo za posledico fizične poškodbe, pač pa jo velja razširiti tudi na tista dejanja, ki predstavljajo resen napad na človekovo dostojanstvo, se pa nujno ne manifestirajo v obliki jasne telesne ali duševne poškodbe. Je pa takšna izrazita in resna poškodba na telesu ali zdravju, tudi mentalnemu, pogoj, da lahko dejanje označimo kot namerno povzročanje hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar. Če slednje primerjamo z mučenjem, potem moramo reči, da gre za dejanja, ki ne izpolnjujejo pogojev mučenja, saj se lahko hudo trpljenje v tem primeru povzroča tudi iz čistega sadizma. Mučenje pa lahko, nasprotno, izpolnjuje tudi pogoje namernega povzročanja hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar (Ackerman, 2002: 20).

Odnos med temi tremi prekrški, vključujoč mučenje, bi torej lahko povzeli na sledeč način: vsa dejanja, ki predstavljajo mučenje ali namerno povzročanje hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar, predstavljajo tudi nečloveška dejanja. Vendar pa nečloveško ravnanje ni omejeno samo na ta dva prekrška, pač pa zajema tudi dejanja, ki predstavljajo resen napad na človeško dostojanstvo in zato predstavlja residualno klavzulo, med katero lahko uvrstimo dejanja, ki ne izpolnjujejo kriterijev za druge prekrške.

Podobno velja za kruto ravnanje po 3. členu Statuta ali za druga nehumana dejanja po členu 5i. Elementi teh dveh prekrškov in odnosi z drugimi prekrški so enaki zgoraj omenjenim, razlika je le v poimenovanjih.

MKSJ se v enem primeru sklicuje na žalitev osebnega dostojanstva. Opredeli ga kot namerno dejanje, ki ga spodbuja zaničevanje do človekovega dostojanstva druge osebe, ki vzporedno s tem povzroči tudi resno ponižanje ali degradacijo žrtve. To dejanje naj bi bila vrsta nehumanega ravnanja, vendar pa za seboj potegne hujše trpljenje kot druga

prepovedana dejanja, ki sodijo v to vrsto (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 500).

Poleg doslej omenjenih kršitev, katerih formulacija je bila takšna, da smo lahko pod njihovo okrilje umestili različna dejanja, je MKSJ razsojalo še o nekaterih drugih primerih kršitev, katerih posledica ravno tako ni bila smrt, jih je pa mogoče umestiti pod zelo specifično določilo Statuta ali člen dokumenta, na katerega se MKSJ sklicuje, in to v praksi uveljavlja tudi sodišče. V to kategorijo kršitev lahko umestimo:

- primer izkoriščanja vojnih ujetnikov in civilnih internirancev v namene ilegalnega dela v nasprotju z 49., 50., in 52. členom III. ženevske konvencije ter 51. členom IV. ženevske konvencije,
- jemanje civilistov za talce (prepovedanem po 2h in 3. členu Statuta),
- protipravno pridrževanje civilnega prebivalstva in odvzem prostosti, pri čemer o protipravnem pridrževanju govorimo, kadar je v nasprotju z 42. členom IV. ženevske konvencije in kadar niso izpolnjena proceduralna pravila, določena s 43. členom te iste Konvencije. Pri odvzemu prostosti pa gre za vsakršno obliko dolgotrajnega in samovoljnega odvzema fizične svobode posamezniku, ki nima pravne osnove. Elementi obeh zločinov so identični, kljub temu pa prvostopenjski senat v primeru Krnojelac (Prosecutor v. Milorad Krnojelac, 2002, par. 111) izpostavi, da definicija odvzema prostosti ni omejena z določili hudih kršitev Ženevskih konvencij in da lahko vsak fizični odvzem svobode, ki nima pravne podlage, označimo kot odvzem prostosti, tudi kadar ni v nasprotju z 42. ali 43. členom IV. ženevske konvencije, če izpolnjuje druge pogoje zločinov zoper človeštvo. MKSJ priznava, da je ta zločin težko dokazljiv, saj se civiliste lahko pripre zaradi vojaške nuje ali njihove lastne varnosti, enoglasno pa je bilo mnenja, da državljanstvo sovražne države ali dejstvo, da gre za moške v letih, primernih za boj, ni utemeljen razlog za njihovo pridrževanje in odvzem prostosti. V petih točkah sodišče tako spozna posameznike za krive protipravnega pridrževanja civilistov in odvzema prostosti po členih 2g in 5e Statuta,
- protipravni transfer oziroma prisilno preselitev civilnega prebivalstva znotraj državnih meja (na ozemlje pod nadzorom vojske BiH) po točki 2g Statuta (da bi lahko govorili o deportacijah, bi moral transfer potekati preko meja države) in

- 2 primera zaslužjevanja, ki ga MKSJ definira kot izvajanje moči, povezane s pravico do lastništva nad osebo; ta definicija na strani izvajalca takšne moči vključuje elemente nadzora in lastništva,⁹⁷ pri žrtvi pa nakazuje na odsotnost svobodne volje in izbire, ki jo pogosto spremlja sila ali grožnja s silo, nemalokrat zloraba moči s strani storilca, včasih pa tudi lažne obljube storilca ali lastna ranljivost.

Preganjanja na politični, rasni ali verski osnovi bomo zaradi nekaterih posebnosti obravnavali posebej, prav tako pa tudi posilstvo in druge oblike spolnih zlorab, v primeru katerih je praksa sodišča bolj raznolika.

4.4.6 Preganjanja na politični, rasni in verski osnovi

Da lahko dejanje označimo kot preganjanje po členu 5h Statuta morajo biti izpolnjene tri zahteve (Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., 2001, par. 184):

- obstajati mora diskriminatorno dejanje ali opustitev,
- osnova za dejanje je politična, rasna ali verska pripadnost žrtve,
- dejanje poseže v temeljne pravice posameznika, zagotovljene po pogodbenem ali občem pravu.

Diskriminacija na politični, rasni ali verski osnovi je glavna značilnost, ki preganjanje ločuje od drugih zločinov zoper človeštvo.⁹⁸ Oseba je žrtev dejanja zaradi svoje pripadnosti skupini, pri čemer na to, ali posameznik pripada neki skupini, ključno vpliva percepcija storilca, same žrtve nimajo vpliva na definicijo svojega statusa.

V zločin preganjanja zaradi politične, rasne ali verske pripadnosti so poleg zločinov iz drugih odstavkov 5. člena in drugih členov Statuta vključena tudi dejanja, ki v Statutu

⁹⁷ Gre za nadzor nad posameznikovo fizično svobodo, svobodo izbire in gibanja, ki storilcu ob tem prinaša še druge koristi (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par 542).

⁹⁸ Prvostopenjski senat v primeru Tadić sprva odloči, da je diskriminatorni namen pogoj tudi za vse ostale zločine po 5. členu Statuta, kar prizivni senat kasneje zavrne. Dodatno omenjanje diskriminacije na osnovi politike, rase ali vere v členu 5h bi bilo nepotrebno, če bi bil to pogoj tudi za ostale prekrške, tega pogoja ne omenja niti obče mednarodno pravo, ravno tako pa v takem primeru ne bi bilo mogoče pred drugimi zločini zaščititi oseb, ki ne sodijo v omenjene skupine (Prosecutor v. Duško Tadić, 1999, par. 283-288). To so trije argumenti, na katerih svojo odločitev utemeljuje prizivni senat.

niso naštet, pa predstavljajo kršitev temeljnih človekovih pravic in so enake teže kot druga dejanja, naštet v Statutu. To je tudi splošno sprejeta praksa MKSJ.⁹⁹

MKSJ je posameznike spoznalo krive preganjanj na politični, rasni ali verski osnovi v 13-ih točkah. V treh primerih so obtoženi sami priznali krivdo za točko obtožnice, ki jih je bremenila tega zločina, ostale točke obtožnice pa so bile nato ovržene.

4.4.7 Posilstva in druge oblike spolnih zlorab

Posilstvo izmed vseh členov Statuta izrecno omenja le 5. člen, vanj pa vključujemo tudi spolne zlorabe, ki pa niso izrecno omenjene.¹⁰⁰ Molčečnost ostalih členov Statuta glede posilstva pa še ne pomeni, da je to dejanje mogoče preganjati le, kadar postane oblika razširjenega in sistematičnega napada na civilno prebivalstvo, in ga spregledati, kadar te razširjenosti in sistematičnosti ter obstoja jasnega načrta posiljevanj ni mogoče dokazati. Zahvaljujoč širokemu dometu definicij zločinov iz drugih členov Statuta je vanje mogoče zaobjeti tudi dejanja posilstva in spolnih zlorab, tudi kadar jim ne gre pripisati razširjenosti in sistematičnosti. To se zdi edina prava rešitev, saj vsako posilstvo, tudi kot posamično dejanje, kot grob poseg v spolno avtonomijo posameznika, predstavlja temeljni zahtevi humanega ravnanja nasprotno dejanje.

MKSJ ugotavlja, da o specifičnih elementih posilstva ne govori niti Statut niti mednarodno humanitarno pravo niti instrumenti prava človekovih pravic, zaradi česar se je bilo prisiljeno opreti na nacionalne zakonodaje, po pregledu katerih je nato posilstvo definiralo (Prosecutor v. Anto Furundžija, 2000, par. 185):

- (1) kot spolno penetracijo, kakorkoli rahlo
 - (a) v vagino ali anus žrtve s penisom ali drugim objektom ali
 - (b) v usta žrtve s penisom,

⁹⁹ Med dejanja, ki jih je MKSJ doslej označilo kot preganjanja na politični, rasni ali verski osnovi, sodijo: vzpodbujanje sovraštva, ki temelji na rasni, verski ali politični osnovi, teroriziranje civilnega prebivalstva, sistematični napadi na vasi in mesta, namerno in obsežno uničevanje, ropanje in plenjenje domov, stavb, podjetij, osebne lastnine in živine, namerno in obsežno uničevanje stavb, namenjenih religiji, zasliševanje in siljenje v podpisovanje lažnih izjav, prisilni transfer in izgon z domov, protipravno pridrževanje in zapiranje civilistov v nehumanih pogojih, kruto in nehumano ravnanje s priprtimi civilisti, uporaba civilistov kot človeški ščit in ubijanja.

¹⁰⁰ Da so v pristojnost 5g člena vključene tudi spolne zlorabe, je razumeti iz komentarjev generalnega sekretarja OZN k 5. členu Statuta, kjer med drugim omenja tako posilstvo kot druge spolne zlorabe, vključno s prisilno prostitucijo (S/1994/674/Add.2 (Vol.I)).

- (2) do katere pride s prisilo ali silo ali grožnjo s silo zoper žrtev ali tretjo osebo in
- (3) kjer do takšne spolne penetracije pride brez pristanka žrtve.

S tretjo omenjeno točko predhodno definicijo dopolni prvostopenjski senat v primeru Kunarac (Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, 2002, par. 447), saj se ne strinja povsem z definicijo, ki izpostavlja zgolj silo ali grožnje s silo zoper žrtev ali tretjo osebo, ne omenja pa drugih dejavnikov, zaradi katerih do dejanja ravno tako pride brez pristanka žrtve.¹⁰¹ Odsotnost pristanka je torej temeljna karakteristika posilstva.

Kadar posilstvo izpolnjuje vse druge zahtevane pogoje, ga lahko, tako kot vsako drugo dejanje, označimo tudi kot mučenje. Ker pa posilstvo povzroča tudi resne bolečine in trpljenje, tako fizično kot psihično, ga lahko označimo tudi kot namerno povzročanje hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar pa tudi kot nečloveško ravnanje (S/1994/674/Add.2 (Vol.I)).

Komisija strokovnjakov je nadalje mnenja, da lahko v okviru kršitev prava in običajev vojne prepoved posiljevanja in spolnih zlorab razberemo iz skupnega 3. člena, ki med drugim prepoveduje okrutnosti in mučenja ter žalitve osebnega dostojanstva, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje.

Možnosti na sklicevanje prepovedi posilstva je torej kar nekaj, praksa MKSJ pa je sledeča. Obravnavalo je šest različnih primerov, ki so vključevala dejanja posilstva ali spolnih zlorab, in obtožence spoznalo krive:

- mučenja po členih 2, 3 in 5 Statuta,¹⁰²
- žalitve osebnega dostojanstva, vključno s posilstvom,
- posilstva kot zločina zoper človeštvo po členu 5g Statuta; v vseh teh primerih gre za večkratna in množična posilstva, do katerih je prišlo v "taboriščih posiljevanja".

¹⁰¹ Poleg sile ali grožnje s silo lahko tudi druge specifične okoliščine naredijo žrtev posebej ranljivo in zmanjšajo možnost njene odklonitve (primer je fizična ali mentalna nesposobnost žrtve, lahko je bila žrtev v dejanje napeljana s prevaro ali si je okoliščine napačno razlagala), zaradi česar do spolne aktivnosti pride brez pristanka žrtve (Prosecutor v. Anto Furundžija, 2000, par. 442,446).

¹⁰² V enem primeru ženski med zaslišanjem obtoženi grozi, da ji bo, če ne bo govorila resnice, v vagino porinil nož, v drugem primeru je žrtev soočena z grožnjo smrti, ko se upira posilstvu, v tretjem primeru pa, potem ko se žrtev, ki je bila poimensko izbrana, skrrije, obtoženi grozi, da bo ubil druge prisotne in priprte ženske.

4.5 Kritike in dosežki

Po slabih izkušnjah iz Leipziga in kritiki Nürnberga, da gre za sodišče zmagovalcev, so se nekateri obotavljajoče in s skepto podali v še eno podobno avanturo. In kazalo je, da bo mednarodni skupnosti spodletel tudi poskus kaznovati storilce zločinov, ki jih ni uspela preprečiti. Potem pa je bilo MKSJ vendarle ustanovljeno. A še preden je prav zadihalo, že so se pojavili prvi problemi: izbira sodnikov, ki so brez proračuna plače prejeli na *ad hoc* osnovi, prostorska stiska in slaba infrastruktura.¹⁰³ Predvsem pa ni bilo tožilca. Ob iskanju primerne kandidata za to funkcijo je seveda prišlo do navzkrižja mnogih interesov, kar je pripeljalo tako daleč, da je MKSJ brez tožilca preživelo celih 18 mesecev, sodniki pa so bili tik pred tem, da odstopijo. Potrditev Richarda Goldstona s strani VS je prišla v zadnjem trenutku (Bass, 2000: 217-219). Po podpisu daytonskega sporazuma se je pojavila še ena težava, saj ni bilo mogoče doseči dogovora o tem, ali bodo sile IFOR-ja (*Implementation Force* - Sile za implementacijo) zadolžene tudi za iskanje in aretacijo osumljenih vojnih zločincev. Slednjič je bil dosežen kompromis, v skladu s katerim IFOR ne bo iskal osumljencev, jih pa bo aretiral, če bo nanje naletel pri opravljanju svoje misije (Bass, 2000: 218).

Potem ko je MKSJ 4. novembra 1994 potrdilo prvo obtožnico zoper poveljnika taborišča Sušica, je bil Dušan Tadić prvi osumljeni, ki se je znašel v priporu MKSJ. Da je nesmiselno loviti "male ribe", so rekli nekateri, med njimi Goldstone in Cassese, hkrati pa dvomili, ali se bo kdaj mogoče dokopati do tistih z večjo odgovornostjo. Z vzpostavitvijo obtožnice zoper Slobodana Miloševića leta 1999 je sodišču to vendarle uspelo. In zdi se, da je delo MKSJ postopoma steklo brez večjih pretresov.

Kritike pa se vendarle vedno pojavljajo. Poleg tistih o političnem značaju sodišča, o počasnih aretacijah in dolgotrajnih postopkih se pomembna kritika (predvsem s strani obrambe obtoženih) nanaša na domnevno razširjanje pristojnosti MKSJ, ne ozirajoč se na obče mednarodno pravo in na direktive VS. Ta del kritike se nanaša predvsem na dejstvo, da MKSJ v praksi obravnava skupni 3. člen Ženevskih konvencij kot del 3. člena Statuta. To je po mnenju obrambe (med drugim v primeru Delalić) v nasprotju s

¹⁰³ Na razpolago je bilo le nekaj računalnikov in ko je Antonio Cassese, predsednik sodišča, začel z delom, je bilo mogoče uporabljati le eno sodno dvorano, na razpolago pa je bilo 24 jetniških celic (Bass, 2000: 217).

poročilom generalnega sekretarja OZN, v katerem je rečeno, da sodi v pristojnost MKSJ le tisti del mednarodnega prava, ki je brez dvoma postal del občega prava. Določila skupnega 3. člena niso del občega prava, meni obramba. Hkrati pa izpostavlja, da gre v 3. členu Statuta za določila, ki so ilustracija prekrškov iz haaškega prava, ki se nanaša na vodenje sovražnosti in ne na zaščito oseb, ki so se znašle izven boja. Če bi imel VS namen v 3. člen Statuta vključiti določila ženevskega prava, bi to storil eksplicitno (Prosecutor v. Zejnil Delalić, 1998, par. 291-294).

Protiargument proti prvi trditvi MKSJ utemeljuje z dejstvom, da generalni sekretar OZN v svojem poročilu pravi, da so Ženevske konvencije postale del občega prava, pri tem pa ne govori o izključitvi nekaterih njihovih določil in skupnega 3. člena ne omenja kot izjeme. Namen vseh določil skupnega 3. člena pa je tudi zagotoviti spoštovanje temeljnih načel humanosti. Njihova kršitev bi pomenila kršitev pomembnih vrednot s hudimi posledicami za žrtev (Prosecutor v. Duško Tadić, 2000, par. 612). Zaradi vsega tega lahko skupni 3. člen razumemo kot del občega prava.

V drugem delu svoje kritike obramba izpostavlja delitev mednarodnega humanitarnega prava na haaško in ženevsko pravo. MKSJ takšno delitev zavrača. Glavna naloga mednarodnega humanitarnega prava je zagotoviti spoštovanje temeljnih načel humanosti v primerih oboroženih spopadov, ne glede na to, ali to počne skozi uravnavanje vodenja sovražnosti (tehnični vidik) ali skozi zaščito žrtev vojne (personalni vidik). Uravnavanje obeh vidikov je potrebno, če naj mednarodno humanitarno pravo doseže svoj cilj. To, kar je v teoretičnem smislu uvedel Protokol I, v praktičnem smislu uveljavlja MKSJ. Člen 3 Statuta moramo razumeti kot poskus preseganja tradicionalne delitve mednarodnega humanitarnega prava na haaško in ženevsko pravo in poskus ustvarjanja simbioze med tema dvema vejama prava.

Zaradi narave določil skupnega 3. člena, ki, kot smo povedali, zagotavljajo spoštovanje temeljnih načel humanosti, naj ta določila ne bi bila uporabna samo v notranjih spopadih, temveč v vseh, ne glede na njihovo naravo (Prosecutor v. Duško Tadić, 2000, par. 143). Praksa MKSJ torej je, da skupen 3. člen, skupaj z bolj elaboriranimi pravili, uporablja tudi v mednarodnih oboroženih spopadih. Tako kot postaja vse bolj zabrisano razlikovanje med notranjimi in mednarodnimi spopadi, tako postaja vse bolj zabrisano tudi razlikovanje med pravili, ki naj veljajo v enih in drugih. MKSJ tako zavrne še eno

kritiko obrambe, ki nasprotuje uporabi določil skupnega 3. člena v spopadih mednarodnega značaja.

Takšno preseganje delitve na notranje in mednarodne spopade (ter na pravila, ki naj veljajo v notranjih, in pravila, ki naj veljajo v mednarodnih spopadih) je v konkretnem primeru BiH smotrno tudi zato, ker je imel spopad v tej državi tako mednarodne kot notranje razsežnosti. Ta sklep je MKSJ sprejelo šele po dolgotrajnih razpravah, kajti sprva je prvostopenjski senat v primeru Tadić zavrnil stališče, da bi tudi po 19. maju 1992, ko so se enote JLA formalno umaknile iz BiH, še bilo mogoče govoriti o mednarodnem spopadu.¹⁰⁴ Takšno razumevanje je seveda imelo implikacije tudi na razsojanje MKSJ, ki je s tem izgubilo pristojnost sklicevanja na hude kršitve Ženevskih konvencij, uveljavljanje katerih je mogoče le v primerih mednarodnih oboroženih spopadov. Šele s preobratom v označevanju spopada se je bilo mogoče spet sklicevati na določila hudih kršitev.

Doslej pa so se pojavili vsaj trije poskusi preseganja takšnega striktnega navezovanja sistema hudih kršitev Ženevskih konvencij z mednarodnimi oboroženimi spopadi. Prvostopenjski senat je bil v primeru Tadić sprva mnenja, da mu 2. člen Statuta daje pravico razsojati o hudih kršitvah Ženevskih konvencij neodvisno od narave spopada (torej tudi v notranjih spopadih). V skladu s tem pojmovanjem naj bi bil 2. člen Statuta oblikovan avtonomno, torej neodvisno od pravnega sistema, ki ga vzpostavljajo Konvencije. Dokaz o naravi spopada naj bi se zahteval samo, kadar gre za sojenje pred nacionalnimi sodišči, ne pa, kadar gre za mednarodno sodišče, ustanovljeno s strani VS (Bennouna, 2001: 56). Takšne interpretacije je prizivni senat vendarle označil za neutemeljene in zavzel stališče, da so hude kršitve Ženevskih konvencij uporabne samo

¹⁰⁴ Prvostopenjski senat v primeru Tadić sicer ni izrecno povedal, kakšna je bila narava spopada po tem datumu, je pa podrobno preučil odnos med RS/VRS in ZRJ/VJ (Vojska Jugoslavije). Jasno je, je rekel senat (Prosecutor v. Duško Tadić, 1997, par. 604-607), da je šlo za komplementarnost ciljev RS in ZRJ, ravno zaradi istih ciljev pa ZRJ ni imela potrebe, da bi intenzivno posredovala v spopadu. Med obema entitetama je šlo zgolj za koordinacijo splošne narave (pomoč pri ustanavljanju, opremljanju), ni pa dokazov učinkovitega nadzora (vpliva na operacije), zaradi česar VRS ni mogoče razumeti kot *de facto* organa ZRJ, kar bi bilo potrebno, če naj bi spopad označili za mednarodnega. S to odločitvijo se ni strinjala sodnica McDonald, ki je v ločenem mnenju ustanovitev VRS označila kot fikcijo. Po njenem mnenju ni šlo za dve povsem ločeni vojski, pač pa zgolj za preimenovanje enot nekdanje JLA, nespremenjeno pa je ostalo orožje, oprema, logistični centri, oficirji, poveljniki, vir plačila in cilji. VRS lahko zato po njenem mnenju razumemo kot *de facto* organ ZRJ, kar pomeni, da je šlo za mednarodni oboroženi spopad. Takšno stališče potem potrdi tudi prizivni senat.

v oboroženih spopadih, ki so mednarodnega značaja, in da je ta zahteva tudi sestavni del Statuta.

V ločenem mnenju je tudi Abi-Saab zavzel stališče, da bi 2. člen Statuta vendarle lahko uporabili tudi v notranjih spopadih. Priznava sicer, da je večinska interpretacija Ženevskih konvencij takšna, da je hude kršitve mogoče navezovati le na mednarodne oborožene spopade, vendar hkrati poudarja, da gre za tradicionalne interpretacije Konvencij, ki odsevajo čas, v katerem so Konvencije nastajale, in hkrati opozarja na mnenje manjšine, da je torej sistem hudih kršitev mogoče uporabiti tudi v spopadih notranjega značaja, katerega vrednost utemeljuje na vedno pogostejši obstoječi praksi in pravni zavesti (*opinio juris*) visokih pogodbenic Ženevskih konvencij, ki da sta v zadnjih letih močno spremenili interpretacije Konvencij (Separate Opinion of Judge Abi-Saab on Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction).

Kasneje je bilo tudi v primeru Delalić stališče tožilstva, da bi lahko 2. člen Statuta uporabili tudi v primerih notranjih spopadov. In čeprav do tako pomembne prelomnice ni prišlo, so sodniki prizivnega senata sklenili, da "je treba upoštevati veliko verjetnost, da so se po občem pravu določila Ženevskih konvencij od leta 1949 razvila v tej smeri, da razširjajo sistem hudih kršitev tudi na notranje spopade" (Prosecutor v. Zejnil Delalić, 1998, par. 202).

Pravo bi se lahko razvijalo v tej smeri, meni večina sodnikov, in čeprav praksa MKSJ v tem primeru še vedno temelji na tradicionalnih prepričanjih – nekateri avtorji kot npr. Greenwood (v Gardam, 1999: 356) pa ugotavljajo, da vsaj za zdaj še ne gre pričakovati, da bi določila hudih kršitev Ženevskih konvencij in tudi Protokola I mogli uporabljati tudi v notranjih spopadih – takšna ločena mnenja lahko že kažejo tudi odklon od njih. S tem pa nakazujejo tudi smer, v katero bi se v prihodnosti moglo razvijati mednarodno humanitarno pravo.

ZAKLJUČEK

Nekaj več kot desetletje je minilo, odkar se je začela balkanska morija, ki je razblinila predstavo o bratsko med seboj živečih narodih Jugoslavije. V spopade vključene države po obnovi tega, kar je bilo v spopadih porušenega in uničenega, spet bolj odločno in aktivno vstopajo v mednarodno življenje in postopoma tudi v medsebojne odnose. Tudi v BiH, kjer so sovražnosti terjale največji davek, se življenje z leti vrača v vsakdanje tirnice.

Mednarodna skupnost je z ustanovitvijo MKSJ vsaj delno poplačala svoj dolg zaradi prepozna in premalo odločnega posredovanja v spopadih na območju bivše Jugoslavije. Pravici bo torej zadoščeno, MKSJ pa bo s svojimi razsodbami nedvomno pustilo pomemben pečat v mednarodnem humanitarnem pravu in pravu nasploh. Omeniti velja nekatere vrzeli, obstoječe v mednarodnem humanitarnem pravu, ki jih je s svojimi definicijami in interpretacijami MKSJ zapolnilo ali nadgradilo obstoječo prakso. V povezavi s tem velja zagotovo omeniti vpeljavo definicije posilstva in kar je ob molčečnosti sistema hudih kršitev Ženevskih konvencij, 3. člena Statuta in 3. člena, skupnega Ženevskim konvencijam, na katerega se MKSJ pogosto sklicuje, kot tudi Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, ki jo povzema 4. člen Statuta, s svetlo izjemo 5. člena Statuta torej, glede posilstva še pomembneje, široko razširjena praksa in prepričanje, da je možno ta zločin kaznovati in obsoditi po enem od nekaterih drugih zločinov, vključenih v pristojnost sodišča. Tako tudi storilci tega zločina ne ostanejo nekaznovani.

Sicer pa je MKSJ s svojimi odločitvami preseglo, izrazilo svojo podporo preseganju ali vsaj nakazalo, da bi jih bilo v prihodnosti mogoče preseči, še nekatere tradicionalne omejitve, ki so vladale v mednarodnem humanitarnem pravu, kar se kaže vsaj na treh področjih. Prvič na preseganju tradicionalne delitve med notranjimi in mednarodnimi spopadi in priznavanju, da gre dandanes pogosto za kombinacijo obojega. To za seboj neločljivo potegne tudi večjo prepletenost prava, ki je bilo nekdanj strogo ločeno na takšno, ki naj uravnava notranje, in takšno, ki naj uravnava mednarodne spopade. In slednjič na vztrajanju, da so nekatera temeljna določila mednarodnega humanitarnega prava hkrati tudi del občega prava, kršitev katerega ne bo ostala nekaznovana.

Takšen razvoj mednarodnega humanitarnega prava naj bi doprinesel, vsaj upati je tako, k ustrežnejši zaščiti ljudi, ki se, ne po lastni krivdi, znajdejo sredi vojne vihre. To pa so v času sodobnih vojn pretežno civilisti, kar se je pokazalo tudi na primeru BiH, kjer se razen res redkih izjem, kar dokaže tudi praksa MKSJ, ki skoraj ne govori o zlorabah zoper nekdanje borce, ki so se iz kakršnihkoli razlogov znašli izven boja, ali o uporabi prepovedanih vrst orožja ali o uničevanju lastnine, ki uživa zaščito, pa vendar pripada oboroženim silam. V večini primerov gre za civiliste v pravem pomenu te besede, za ljudi, ki nikdar niso prijeli za orožje, da bi se borili, in za lastnino, ki ni v ničemer povezana z vojaškimi operacijami. Zdi se torej, da se vojne ne odvijajo več na bojiščih v klasičnem pomenu besede, temveč v njihovem zaledju. Prava bojna polja so postali domovi, podjetja, celo živina, verske, kulturne in izobraževalne institucije prebivalstva strank v spopadu. In da ne pozabimo, njihova telesa in duševnost. Ravno ta civilni del žrtev vojne, ki ga je v zadnji fazi svojega razvoja z zelo jasnimi in podrobnimi določili želelo zaščititi mednarodno humanitarno pravo in je zaradi civilne narave izrecno prepovedalo kakršnekoli napade nanje kot tudi na objekte civilnega značaja, je postalo glavna tarča vojaških operacij.

Poleg določil o prepovedanih napadih na civiliste in civilne objekte se v BiH kršijo tudi druga določila mednarodnega humanitarnega prava. Gre za zelo širok spekter kršitev, ki obsega vse od ubijanja, mučenja, posilstva in uničevanja lastnine, hkrati pa so kršena tudi določila, ki zahtevajo zagotavljanje in spoštovanje temeljnih potreb posameznika. Zagotavljanje zadostne količine hrane in pitne vode, ustreznih bivanjskih razmer za internirance itd. so primeri slednjih. Kar je v primeru BiH še posebej pretresljivo, je način, na katerega so bila ta določila kršena, in predvsem dejstvo, da mnoga od dejanj, ki so kršila obstoječa pravna določila, niso bila zgolj stranski proizvod vojne, pač pa instrument in orožje vojne.

Kar se je zgodilo v Bosni in Hercegovini, je velika človeška tragedija. Ne gre za poraz mednarodnega humanitarnega prava, ki naj bi bilo glavni garant zaščite v času oboroženih spopadov. Lahko bi sicer rekli, da je poraz mednarodne skupnosti, ker dogodkov s svojo avtoriteto in viri, ki jih je imela na razpolago, ni preprečila pravočasno. A je hkrati veliko več kot to. Je predvsem poraz človečnosti.

VIRI

KNJIGE, ČLANKI IN INTERNETNI VIRI

- ACKERMAN, John E. and O'SULLIVAN, Eugene (2002) *Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia With Selected Material form the International Criminal Tribunal for Rwanda*, The Hague etc.: Kluwer Law International.
- *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Hercegovina v. Yugoslavia)*.
http://www.u-paris2.fr/cij/icjwww/idoCKET/ibhy/ibhyorders/ibhy_iapplication
(22. 2. 2003).
- AVRAMOV, Smilja (1980) *Međunarodno javno pravo (šesto izdanje)*. Beograd: Savremena administracija.
- BASS, Gary Jonathan (2000) *Stay the hand of vengeance, The politics of war crimes tribunals*. Princeton: Princeton University Press.
- BASSIOUNI, Cherif (1999) Crimes Against Humanity. V GUTMAN, Roy in RIEFF, David (ur.) *Crimes of war, what the public should know*, 107-108. New York: W.W. Norton & Company.
- BEELMAN, Maud S. (1999) Internal Displacement. V GUTMAN, Roy in RIEFF, David (ur.) *Crimes of war, what the public should know*, 199-201. New York: W.W. Norton & Company.
- BEIGBEDER, Yves (1999) *Judging war criminals, The Politics of International Justice*. London: Macmillan press LTD.
- BENNOUNA, Mohamed (2001) The Characterisation of the Armed Conflict in the Practice of the ICTY. V MAY, Richard etc. (ur.) *Essays on ICTY Procedure and Evidence. In Honour of Gabrielle Kirk McDonald*, 55-64. The Hague etc.: Kluwer Law International.
- BEST, Geoffrey (1994) *War & Law Since 1945*. Oxford: Clarendon press.
- (2001) Bosnia and Herzegovina. V ENCONTRE, Ann (ur.) *Global report 2001*, 350-55. Geneva: UNCHR.
- BUGNION, François (2001) Droit de Genève et droit de La Haye. V *Revue internationale de la Croix-Rouge, Vol. 83, N° 844, 901-22*.

[http://www.icrc.org/Web/Fre/sitefre0.nsf/htmlall/5FZJB2/\\$File/irrc_844_001_Bugunion.pdf](http://www.icrc.org/Web/Fre/sitefre0.nsf/htmlall/5FZJB2/$File/irrc_844_001_Bugunion.pdf) (5. 6. 2003)

- DEBELJAK, Aleš (1995) *Oblike religiozne imaginacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- DEGAN, Vladimir Đuro (2000) *Međunarodno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet.
- DRAPER, G.I.A.D. (1988) The development of international humanitarian law. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 69-70. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.
- DRČAR MURKO, Mojca (1993) Ubili 3 Italijane. Delo, 2. 6.: 1.
- ERCEGOVAC-JAMROVIĆ, Božica (1993) *Genocide: ethnic cleansing in Northwestern Bosnia*. Zagreb: Croatian information Centre.
- GASSER, Hans-Peter (1993) *International humanitarian law: an introduction*. Haupt: Henry Dunant Institute.
- GREEN, Leslie C. (2000) *The contemporary law of armed conflict*. Manchester: Manchester University Press.
- GREENWOOD, Christopher (1999) International Humanitarian Law and the Tadic Case. V GARDAM, Judith (ur.) *Humanitarian Law*, 345-63. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited.
- GUTMAN, Roy (1993) *A Witness to Genocide, The 1993 Pulitzer Price-Winning Dispatches on the "Ethnic Cleansing" of Bosnia*. New York: Macmillan Publishing Company.
- (1992) Helsinki Watch (a division of human rights watch), *War crimes in Bosnia-Herzegovina*. New York etc.
- (1993) Helsinki Watch (a division of human rights watch), *War crimes in Bosnia-Herzegovina, Volume II*. New York etc.
- Killing Memory: The Targeting of Bosnia's Cultural Heritage. <http://www.haverford.edu/relg/sells/killing.html> (16. 3. 2003).
- LAUTERPACHT, Hersch (1999) The problem of the revision of the law of war. V GARDAM, Judith (ur.) *Humanitarian law*, 107-29. Aldershot: Dartmouth Publishing Company Limited.
- LATAL, Zdravko (1992) Pokol v središču Sarajeva: granate razmesarile ljudi. Delo, 28. 5.: 1.

- LATAL, Zdravko (1992) General Mladić se je znesel nad Sarajevom. Delo, 30. 5.: 1.
- LATAL, Zdravko (1992) Bombe namesto hrane. Delo, 24. 7.: 1.
- LATAL, Zdravko (1992) Lakota preti Bosni. Delo, 25. 7.: 1.
- LATAL, Zdravko (1992) Konvoj prišel v Srebrenico. 30. 11.: 1.
- LATAL, Zdravko in POTOČNIK, Peter (1994) Unprofor v ujetništvu. Delo, 19. 4.: 1
- LATAL, Zdravko in MEŠANOVIĆ, Božo (1994) Granate na lačne begunce. Delo, 29. 11.: 1.
- LATAL, Zdravko (1995) Več napadov na UNPROFOR. Delo, 8. 3.: 1.
- LATAL, Zdravko in IVANC, Stane (1995) Siloviti napadi na Žepo. Delo, 19. 7.: 1
- LATAL, Zdravko (1995) V sarajevskem peklu več kot trideset mrtvih. Delo, 29. 8.: 1.
- LATAL, Zdravko (2001) Molitev za mrtve v mrtvem mestu. Delo, 12. 7.: 1.
- LATAL, Zdravko (2001) Odgovorni tudi Združeni narodi. Delo, 17. 7.: 4.
- *Le Demi-siècle des Conventions de Genève.*
<http://www.icrc.org/web/fre/sitefre0.nsf/html/5FZF4D>
- MAGUIRE, Sean (1999) Hostages. V GUTMAN, Roy and RIEFF, David (ur.) *Crimes of war, What the public should know*, 177-78. New York: W.W. Norton & Company, New York.
- McCORMACK, Timothy L.H. (1997) *The law of war crimes: national and international approaches*. London: Kluwer Law International.
- McCOUBREY, Hilaire (1990) *International humanitarian law: the regulations of armed conflicts*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company.
- MERON, Theodor (1998) *War crimes law comes of age, Essays*. New York: Oxford University Press.
- MILOŠEVIĆ, Aleksandar (1995): Granatama u pregovore. Vjesnik, 30. 8.: 17.
- MUJAGIĆ, Mustafa (1992) Zvjerski masakr gladnih Sarajlija. Vjesnik, 28. 5.: 8.
- NJOYA, Adamou Ndam (1988) The African Concept. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 5-12. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.

- OSMANČEVIĆ, Samir (1992) Srbski teritorialci zajeli 3000 talcev. Večer, 11. 4.: 3.
- OSMANČEVIĆ, Samir (1992) Nove žrtve v Sarajevu. Večer, 24. 7.: 2.
- P., M. (1992) Na konvoje s hrano nenehno streljajo. Delo, 17. 7.: 2.
- PILLOUD, Claude (1988) Protection of the victims of armed conflict: II. Prisoners of war. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 167-85. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.
- REZEK, José Francisco (1988) Protection of the victims of armed conflicts: I. Wounded, sick and shipwrecked persons. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 153-66. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.
- RUDA, José Maria (1988) The Latin American concept of humanitarian law. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 41- 58. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.
- SCHINDLER, Dietrich (1999) Significance of the Geneva Conventions for the contemporary world. V *International Review of the Red Cross*, N° 836, 715-29. <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList175/AE4906265A2A7F0AC1256B66005DCA3D> (5. 6. 2003)
- *Scholars Help Bosnia Rebuilt Destroyed Libraries.* <http://www.washington-report.org/backissues/1298/9812064.html> (16. 3. 2003).
- SLABE, Damijan in MEŠANOVIĆ, Božo (1994) Pokol v Sarajevu sprožil val ogorčenja po svetu. Delo, 7. 2.: 1.
- STIGLMAYER, Alexandra (1994) The rapes in Bosnia-Herzegovina. V STIGLMAYER, Alexandra (ur.) *Mass Rape, The War against Women in Bosnia-Herzegovina* 79-135. Lincoln: University of Nebraska Press.
- STIGLMAYER, Alexandra (1999) Sexual Violence: Systematic Rape. V Gutman, Roy and Rieff, David (ur.) *Crimes of war, What the public should know*, 327. New York: W.W. Norton & Company.
- SULTAN, Hamed (1988) The Islamic concept. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 29-39. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.
- *The Burning Books of Sarajevo: The Destruction of the National and University Library of Bosnia-Herzegovina.* <http://www.antenna.nl/viio/nb294-02.html> (16. 3. 2003).

- *The Oriental Books and Libraries in Bosnia during the War 1992-1995.*
www.gslis.utexas.edu/~landc/fulltext/LandC_33_3_Stipcevic.pdf (16. 3. 2003).
- *The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia.*
<http://www.law.harvard.edu/studorgs/hrj/iss14/abtahi.shtml> (16. 3. 2003).
- *This Week in Bosnia-Hercegovina.*
<http://www.applicom.com/twibih/95archive/TWiBH-950611.TXT> (16. 3. 2003).
- UMOZURIKE, Oji (1988) Protection of the victims of armed conflict: III. Civilian population. V *International Dimensions of Humanitarian Law*, 187-201. Geneva etc.: Henry Dunant Institute etc.
- VUČINIĆ, Zoran (2001) *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- *War Crimes in Bosnia-Hercegovina: Bosanski Samac, Six War Criminals Named by Victims of "Ethnic Cleansing"*, Human Rights Watch Publications.
<http://www.hrw.org/reports/1994/bosnia/> (16. 3. 2003).
- *We Must Save What is Left.*
<http://www.cco.caltech.edu/~bosnia/culture/art.html> (2. 6. 2003).
- ŽITKO, Stojan (1993) Posiljevanje kot strategija. Delo, 3. 2.: 5.

DOKUMENTI

- A/RES/51/115, 12 December 1996, Rape and abuse of women in the areas of armed conflict in the former Yugoslavia.
<http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r/115> (21. 2. 2003).
- (1996) Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Protokol I). V *Zbirka mednarodnih dokumentov II. del*. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.
- (1996) Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov (Protokol II). V *Zbirka mednarodnih dokumentov II. del*. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.

- E/CN.4/1993/50, 10 February 1993, Report on the Situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia, submitted by Tadeusz Mazowiecki, special Rapporteur, of the Commission on Human Rights, pursuant to Commission resolution 1992/S-1/1 of 14 August 1992.
<http://www.haverford.edu/relg/sells/reports/mazowiecki%2F10feb93.htm> (2. 3. 2003).
- E/CN.4/1994/6, 26 août 1993, Troisième rapport périodique sur la situation des droits de l'homme dans le territoire de l'ex Yougoslavie, soumis par M. Tadeusz Mazowiecki, Rapporteur spécial de la Commission des droits de l'homme en application du paragraphe 32 de la résolution 1993/7 du février 1993.
<http://www.haverford.edu/relg/sells/reports/mazowiecki3%2F26aug93%2Ffr.htm> (2. 3. 2003).
- *International Humanitarian Law, Commentaries*.
<http://www.icrc.org/ihl.nsf/b466ed681ddfcfd241256739003e6368/659a26a51bb6fe7ac12563cd0042f063?OpenDocument> (4. 6. 2003).
- Le Procureur v. Mladen Naletelić & Vinko Martinović, Acte d'accusation modifié, 4 décembre 2000.
<http://www.un.org/icty/indictment/french/nal-ai001128f.htm> (18. 1. 2003).
- Prosecutor v. Anto Furundžija, Judgement, 21 July 2000.
<http://www.un.org/icty/furundzija/appeal/judgement/index.htm> (18. 1. 2003).
- Prosecutor v. Dario Kordić & Mario Čerkez, Judgement, 26 February 2001.
<http://www.un.org/icty/kordic/trialc/judgement/index.htm> (18. 1. 2003).
- Prosecutor v. Darko Mrdja, Indictment, 16 April 2002.
<http://www.un.org/icty/indictment/english/mrd-ii020416.htm> (4. 3. 2003).
- Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., Judgement, 22. February, 2002.
<http://www.un.org/icty/foca/trialc2/judgement/index.htm> (24. 2. 2003).
- Prosecutor v. Duško Sikirica, et al., Sentencing Judgement, 13 November 2001.
http://www.un.org/icty/sikirica/judgement/index_2.htm (13.1.2003).
- Prosecutor v. Duško Tadić, Opinion and Judgement, 7 May 1997.
<http://www.un.org/icty/tadic/trialc2/judgement/index.htm> (14. 4. 2003).
- Prosecutor v. Duško Tadić, Judgement, 15. July 1999.
<http://www.un.org/icty/tadic/appeal/judgement/index.htm> (14. 4. 2003).

- Prosecutor v. Duško Tadić, Judgement in sentencing appeals, 26 January 2000.
http://www.un.org/icty/tadic/appeal/judgement/index_2.htm (14. 4. 2003).
- Prosecutor v. Milorad Krnojelac, Judgement, 15. March 2002.
<http://www.un.org/icty/krnojelac/trialc2/judgement/index.htm> (7. 5. 2003).
- Prosecutor v. Miroslav Kvočka, et al., Judgement, 2 November 2001.
<http://www.un.org/icy/kvočka/trialc/judgement/index.htm> (13. 1. 2003).
- Prosecutor v. Mitar Vasiljević, Judgement, 29. November 2002.
<http://www.un.org/icty/vasiljevic/trialc/judgement/index.htm> (7. 5. 2003).
- Prosecutor v. Mladen Naletelić & Vinko Martinović, Judgement, 31 March 2003. <http://www.un.org/icty/naletelic/trialc/judgement/index.htm> (23. 4. 2003).
- Prosecutor v. Radislav Krstić, Judgement, 2 August 2001.
<http://www.un.org/icty/krstic/TrialC1/judgement/index.htm> (23. 4. 2003).
- Prosecutor v. Ratko Mladić, Amended indictment, 10 October 2002.
<http://www.un.org/icty/indictment/english/mla-ai021010e.htm> (25. 10. 2002).
- Prosecutor v. Tihomir Blaškić, Judgement, 3 March 2000.
<http://www.un.org/icty/blaskic/trialc1/judgement/index.htm> (25. 10. 2002).
- Prosecutor v. Zejnil Delalić et al., 16 November 1998.
<http://www.un.org/icty/celebici/trialc2/judgement/index.htm> (12. 10. 2002).
- Prosecutor v. Zoran Kupreškić, et al., Judgement, 14. January 2000.
<http://www.un.org/icty/kupreskic/trialc2/judgement/index.htm> (12. 10. 2002).
- Prosecutor v. Željko Meakić et al., Amended indictment, 19 July 2001.
<http://www.un.org/icty/indictment/english/mea-ai010718e.htm> (12. 10. 2002).
- S/RES/827 (1993), 25 May 1993.
- S/1994/674, 27 May 1994, Final Report of the Commission of Experts, Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992).
<http://www.his.com/~twarrick/commxyu1.htm> (21. 8. 2002).
- S/1994/674/Add.2 (Vol.I), 28 December 1994, Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992) Annex V The Prijedor report.
<http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/ANX/V.htm> (21. 8. 2002).
- S/1994/674/Add.2 (Vol.IV), 27 May 1994, Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780

(1992) Annex VIII – part 1/10 Prison camps.

<http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/ANX/VIII-01.htm> (21. 8. 2002)

- S/1994/674/Add.2 (Vol.V), 28 December 1994, Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992) Annex IX.B Rape pilot Study (Sarajevo).
<http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/ANX/IX-B.htm> (13. 3. 2003).
- Separate Opinion of Judge Abi-Saab on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction.
<http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-e/5100272A4582.htm> (4. 6. 2003)
- (1996) Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov oboroženih sil v vojni. V *Zbirka mednarodnih dokumentov II. del.* Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.
- (1996) Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev oboroženih sil na morju. V *Zbirka mednarodnih dokumentov II. del.* Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.
- (1996) Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki. V *Zbirka mednarodnih dokumentov II. del.* Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.
- (1996) Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno. V *Zbirka mednarodnih dokumentov II. del.* Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.

PRILOGA

Tabela št. 1: Seznam obsojenih s strani MKSJ za zločine storjene v BiH, izrečene pripadajoče zaporne kazni, etnična pripadnost, način prijettja in podatki o prestajanju kazni (na dan 8. 4. 2003)

Obsojenec	Let zapora	Etnična pripadnost	Način prijettja	Podatki o prestajanju kazni
1. Radislav Krstić	46 let	bosanski Srb	SFOR	
2. Tihomir Blaškić	45 let	bosanski Hrvat	predaja	
3. Goran Jelisić	40 let	bosanski Srb	SFOR	prestaja v Italiji
4. Dragoljub Kunarac	28 let	bosanski Srb	predaja	prestaja v Nemčiji
5. Dario Kordić	25 let	bosanski Hrvat	predaja	
6. Zoran Zigić	25 let	bosanski Srb	predaja	
7. Mitar Vasiljević	20 let	bosanski Srb	SFOR	
8. Mladen Radić	20 let	bosanski Srb	SFOR	
9. Mladen Naletelić	20 let	bosanski Hrvat	aretiran na Hrvaškem	
10. Radomir Kovač	20 let	bosanski Srb	SFOR	prestaja na Norveškem
11. Dušan Tadić	20 let	bosanski Srb	aretiran v Nemčiji	prestaja v Nemčiji
12. Vinko Martinović	18 let	bosanski Hrvat	aretiran na Hrvaškem	
13. Vladimir Santić	18 let	bosanski Hrvat	predaja	prestaja v Španiji
14. Hazim Delić	18 let	bosanski Musliman	aretiran v BiH	
15. Mario Čerkez	15 let	bosanski Hrvat	predaja	
16. Duško Sikirica	15 let	bosanski Srb	SFOR	prestaja v Avstriji
17. Esad Landžo	15 let	bosanski Musliman	aretiran v BiH	
18. Drago Josipović	12 let	bosanski Hrvat	predaja	prestaja v Španiji
19. Zoran Vuković	12 let	bosanski Srb	SFOR	prestaja na Norveškem
20. Biljana Plavšić	11 let	bosanska Srbkinja	predaja	
21. Stevan Todorović	10 let	bosanski Srb	SFOR	prestaja v Španiji
22. Anto Furundžija	10 let	bosanski Hrvat	SFOR	prestaja na Finskem
23. Zdravko Mučić	9 let	bosanski Hrvat	aretiran v Avstriji	
24. Milorad Krnojelac	7,5 let	bosanski Srb	SFOR	

25. Zlatko Aleksovski	7 let	bosanski Hrvat	Aretiran na Hrvaškem	prestal (14.11.2001)
26. Miroslav Kvočka	7 let	bosanski Srb	SFOR	
27. Milojica Kos	6 let	bosanski Srb	SFOR	prestal (31.7.2002)
28. Milan Simić	5 let	bosanski Srb	predaja	
39. Damir Došen	5 let	bosanski Srb	SFOR	prestal (28.2.2003)
30. Dražen Erdemović	5 let	bosanski Hrvat	aretiran v ZRJ	prestal (avgust 2000)
31. Dragoljub Prčić	5 let	bosanski Srb	SFOR	
32. Dragan Kolundžija	3 leta	bosanski Srb	SFOR	

Vir: Detainees and former detainees

<http://www.un.org/icty/glance/detainees-e.htm#currently> (8. 4. 2003)

Tabela št. 2: Seznam kršitev, izrecno omenjenih v Statutu, za katere nihče od obtoženih ni bil spoznan krivega (na dan 8. 4. 2003)

Člen Statuta	Kršitev
2e	Prisiljevanje vojnih ujetnikov ali civilistov, da služijo v sovražnih silah
2f	Naklepno kratenje pravice do poštenega in pravičnega sojenja vojnim ujetnikom ali civilistom
3a	Uporaba strupenega orožja ali drugih vrst orožja, katerih namen je prizadejati nepotrebno trpljenje
3c	Napad ali bombardiranje nezaščitenih mest, vasi, bivališč ali zgradb s kakršnimi koli sredstvi
4.2c	Naklepno spravljane prizadete skupine v take življenjske razmere, ki vodijo k temu, da se skupina do kraja ali delno fizično uniči
4.2d	Nalaganje ukrepov, ki imajo namen preprečevati rojstva pri pripadnikih take skupine
4.2e	Prisilno preseljevanje otrok ene skupine v drugo skupino
5b	Iztrebljanje
5d	Deportacija